

บทที่ 2

บ้านภู : อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวผู้ไท

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีเป้าหมายเพื่ออธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวผู้ไทบ้านภู ในมิติของชีวิตสามัญ (Community) โดยใช้แนวคิด นิเวศวัฒนธรรม เป็นแนวคิดหลักในการอธิบายและแนวคิดพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นลักษณะ ของวัฒนธรรมของชาวบ้านภูก่อนที่จะถูกนำไปจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ผู้วิจัย อธิบายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวผู้ไทบ้านภูผ่านมุมมองนิเวศวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิด “นิเวศวัฒนธรรม” (Ecological Cultural) (สันติภาพ ศิริวัฒนไพบูลย์, 2553, หน้า 1-3) เป็นโครงสร้างความคิดในการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งสันติภาพ ได้ศึกษา นิเวศวัฒนธรรม ในมิติความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ ในแหล่งอาศัยที่ทำหน้าที่ร่วมกัน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความ สมดุลของระบบ เมื่อเอามาผนวกกับคำว่า วัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่อง ความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ทศนคติ กระบวนทัศน์หรือวิถีคิดของมนุษย์ที่สะท้อนออกมาในแง่มุม ทั้งแบบแผนการผลิต การใช้ชีวิต การบริโภค การจัดการตนเอง เป็นต้น

การผสมกลมกลืนระหว่างนามธรรม และรูปธรรม ของสังคมมนุษย์กับนามรูป ของธรรมชาติแวดล้อมและความสัมพันธ์ของมนุษย์กับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ในพื้นที่นั้นหรือในภูมิภาคนั้น ๆ เป็นการมองให้เห็นสถานที่ (Location) ระบบนิเวศ (Ecosystem) การจัดการทางสังคม (Social Management) และจิตวิญญาณท้องถิ่น (Local Spiritual) ส่วนแนวคิดเรื่อง พื้นที่ ประกอบด้วย พื้นที่กายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ ในจินตนาการ (Lefebvre H. 1991) มาเป็นแนวคิดในการศึกษาวิเคราะห์ เลอเฟบวร์อธิบาย ว่า พื้นที่ คือ ผลผลิตจากการให้ความหมายของผู้คนในสังคม ซึ่งอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างให้กับ พื้นที่หนึ่ง ๆ นั้นเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของพื้นที่ทั้งสาม รวมทั้งพื้นที่ทับซ้อนทางสังคม หรือ ความขัดแย้ง แต่ไม่แตกแยก ต่อรอง ช่วงชิง ชัดขึ้น ยอมรับ และความสัมพันธ์ของคนใน และนอกชุมชน เป็นต้น ผู้วิจัยนำเสนอในบทนี้ประกอบด้วย 1) สภาพทั่วไปของหมู่บ้านภู 2) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทหมู่บ้านภู 3) สรุปท้ายบท ตามรายละเอียดดังนี้

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านภู

การศึกษาประเด็นนี้ ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านผู้ไทบ้านภู ประวัติความเป็นมาของบ้านภู โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม ตามรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านผู้ไทบ้านภู

“บ้านภู” แห่งจังหวัดมุกดาหาร เป็นหมู่บ้านผู้ไท แห่งหนึ่งตั้งอยู่บริเวณเนิน “ภูเขาหินเหล็กไฟ” ห่างจากตัวจังหวัดมุกดาหารขึ้นไปทางทิศใต้ระยะประมาณ 70 กว่า กิโลเมตร ผู้วิจัยเดินทางจากตัวเมืองมุกดาหารโดยใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 212 เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงหมายเลข 2042 (สี่แยกนิคม) ตรงไปอำเภอหนองสูง ระยะทาง 60 กว่ากิโลเมตร ถึงอำเภอหนองสูง จากตัวอำเภอขึ้นไปตามถนนลาดยางประมาณ 300 กว่าเมตรพบกับทางแยกมี “ป้อมจุดตรวจการ” ตำรวจ 3-4 คนประจำอยู่บริเวณทางแยกไปบ้านภู เลี้ยวไปทางซ้ายผ่านตลาดสด ประมาณ 1 กิโลเมตร เลี้ยวขวาตามถนนหมายเลข 2370 ผ่านบ้านป่าเม็ก ชาวบ้านละแวกนั้นเรียก “ภูจ้อก้อ” เมื่อลงจากภูจ้อก้อไปเป็นที่ตั้งหมู่บ้านภู อยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร รายละเอียดดังภาพประกอบ 2 , 3 และ 4

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงเส้นทางคมนาคมไปยังบ้านภู

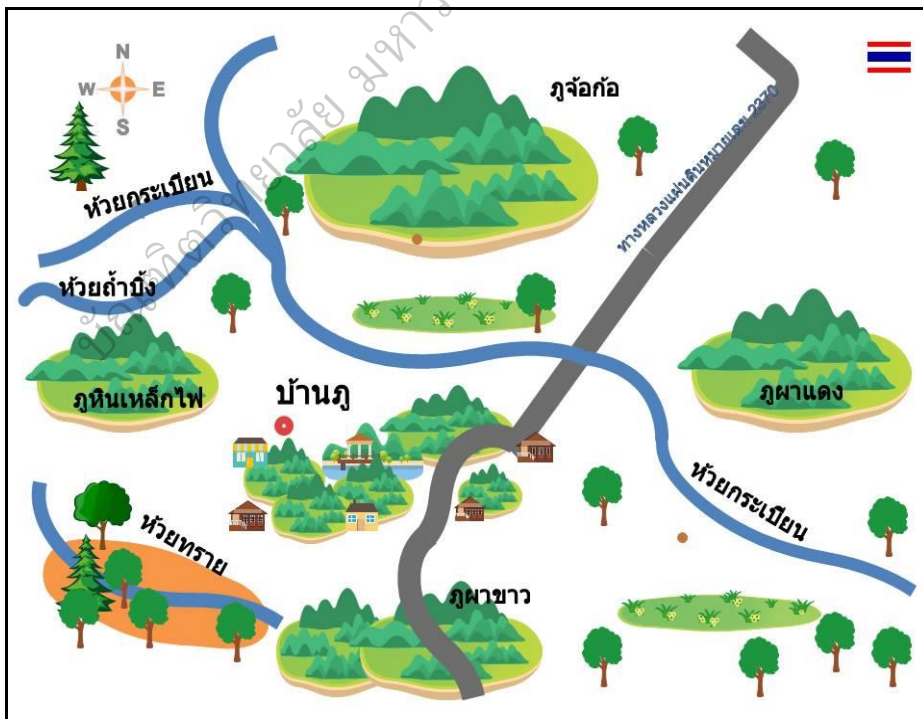
ภาพประกอบ 3 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง

ภาพประกอบ 4 แสดงแผนที่เดินทางบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ปัจจุบันบ้านเรือนชาวบ้านภูมีการต่อเติมก่ออิฐฉาบปูนเพิ่มพื้นที่พักอาศัยได้ทั้งสองชั้น นอกจากนี้ยังมีบ้านทรงตีกหลังงามแบบทันสมัยอย่างตะวันตกอีกหลายสิบหลัง ก่อสร้างจากเงินของลูกหลานชาวบ้านภูที่รับราชการหรือแต่งงานกับชาวฝรั่ง แต่สิ่งน่าสังเกต คือ ภายในบริเวณบ้านเรือนจัดสวนหย่อมและปลูกพืชผักสวนครัวทั่วบริเวณบ้านไม่วั้นแม้แต่พื้นที่เป็นปูนซีเมนต์ก็ตาม ปลูกไม้ดอกไม้ประดับจัดกระถางเรียงราย เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามทุกหลังคาเรือน ส่วนสภาพถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางทุกเส้นทาง แต่มองผ่านถนนดูเหมือนหมู่บ้านจัดสรร อาณาเขตติดต่อกับพื้นที่รอบด้าน ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านป่าเม็ก	ตำบลหนองสูง	อำเภอหนองสูง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านเป้า หมู่ 3	ตำบลหนองสูง	อำเภอหนองสูง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านนาหนองแคน	ตำบลหนองสูง	อำเภอหนองสูง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านเหล่ากว้างวังน้อย	ตำบลโนนยาง	อำเภอหนองสูง

ภาพประกอบ 5 แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพบ้านภู

1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

“บ้านภู” พื้นที่ทางกายภาพลักษณะภูมิประเทศเป็นแอ่งกระทะก้นหูนูนที่แวดล้อมไปด้วยป่าเขาทั้ง 4 ทิศ มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง โดยเฉพาะเมื่อมองมุมสูงจากภูผารังจุดสูงสุด เห็นว่า ตัวหมู่บ้านปรากฏเป็นพื้นที่ที่เนินขนาบด้วยภูเขาปกคลุมเป็นป่าทึบทั้งหมด เห็นลำห้วยอยู่เลาะตีนภู และมีทางหลวงคดโค้งตัดผ่านหมู่บ้านแยกหมู่บ้านเป็นสองส่วน พื้นที่โดยรอบหมู่บ้านเป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน ลักษณะเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อนจะค่อย ๆ เอียงลาดไปทุกทิศทาง ถัดออกไปเป็นที่ราบหุบเขาทิวเขาในเทือกเขา ภูพาน มีความสูงโดยเฉลี่ย 350 ถึง 450 เมตร เหนือกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง นอกจากนี้ยังอยู่เขตติดต่อป่าสงวนแห่งชาติดงบังอี แปลงที่ 5 และ 6 และเขตการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าที่ครอบคลุมพื้นที่ภูเขาทุกลูกที่ล้อมรอบบ้านภูภูเขาเหล่านี้ ได้แก่

1.1.1 ภูจ้อก้อ (ภูจะก้อ) อยู่ทิศเหนือห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร ลักษณะภูเขาทรงกลมเป็นยอดแหลมสูง ลาดเอียงเป็นชั้น ๆ นับได้จำนวน 5 ชั้น ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและไฟชนิดต่าง ๆ ดินเป็นหินดินดานเป็นก้อนน้อยใหญ่เรียงรายอยู่โดยทั่วไป มีพืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร ต้นผักหวาน กกล้วยไม้ป่า จันผา ช้างน้ำว เป็นแหล่งเกิดธารน้ำในฤดูฝนหลายสายไหลรวมกันเป็นลำห้วยกระเปียน หน้าน้ำหลากนำปุ๋ยอินทรีย์ชีวมวลไหลผ่านพื้นที่เพาะปลูก ได้แก่ นาห้วยต่า นาบ้านฮ้างพะไทย์ นาน้ำสำง และนาหนองเกต ตามลำดับ บนเชิงลาดดินเขาชั้นที่สองและชั้นที่สามทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งวัดพระพุทธคีรี แหล่งปฏิบัติธรรมชาวอำเภอหนองสูงในปัจจุบัน

1.1.2 ภูหินเหล็กไฟ อยู่ทิศตะวันตกห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1.5 กิโลเมตร พื้นที่ติดต่อกับภูจ้อก้อ ลักษณะป่าไม้เป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีไม้ประดู่ มะค่า แดง ตะแบก พะยูง ชิงชัน และไฟชนิดต่าง ๆ บนยอดภูเขามีหินแกรนิตเป็นก้อน ๆ กระจายอยู่ทั่วไป เป็นที่เกิดต้นผักหวานจำนวนมาก และแหล่งต้นกำเนิดห้วยถ้ำบึง เนื่องจากภูหินเหล็กไฟมีป่าไม้หนาแน่น ในแต่ละปีจึงมีใบไม้หล่นทับถมเป็นปุ๋ยอินทรีย์จำนวนมาก ทำให้พื้นที่ทำนาที่ลำห้วยไหลผ่านอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ นาถ้ำบึง นาหนองโหลง เป็นต้น

1.1.3 ภูผาขาว เป็นภูเขามีสันยาวติดต่อกันจรดภูหินเหล็กไฟทางทิศใต้ ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์เป็นป่าเบญจพรรณ ต้นไม้ใหญ่หลายชนิด เช่น ตะเคียนทอง มะค่าโมง ประดู่ แดง ตะแบก พะยูง ชิงชัน และไม้ไผ่หลายชนิด บนสันเขาเป็นที่ราบแนวยาวมีป่าสาร ป่ามะแงง (ลูกเร่ว) ขึ้นหนาแน่นติดต่อกันไป

จนถึงภูเขา เป็นที่ตั้งหน่วยอนุรักษ์ห้ามล่าสัตว์ป่าผาน้ำทิพย์และสวนพฤกษศาสตร์
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นแหล่งต้นน้ำลำห้วยทรายไหลลงผ่านนาห้วยทราย
นากกแดง และไหลไปบรรจบกับลำห้วยกระเปียน (กะเป้น) ที่ทุ่งนาม้อง

นอกจากนี้ยังมีถ้ำกอกะพุง ชาวบ้านร่วมกันตั้งสำนักสงฆ์ ถ้ำชกสลอยมีหิน
อยู่ก้อนหนึ่งขนาดเท่าครกมอง (ครกกระเดื่องตำข้าว) ตรงกลางเป็นหลุมเส้นผ่านศูนย์กลาง
ประมาณ 15 เซนติเมตร ลึกประมาณ 20 เซนติเมตร อยู่มุมหนึ่งของถ้ำเพดานถ้ำเป็นรอย
คว้านเจียเป็นหลายวง ลึกบ้างตื้นบ้างวงกว้างก็มี วงแคบก็มีคติผู้ไทเชื่อว่า “แก้วผัด” หรือ
แก้วเซ้น (เจีย) อีกปากภูตรงกันข้ามกันนี้ ยังมีถ้ำหนึ่งเรียกว่าถ้ำลอด เป็นชะงุ้มหิน
ยื่นออกไปค่อนข้างมากและสูง ทำให้พื้นที่ถ้ำบริเวณกว้างบรรจุทหารเป็นกองพัน (ร้อยกว่า
คน) สมัยก่อนใช้เป็นที่พักพิงของพรานผู้เดินป่า ล่าสัตว์และหาของป่าเก็บหมากแห้ง
ทั้งที่พักแรม ถนอมอาหาร อาทิ ย่างเนื้อ ย่างหนุ ที่หาได้เมื่อแห้งดีแล้วจึงหาลงมายัง
หมู่บ้าน สมัยนี้หน่วยอนุรักษ์ผาน้ำทิพย์ควบคุมเข้มมาก ไม่มีใครเข้าไปหาของป่าล่าสัตว์ได้

1.1.4 ภูเขาแดง อยู่ทิศตะวันออกเฉียงห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร
มีความสูงกว่าภูเขาอื่น ๆ ในอำเภอหนองสูง เป็นที่ตั้งหมุดแผนที่ทหาร ‘ทหารฝรั่ง’
ติดตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2499 พื้นที่ป่าเป็นไม้เบญจพรรณสลัดกับป่าเต็งรัง ใกล้เคียงเขา
เป็นหน้าผาสูงชัน มองขึ้นไปเห็นเป็นแนวยาวสีแดง ป่าไม้มีมากได้แก่ ไม้ประดู่ มะค่า และ
ตะแบก บริเวณสันเขานอกจากมีต้นไม้ใหญ่ยังมีหวาย ไม้ไผ่ขึ้นหนาที่บและมีป่าสาร
ป่ามะแงง นอกจากนี้ยังเป็นที่ยาอยู่หากินชาวบ้านภู มีพืชและต้นไม้ใช้ทำยาสมุนไพร
เป็นจำนวนมาก

ภูเขาแดงยังพบถ้ำ ‘ถ้ำเม่นถ้ำพระ’ มีพระพุทธรูปหลายองค์ ท่านอัญญา
คุณธรรม สร้างฝาไม้เนื้อแข็งกันเป็นห้อง ๆ มีวงกบประตู และประติษฐานลวดลายบนฝา
เหล่านั้น เป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ รุ่งเตียวกันกับสร้างโบสถ์ที่วัดศรีนันทาราม ประมาณปี
พ.ศ. 2474 รวมทั้งบริเวณรอบถ้ำมีลานก้อนหินปูนวงกว้าง นอกจากนี้พื้นที่หมู่บ้าน มีพื้นที่
สาธารณประโยชน์ คือ ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก บ้านผู้ไท
จำลองและศูนย์แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นสถานที่ การจัดการประชุมชาวบ้านและ
จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่ดินป่าช้าชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรมในงานศพ และที่ดิน
ของวัดร้างใช้ปลูกไม้ยืนต้น (ทรง กลางประพันธ์ ; เพ็ญศักดิ์ แสนโคตร ; ถวัลย์ ฝิวขำ ;
บุญธรรม แก้วศรีนวม ; พงษ์สุดา ฝิวขำ ; คำมี ปัทม, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2558)

1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

จากลักษณะภูมิประเทศของบ้านภู ซึ่งตั้งอยู่ในร่องมรสุมพัดผ่านทำให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาลอย่างสม่ำเสมอ ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาทำให้อากาศร้อนจัด ฤดูร้อนและหนาวจัดในฤดูหนาว จุดนี้เองเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านภูกล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่าที่นี่ “น้ำไม่ท่วม ฝนไม่แล้ง แมลงไม่ลง”

บ้านภู นับว่ายังเป็นอากาศบริสุทธิ์ดีไม่มีมลพิษ เพราะยังเป็นชนบท อยู่บรรยากาศยังเหมือนอย่างอดีต คือ หนาวร้อนอุณหภูมิประมาณ 34 องศาเซลเซียส ต้นไม้บนภูเขาใบร่วงหล่นหมด ตอนกลางวันร้อนอบอ้าว เพราะในตอนกลางวันก่อนหิมะใหญ่บนภูเขาได้รับความร้อนจากดวงอาทิตย์มาก พอตอนกลางคืนก่อนหิมะคลายความร้อนออกมาทำให้อากาศร้อนอบอ้าว แม้มีลมพัดมาก็เป็นลมร้อน เรียกว่า “ร้อนหมกเต่าหรือหมกขี้เต่า”

หน้าหนาว อากาศเย็นมากเนื่องจากลมพัดจากภูเขาอย่างแรง “ลมโตนภู” พัดแรงและเย็นกว่าธรรมดา ชาวบ้านพากันทำผ้านวมกันหนาวไว้บ้านละมาก ๆ ไว้ห่มตอนกลางคืน

หน้าฝน อากาศเย็นสบาย ไม้ร้อนไม่หนาวนัก แต่ถ้าในช่วงฝนตกอากาศดี ทั้งกลางวันกลางคืน แต่หากไม่มีฝนตกกลางวันจะร้อนบ้าง ซึ่งตอนกลางคืนอากาศเย็นสบายเพราะบนภูเขาต้นไม้เขียวชอุ่มทุกต้น เมื่อลมพัดมาเย็นสบายมันสุขสบายดีแท้ ๆ (ถวัลย์ ฝิวซ่า, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2558)

1.3 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า “...บ้านภู เป็นแดนวิมานบนดิน นี่คือ ศีรินคร ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย ชาวบ้านรวมน้ำใจยิ้มแย้มแจ่มใส รักสงบดำรงวิถีชีวิตเรียบง่ายท่ามกลางธรรมชาติป่าเขา ลำเนาไพร ลัตว์ป่าหลากหลาย...” (ชื่น อาจริชัย, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2557) ตามรายละเอียดดังนี้

1.3.1 ทรัพยากรธรณีวิทยา สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายการทับถม จากซากพืชซากสัตว์ แร่ธาตุจากภูเขาที่ไหลลงมาตามกระแสน้ำช่วงฤดูฝน ทำให้ดินเหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ และลักษณะหินเป็นหินปูนเป็นส่วนใหญ่ และหินทรายสีแดง (ทรง กลางประพันธ์ ; เพ็ญศักดิ์ แสนโคตร ; ถวัลย์ ฝิวซ่า ; บุญธรรม แก้วศรีนวม ; พงษ์สุตา ฝิวซ่า ; คำมี ปัทม, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2558)

1.3.2 ทรัพยากรน้ำ “สภาพแหล่งน้ำและลักษณะน้ำ” มีลำห้วยสำคัญ 3 สาย คือ ห้วยกระเปียน ห้วยถ้ำบึง ห้วยทราย และอีก 2 สาย มีสภาพเป็นที่นา เพราะความตื้นเขิน เหลือเพียงบางตอนกลายเป็นหนองน้ำกลางทุ่งนา ได้แก่ ห้วยบักล้อมและห้วยदान ซึ่งลำห้วยทั้งหมดถือเป็นแหล่งน้ำทั้งการอุปโภค ชาวบ้านพากันสร้างฝายเก็บกักน้ำด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือของหมู่บ้าน (ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2558 ; บุญธรรม แก้วศรีนวม, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558) และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น จัดทำระบบประปาหมู่บ้านจำนวน 2 แห่งให้บริการแก่ชาวบ้าน ป้อน้ำดื่ม 52 บ่อ สระน้ำสาธารณะ 5 แห่ง ฝายเหมือง 4 แห่ง

1.3.3 ทรัพยากรป่าไม้และพืชพันธุ์ ... ฝืนป่าบนภูเขาล้อมรอบหมู่บ้านภู เป็นพื้นที่ป่าเต็งรังเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นเป็นไม้แดง ไม้ประดู่ปนอยู่บ้าง และไม้ไผ่หลายชนิด ขึ้นตามหน้าผาและหุบเขา ‘ไผ่ป่าไม้ไร่ ไม้โก๊ะ ไม้รวก ไม้เปาะ’ ไม้เปาะลำอ่อนทำข้าวหลาม ได้ลำแก่ทำฟ้าย่าน ส่วนภูถ้ำเฒ่า ภูผาแดงเป็นป่าเต็งรังเหมือนกันแต่บริเวณหลังเขามีต้นไม้แดงเยอะ ไม้ประดู่และไม้ตะเคียน พบแถว ๆ บริเวณตีนเขาที่มีต้นน้ำลำธาร นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่ประเภทไม้พวงไม้เห้ที่นำมาทำหวดทำแคน ส่วนภูผาขาวมีลักษณะเป็นป่าที่ป่าดงดิบ ไม้ที่สำคัญอยู่หลายชนิด อาทิ ไม้ยุง ไม้ยวง ตะเคียนทอง มะค่าแต้ มะค่าโมง ไม้ไผ่มีเฉพาะ ไม้โก๊ะ ไผ่ป่า ไม้ไร่ นอกจากนี้ยังมีป่าลูกเรือ เขม สานและหวายเครือ ... (ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2558)

ชาวบ้านภู สามารถพึ่งพาอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติได้ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงหน้าฝน อาหารจากป่าหลากหลาย อาทิ เห็ดเกือบทุกชนิด หน่อไม้ และ ผักป่า นอกจากนี้ยังอาศัยผลิตผลจากป่ารอบหมู่บ้านในการดำรงชีพทั่วไป เช่น การนำไม้มาทำเป็นฟืนและถ่าน เพื่อประกอบอาหารหรือนำมาสร้างบ้านพักอาศัย โดยไม่ต้องซื้อหาเหมือนปัจจุบัน (คำมี ปัทม, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2558)

1.3.4 ทรัพยากรสัตว์ป่า ลุงพินเล่าว่า ... จากเมื่อร้อยกว่าที่ผ่านมานั้น บ้านภูมีสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยป่าที่ สัตว์ป่ามีจำนวนหลากหลายชนิดและสายพันธุ์ แต่ก่อนแม้ที่ตั้งหมู่บ้านก็เป็น “ดง” สภาพป่าหนาที่รวบรวมทั้งสัตว์ป่ามีแทบทุกชนิด เช่น เสือ ช้าง เก้ง กวาง ลิง ค่าง บ่าง ชะนี เสียงผา นกเงือก (นกกก นกแกง) นกยูง ไก่ฟ้า แต่ตอนนี้เหลือไว้เป็นเพียงเล่าขานกันมา อาทิเช่น ช้างสีอยู่ภูจะก่อ (ช้างเอาสีข้างถูกก้อนหินหน้าถ้ำ) ดานขี้เสือ (อยู่บนผานหินหน้าถ้ำภูหินเหล็กไฟ) เสือตัวสุดท้ายชาวบ้านจับได้เป็นเสीलายนาคกลอน เมื่อปี พ.ศ. 2507 ซึ่งขณะนี้ยังมีหมู่บ้านหรือสัตว์ป่าหลายชนิดให้ชาวบ้านภู

ได้ล่ามมากินกันปีละตัวสองตัว หรือมาติดบ่วงแร้วที่ชาวบ้านทำดักไว้กันหมูป่าสัตว์ป่าลงมากินน้ำหรือทำลายผลผลิตในไร่นาของเราปีละหลายตัวเหมือนกัน ส่วนสัตว์เล็กสัตว์น้อย หมูป่า กระรอก กระแต เหล่านี้พอเหลือให้เห็นมากอยู่บ้าง ... (พิน สนสุข, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2557)

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านภู

“บ้านภู” เมื่อก่อนนี้ชื่อว่า “บ้านหลุบภู” เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีภูเขารายล้อม ทั้งภูหินเหล็กไฟ ภูจ้อก้อ ภูถ้ำเม่น ภูผาแดง และภูผาขาว ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ต่ำลงไป เหมือนหลุม จึงเป็นที่มา “หมู่บ้านภู” ชาวบ้านภูเป็นกลุ่มทางชาติพันธุ์ผู้ไทกลุ่มหนึ่งในภาคอีสาน ชาวผู้ไทมีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่คงดำรงอยู่ไม่ว่า เป็นภาษาพูด หรือเครื่องแต่งกายชุดชนเผ่าผู้ไทของผู้หญิงเป็นเสื้อแขนยาวสีดำแถบแดง และนุ่งผ้าซิ่นสีดำตีนซิ่นมีลาย เก้าผมเป็นมวยสูงตั้งตรงใช้ผ้ามวนหรือแพรมวนทำเป็นผ้าสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ม้วนผูกมวยผม ส่วนผู้ชายจะเป็นชุดม่อฮ่อมนุ่งโสร่ง

จากคำบอกเล่าผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 หมู่ 2 และ ลุงแก้ว สุทธิรส, ลุงกุลา ไตรยวงศ์, ลุงชุ่ม อาจิวชัย, ลุงชื่น อาจิวชัย, ลุงถ้ำ อาจิวชัย, สนทนากลุ่ม, 25 กรกฎาคม 2558 ในเรื่องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านภูมีผู้บันทึกไว้ในรายงานการประชุมและการบรรยายสรุปการพัฒนาหมู่บ้านหลายต่อหลายครั้ง อย่างไรก็ตามเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาแต่เดิมของชาวบ้านภูในระยะแรกผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังอยู่และผู้ใหญ่บ้านยังจำได้จากบันทึกการบรรยาย ซึ่งผู้วิจัยพอจะประมวลเรื่องราวได้ตามลำดับ ดังนี้

ประมาณเมื่อ 135 กว่าปีมาแล้ว มีชาวบ้านประมาณ 20 หลังคาเรือน ย้ายออกมาจากหมู่บ้านบังอี ในเขตเมืองมุกดาหารขณะนั้น (ขณะนี้ เป็นอำเภอคำชะอี) ภายใต้การนำของเจ้าสุโษมบัตติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ากิตติราช เจ้ามหาเสนา ด้วยสาเหตุที่ตั้งหมู่บ้านตั้งอยู่ริมห้วยบังอี หน้าน้ำน้ำหลากท่วมหมู่บ้านทุกปี หลังจากนั้นน้ำท่วมชาวบ้านเกิดโรคระบาด ท้องร่วง (ชาวบ้านเรียกว่า โรคห้า) อีกทั้งจำนวนคนเพิ่มขึ้นที่ทำกินคับแคบเกินไป หากขยายติดภูเขาใกล้ลำห้วย ประกอบกับชาวบ้านเดินทางยากลำบาก เพราะบางครั้งครอบครัวมีที่นาอยู่ปากภูไปทางทิศใต้และต้องเดินทางไปกลับทุกวัน เช่น เจ้าไฮดสมบัตติ (นาบ้านฮ้างปัจจุบันส่วนมากเป็นของท่าน)

ในราวปีพ.ศ. 2410 นั้นมีคนพบเสือกำลังกินม้าอยู่ที่ป่าละเมาะริมหมู่บ้าน ตามโบราณว่าเสือตัวไหนที่กินม้าต่อไปจะกินคน ชาวบ้านกลัวเสือกินคนจึงพากันย้ายหนี โดยพากันมาทางใต้ เมื่อย้ายเข้ามาปีแรกนั้นไม่ได้เข้ามาตั้งอยู่ที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ที่เดียวแต่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำกระเบนหรือห้วยกระเบียน (นาบ้านฮ้างในปัจจุบัน) มาอยู่กับเจ้าเมืองนนท์ บิดาของเจ้าเนตรวงศ์ ซึ่งได้เข้ามาอยู่ก่อนหน้าแล้วประมาณ 5-6 ปี แต่เนื่องจากท่านเป็นผู้มีวิชาคาถาอาคม ชาวบ้านเชื่อว่าท่านเป็น “ปอบ” ได้ขับไล่หนีออกจากบ้านไป จึงพากันไปอยู่ที่นาบ้านผักชะยาในปัจจุบัน และเรียกหมู่บ้านใหม่นี้ว่า “บ้านหลุบภู” ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือออกไปจากบ้านปัจจุบันประมาณ 2 กิโลเมตรเศษ และอีกส่วนหนึ่งได้เข้าไปอยู่ที่บ้านป่าเม็ก และบ้านนาหนองแคน

“ปอบ” เป็นผีดิบ ถ้าเข้าถึงคนไหนแล้ว ถ้าไล่ไม่ออกอาจทำให้คนถูกสิงนั้นตายได้ เรียกว่า ผีปอบกิน

เมื่อเข้ามาอยู่ที่บ้านหลุบภูได้ช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมืองและฐานะของตน โดยแต่งตั้งให้เจ้าสุโทธิสมบัตินี้เป็นหัวหน้า ให้ทุกคนพากันจับจองที่ดินอันกว้างใหญ่ไพศาล ในหุบเขานี้ตามใจชอบ อย่างไรก็ตามแต่ชาวบ้านหลุบภูก็ยังมีความเป็นอยู่ไม่ค่อยปกติสุขนัก

ต่อมาได้เกิดความเดือนร้อนขึ้นในหมู่บ้าน เนื่องจากหน้าน้ำ น้ำหลากท่วมหมู่บ้านทุกปีเหมือนกับอยู่ที่บ้านบังอี่ และผู้คนเจ็บป่วยล้มตายโดยไม่ทราบสาเหตุ ชาวบ้านเชื่อว่าปอบกิน เมื่อประมาณ 20 ครอบครัว ที่ย้ายเข้ามาที่แรกพร้อมลูกหลานตั้งบ้านเรือนได้ประมาณ 30 ปีกว่า ๆ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2445 ได้ย้ายจากที่ริมน้ำกระเบน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นเป็นที่ตั้งบ้านภูปัจจุบัน ราว 50 ครัวเรือน

ปัจจุบันได้ชื่อว่า บ้านภู มีเรื่องราวจดจำกันต่อ ๆ มาว่า ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันในภู (เนินภูเขาคินเหล็กไฟ) และบริเวณฝั่งขวานี้คงปลอดภัยจากน้ำท่วมแน่ แต่มีพวกไม่แน่ใจว่าปลอดภัยจากน้ำอีก ได้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในป่าเป้าสูงกว่าในหลุบภู ผู้เป็นหัวหน้าใน การย้ายครั้งนี้ คือ เจ้าสงครามและลูกหลานท่าน อีกประการหนึ่งที่ตรงนี้ใกล้กับที่ทำกิน เรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านป่าเป้า เนื่องจากมีป่าเป้าขึ้นเป็นจำนวนมาก

เมื่อย้ายมาอยู่ในภูแล้วก็ย้ายวัดมาด้วย ได้ช่วยกันสร้างวัดใหม่และเลือกผู้นำใหม่เนื่องจากเจ้าสุโทธิสมบัตินี้ถึงแก่กรรม เจ้าวรสารลูกชายเป็นคนหนุ่ม ได้ทำงานสร้างบ้านสร้างเมืองเคียงป่าเคียงไหลกับเจ้าสุโทธิสมบัตินี้ ซึ่งเป็นบิดาเสมอมา ดังนั้นเมื่อสิ้นบุญเจ้าสุโทธิสมบัตินี้ ชาวบ้านจึงยกเจ้าวรสารขึ้นเป็นหัวหน้า ประกอบกับทางราชการได้ทำการ

สำรวจ เขตบ้านแดนเมือง สำรวจเมืองและหมู่บ้าน ทำให้บ้านหลุบภู ถูกกำหนดให้ชื่อว่า “บ้านภู” หมู่ที่ 6 ตำบลหนองสูง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม โดยตัดคำว่าหลุบออก และได้เรียกขานชื่อว่า บ้านภู มีเจ้าวรสารเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก “ในสมัยก่อนมีหมู่บ้านชื่อ หลุบภู คำว่า ภู มาจากคำว่า ภูเขา คุณตากอดคำ นามเหล่า เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนบ้านภู เรียกว่า หลุบภู ที่เรียกเช่นนี้เพราะ หมู่บ้านอยู่ที่ต่ำลงไปแล้วมีภูเขาอยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน เช่น ภูผาขาว ภูผาแดง ภูจ้อก้อ และภูหินเหล็กไฟ”

ชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านภูในระยะแรก ๆ นั้น บริเวณรอบ ๆ เป็นป่าทึบเต็มไปด้วยสัตว์ร้ายและโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ แต่ต่อมาเมื่อผู้คนเพิ่มมากขึ้น ป่าก็ถูกถางเป็นที่ไร่นา ชาวบ้านพากันออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ที่ทำกินจนเกิดเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ ชาวบ้านที่แยกออกไปและย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ จึงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีการติดต่อไปมาหาสู่กันเสมอตั้งกล่าวแล้วตอนต้น ‘กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน’ ส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไท

ชาวบ้านภูอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างสุขสบายตลอดมา เมื่อเจ้าวรสารสิ้นบุญแล้วชาวบ้านก็เลือก ลือ แก้วศรีนวม ลูกชายคนเล็กของเจ้าเมืองนนท์ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2470 ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2476 ลือ แก้วศรีนวม ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านได้คัดเลือก คำจันท์ น้อยทรงค์ ลูกชายคนแรกของเจ้าพิมราช ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน หลายปีต่อมาคำจันท์ น้อยทรงค์ ได้ลาออกอีก ประกอบกับทางราชการเห็นว่าในหุบเขานี้ มีหมู่บ้านมากแล้ว จึงแยกออกให้เป็นตำบล คือ ตำบลหนองสูงใต้ มีท่านขุนอมรศักดิ์ดาเดช ชาวบ้านเรียกท่านว่า “เจ้าขุนละมอ” เป็นกำนันคนแรก บ้านภู ถูกกำหนดให้เป็นบ้านภู หมู่ที่ 1 ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม มี กาว ปัทม ลูกชายเจ้าเทพราช เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2480 หลังจากกาว ถึงแก่กรรม ชาวบ้านได้เลือก เปรี้ยว สุวรรณไตรย์ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2491

ต่อมาเมื่อราวปี พ.ศ. 2508 ทางราชการได้แยกหมู่บ้าน ออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านภู หมู่ที่ 10 ชาวบ้านเลือก ถ้ำ อัจฉริยะ เป็นผู้ใหญ่คนแรก ถัดมาปี พ.ศ. 2514 เปรี้ยว สุวรรณไตรย์ ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้านภู หมู่ที่ 1 ชาวบ้านได้เลือก พัน แสนสุข เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ปี พ.ศ. 2523 ทางราชการได้กำหนดหมู่บ้านและตำบลใหม่ คือ กำหนดให้มีตำบลบ้านเป้า และกำหนดหมู่บ้านใหม่ จากบ้านภู หมู่ที่ 10 ตำบลหนองใต้ ให้เป็นหมู่ที่ 2 ตำบลบ้านเป้า ปี พ.ศ. 2526 พัน แสนสุข ได้เกษียณอายุ ชาวบ้านได้เลือก บุญส่ง นาม

เหล่า ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ในปี พ.ศ. 2541 กุลา ไตรยวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 เกษียณอายุ ชาวบ้านเลือก ทรง กลางประพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 จนถึงปัจจุบัน บ้านหมู่ที่ 1 นั้น ในปี พ.ศ. 2542 ผู้ใหญ่บุญส่ง นามเหล่า เกษียณอายุ ชาวบ้านเลือก สนม แสนวิเศษ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ต่อมาปี พ.ศ. 2548 สนม แสนวิเศษ เกษียณอายุ ชาวบ้านเลือก ไพฤทธิ์ วิเศษศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปี พ.ศ. 2555 เกษียณอายุ ชาวบ้านเลือกเผด็จศักดิ์ แสนโคตร เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 จนถึงปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2560) นอกจากนี้ยังได้รับเลือกแต่งตั้งเป็น กำนัน ตำบลบ้านเป็ดด้วย (แก้ว สุทธิรส, กุลา ไตรยวงศ์, ชุ่ม อัจฉริยะ, ชื่น อัจฉริยะ, ถ้ำ อัจฉริยะ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2558)

การก่อเกิดหมู่บ้านตามคำบอกเล่าของลุงกุลา ไตรยวงศ์และลุงแก้ว สุทธิรส ผู้อาวุโสที่เติบโตขึ้นในหมู่บ้านตั้งแต่เด็กกล่าวว่า สมัยก่อนประมาณร้อยกว่าปีมาแล้ว พื้นที่บริเวณหมู่บ้านในปัจจุบันแห่งนี้เป็นป่าที่ทับถมกับต้นไม้ขึ้นเป็นป่าธรรมชาติ ไม่มีผู้คนมาพักอาศัย ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ฝั่งหนึ่งของลำห้วยกระเปียง (กะเปียง) ได้ย้ายมาสร้างบ้านเรือน เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านคับแคบอยู่ตามช่องเขาแถมยังต้องเผชิญกับน้ำท่วมพร้อมทั้งโรคภัยที่มากับ เช่น โรค อูจาระร่วง (ชาวบ้านเรียกโรคห่า) ทำให้พื้นที่ใช้สอยและการเพาะปลูกในหมู่บ้านค่อนข้างจะจำกัด ในช่วงแรกมาเพียง 6 ครอบครัว ปลูกเรือนตามเนินเขาต่อมาเมื่อมีลูกหลานถึงจะขยายเรือนเรื่อย ๆ เป็นหมู่บ้านดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน (กุลา ไตรยวงศ์ ; แก้ว สุทธิรส, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2558)

จากประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ทำให้เห็นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและวิถีชีวิตของชุมชนบ้านภู แบ่งเป็น 4 ช่วง คือ ช่วงก่อน ปี พ.ศ. 2470 ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2470-2500 ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2501-2530 และ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน ตามรายละเอียดดังนี้

1. ยุคแรก : ยุคสังคมประเพณีนิยม

หลังจากการอพยพย้ายถิ่นฐานมาสร้างบ้านแปลงเมืองภายใต้รัฐไทย ซึ่งถือเป็นช่วงแรกบ้านภู : ยุคสังคมประเพณีนิยม (ก่อนปี พ.ศ. 2470) จากกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” ลูการตั้งถิ่นฐานที่บ้านภู ตำบลบ้านเป็ด อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ชาวบ้านภู ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทเกือบทั้งหมด กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทนั้นได้มีการอพยพเข้ามาในประเทศไทย เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัด

ที่อยู่ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งนี้สันนิษฐานว่าพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพความเป็นไปคล้ายคลึงกับสภาพความเป็นอยู่ที่เคยอาศัยอยู่ถิ่นฐานดั้งเดิมของตนเอง และมีความสะดวกในการตั้งถิ่นฐานหลังจากอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในประเทศไทย

ช่วงนี้สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากภัยธรรมชาติ การปรับตัวในพื้นที่ที่ตนมาสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท มีการปฏิสัมพันธ์กันเป็นระบบเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนตนเองอาศัยอยู่ มีความเชื่อและศรัทธาต่อผู้นำสูง ขณะเดียวกันชาวบ้านดำรงชีพส่วนใหญ่จะพึ่งพาธรรมชาติในการหาอยู่หากิน มีการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันสิ่งของซึ่งกันและกันทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

ยุคก่อนความทันสมัย (ก่อนปี พ.ศ. 2505) เป็นยุคประเพณีนิยม ชาวบ้านภูคำแดงวิถีชีวิตแบบสังคมชาวนา ยังชีพเรียบง่ายก้าวสู่สังคมเกษตรกรรม ชาติกำเนิดตัวตนกำหนดสังคมระบบศักดินา เป็นลักษณะสังคมไทยในอดีตกาล เห็นได้ว่าเส้นทางการเดินทางอพยพย้ายถิ่นฐานชาวผู้ไทบ้านภูต้องฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ อาทิ สงครามแย่งชิงประชากรจากประเทศที่ล่าอาณานิคมถูกกวาดต้อนเป็นเชลย พลัดถิ่น รอนแรม ทั้งเกิดโรคระบาดและภัยธรรมชาติ เป็นเหตุผลหนึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มทางชาติพันธุ์ผู้ไท เกิดระบบเครือข่ายติดกันกลายเป็นสำนักทางชาติพันธุ์ของตนเอง

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวผู้ไทที่ผ่านมา มีการแยกย้ายกันไปตั้งรกรากถิ่นฐานในพื้นที่สามจังหวัดดังกล่าวนี้ ซึ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านภูได้มีผู้นำแยกได้เป็นต้นตระกูลต่าง ๆ เช่น ตระกูลกลางประพันธ์ ตระกูลจันทร์เต็ม ตระกูลไตรยวงศ์ ตระกูลสุนทรส และตระกูลอาวิชัย ได้ย้ายจากเมืองหนองสูงเข้ามาที่หลัง ซึ่งยุคนี้เป็นช่วงสร้างบ้านแปลงเมือง ชาวบ้านมีวิถีชีวิตพอเพียงพึ่งพาธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ตามวิถีดั้งเดิมของชาวผู้ไทคือ “ผูกพันเครือข่าย ธรรมชาติดีและพุทธศาสนา” การติดต่อสื่อสารและการคมนาคม ชาวบ้านยังใช้การคมนาคมทางเท้าใช้พาหนะเกวียนขนส่งสินค้าและไปมาหาสู่กัน ส่วนในพื้นที่รอบเชิงเขานั้นชาวบ้านใช้ม้าเป็นพาหนะ แต่การแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยใช้ระบบเกลือ (เครือข่ายพี่น้องและระบบพ่อล่อมแม่ล่อม) ทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชน และคนในชุมชนมีความผูกพันแน่นกับวัด ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด

หลังจากที่ชาวผู้ไทบ้านภูอพยพย้ายถิ่นจนกระทั่งมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เนินภูน้อย “หินเหล็กไฟ” เทือกเขาภูพานแล้วก็มีญาติพี่น้องเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย และมีหลาย

ครัวเรือนที่ได้แยกตัวไปเพื่อการประกอบอาชีพตามความเหมาะสมของพื้นที่ เช่น การทำนาทำไร่ เลี้ยงสัตว์ การรับจ้าง ผู้วิจัยเห็นว่า การตั้งถิ่นฐานชาวบ้านภู ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาผู้นำของชาวบ้านเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าตามภูเขาและแหล่งน้ำเพื่อให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตโดยอาศัยพึ่งพิงผลผลิตจากธรรมชาติซึ่งถือได้ว่าเป็นการเลือกพื้นที่ชัยภูมิที่ดี มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีต

ชาวผู้ไทส่วนใหญ่ทำนาปลูกข้าวเพื่อยังชีพและอาศัยหาอยู่หากินตามธรรมชาติที่มีอยู่ในบริเวณป่าไม้ตามเทือกเขาลำเนาไพร ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน ยาสมุนไพรรักษาโรคภัยต่าง ๆ ทั้งยังใช้วัสดุจากธรรมชาติสำหรับทำเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องใช้ไม้สอยและปลูกสร้างบ้านที่อยู่อาศัย และป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายและภัยธรรมชาติในขณะเดียวกัน

ในยุคนี้ หากมองย้อนไปถึงอดีตตั้งแต่ชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านภูพบว่า บริเวณหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์จากพันธุ์ไม้นานาชนิดการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังคำกล่าวของลุงแก้ว สุนทรส ผู้อาวุโสในชุมชนกล่าวว่า “หาเข้ากินเข้าหาตอนแลงกินแลง เมื่อไม่มีอะไรกินก็เข้าป่าหาของมากิน” ผืนป่าบนภูเขามีสภาพหลากหลายทางชีวภาพ ชาวบ้านภูหาเก็บผลผลิตจากป่าได้ตามฤดูกาล เช่น ในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงกันยายน เป็นฤดูฝนสามารถทำการปลูกข้าวสำหรับยังชีพโดยหว่านกล้า บักดำ ไปพร้อม ๆ กับหาปูปลา กบเขียด เห็ด และหน่อไม้สำหรับทำอาหาร ฤดูหนาวเป็นระยะที่ชาวบ้านทำการเก็บเกี่ยวข้าวไว้สำหรับกินตลอดทั้งปี ทั้งนี้การผลิตในภาคเกษตรกรรมเป็นไปเพื่อการยังชีพ จากการใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก โดยไม่ต้องมีความสัมพันธ์ภาพกับภายนอกชุมชนก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้

นอกจากนั้นชาวบ้านยังเข้าป่าล่าสัตว์เก็บผักพื้นบ้านหลากหลายประเภท ได้แก่ ผักกระเจียว ผักเม็ก ผักหวาน ผักติ้วและผักหนาม รวมถึงผลไม้พื้นบ้านที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล ได้แก่ มะม่วง มะไฟ หมากแวง หมากเฒ่า หมากขามป้อม เป็นต้น วิถีชีวิตชาวบ้านภูมีความมั่นคงด้านอาหาร ทำให้เกิดความมั่นคงในการยังชีพตามมา และทำให้สภาพเศรษฐกิจมีความเป็นอยู่ที่ดีตามสภาพชุมชนชนบท สังคมดั้งเดิมของชาวผู้ไทบ้านภูนั้น ช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยระบบเครือญาติและระบบล่ามในพิธีแต่งงานของชนเผ่า ทั้งนี้มีภาษาพูด “ภาษาผู้ไท” ถือเป็นสัญลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ของตนในการติดต่อสื่อสารกัน อีกทั้งยังมีแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติร่วมกันมาตลอดทั้งปีเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” เป็นวิถีชาวบ้านปฏิบัติร่วมกันทั้งปี จึงทำให้เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์กันทางสังคมของชุมชนเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้ชาวบ้านได้ผสมผสานความ

เคารพต่อธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผีเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติและความคิด

ต่อพระพุทธศาสนา อันส่งผลการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

นอกจากนี้ด้านการเมืองการปกครอง อาศัยผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ทำหน้าที่ไกลเกลี่ยข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้ยุติลง เพื่อก่อให้เกิดความสันติสุขในชุมชน สถาบันผู้เฒ่าผู้เฒ่ามีความสำคัญต่อความเป็นชุมชนชาวผู้ไทในยุคสมัยดั้งเดิมอย่างมาก ถึงแม้ว่ามีผู้นำเป็นทางการที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2465 คือ ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านได้ทำการเลือกมาจากบุคคลที่มีคุณธรรม และเป็นคนดี แต่อย่างไรก็ดีชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญกับผู้เฒ่าผู้แก่มากกว่า ดังนั้น บทบาทผู้ใหญ่บ้านไม่มีผลกระทบต่อสังคมหมู่บ้านมากนัก

ผู้วิจัยเห็นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนพื้นที่มีความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกัน ครอบครัวยุคก่อนช่วยเหลือน้องๆ ช่วยเหลือเพื่อนเพื่อแผ้วถางกันและกัน มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นศูนย์รวมชุมชน อาทิ กิจกรรมลงแขก ผู้ใหญ่พาลูกหลานไปวัด ทำบุญวันพระ กิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น ไม่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติด การเมืองการปกครองเป็นแบบตักทอดถึงลูกหลาน ชาวบ้านในยุคนี้ถือว่าได้ว่าเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง วิถีพอเพียง เป็นสังคมเกษตรกรรมหรือวิถีชีวิตแบบชาวนา ความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนที่มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน มีการแบ่งปันใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีความเป็นเครือญาติภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และสัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งหาอยู่หากิน พร้อมทั้งมีความเชื่อพึ่งพาสีงเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีที่ก่อให้เกิดผลต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของตนเอง มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ดำรงคงอยู่ข้ามกาลเวลาเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ และมีเครือข่ายความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะในอุดมคติของลัทธิอนาธิปัตย์นิยม มีเสรีภาพจัดการตนเองอย่างอิสระสามารถตัดสินใจ แต่อย่างไรก็ดีในระยะต่อมาความเป็นอนาธิปัตย์ชาวบ้านได้ถูกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จากแนวทางการบริหารการพัฒนาประเทศ แต่ยังคงเค้าวางที่เป็นรากเหง้าคงทนปรากฏให้เห็นข้ามกาลเวลา สามารถถือหรือฟื้นฟูสร้างของเก่าเอามาใช้ใหม่ ผลิตซ้ำสิ่งของที่ตนมีอยู่ขึ้นมาใหม่ได้ในเวลาต่อมา

2. ยุคที่สอง : ยุคเชื่อมต่อประเพณีนิยมกับภาวะความทันสมัย

ช่วงนี้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนผ่านจากเกษตรกรรมเพื่อก้าวไปสู่อุตสาหกรรมเบา บ้านภู (ในช่วงปี พ.ศ. 2471-2500) ยุคความทันสมัย เป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมกลายเป็นระบบเสรีนิยม “ทุนนิยม” ความสัมพันธ์เปลี่ยน สังคมบ้านภูเปลี่ยน แต่สำนึกคนผู้ไทบ้านภูยังคงอยู่ ในช่วงนี้เป็นระยะ ก้าวเข้าสู่ความทันสมัย ประเทศไทยได้รวบรวมชนเผ่าแต่ละกลุ่มเป็น ‘คนไทย’ รัฐบาลได้กระจายความเจริญสู่ชนบท อาทิ การเพิ่มผลผลิตการเกษตร โดยการสร้างระบบฝายน้ำ ประตูน้ำและระบบชลประทาน ถนน ไฟฟ้า ส่วนบ้านภูเริ่มจากการทำฝายห้วยโหลงแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2500 ปิดกั้นน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง แต่ก็ทำให้ระบบหมุนเวียนน้ำเสียไป ซึ่งทำให้ห้วยตื้นเขินอย่างต่อเนื่อง ความหลากหลายสิ่งมีชีวิตลดลง ในช่วงนั้น รัฐต้องการเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตให้มีผลผลิตสูงขึ้น ทำให้ชาวบ้านต้องใช้จ่ายลงทุนทำเกษตรสูงขึ้น และมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย ยางพารา มันสำปะหลัง ข้าวโพด เป็นต้น ชาวบ้านภูดั้งเดิมที่มีการผลิตเพื่อยังชีพ เริ่มเพิ่มพื้นที่แปลงการเกษตร การจ้างแรงงานเพื่อการค้าการลงทุนตามนโยบายภาครัฐที่ได้เข้ามาส่งเสริม

3. ยุคที่สาม : ยุคภาวะความทันสมัย

ช่วงที่สามบ้านภู : ยุคภาวะความทันสมัย (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2501-2530) บ้านภูกับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายภาครัฐกับการเปลี่ยนแปลงทุกมิติในสังคม ในช่วงนี้นั้นรัฐเข้ามามีบทบาทในการบริหารการพัฒนาชุมชนอย่างมาก โดยตัวแทนหน่วยงานภาครัฐเกือบทุกกระทรวง ทบวงกรมผ่านผู้นำที่เป็นทางการ และกลายเป็นศูนย์กลางทางอำนาจหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เมื่อราวปี พ.ศ. 2504 รัฐมีความมุ่งหวังให้ประเทศก้าวเข้าสู่ความเจริญ มีความทันสมัยในทุกด้านโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพัฒนาสาขา การผลิตภาคอุตสาหกรรม คาดหวังว่าภาคการผลิตอื่น ๆ โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรมได้รับผลการพัฒนาตามไปด้วย ถึงแม้ว่าประเทศไทยมีพื้นฐานการผลิตภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ไม่ได้มีรากฐานมาจากภาคอุตสาหกรรมก็ตาม

ผลที่ตามมาจากการบริหารการพัฒนาตามแผนพัฒนาเกิดการขยายตัวภาคอุตสาหกรรมอย่างมาก กระทบแรงงานในภาคเกษตรกรรมบางส่วนเคลื่อนย้ายไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และในเวลาต่อมาได้ทำให้แรงงานภาคเกษตรกรรมขาดแคลน

ขณะเดียวกันการผลิตภาคเกษตรกรรมบางส่วนได้เปลี่ยนแนวทางการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน ในครัวเรือนไปสู่การเกษตรกรรมมุ่งโรงงานภาคอุตสาหกรรม โดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มุ่งเน้นเพื่อการค้าขายและสร้างรายได้เป็นหลัก ส่งผลทำให้วิถีชีวิตการผลิตของชาวบ้าน เป็นไปเพื่อสนองตอบความอยากให้เป็นไปตามแนวทางนโยบายของรัฐที่ต้องการให้เกิด ความทันสมัยที่ชาวบ้านไม่สามารถควบคุมปัจจัยใด ๆ ได้ไม่ว่าเป็นวิธีการผลิต ราคาปัจจัย การผลิต ตลอดจนราคาผลผลิต แนวทางรัฐกลายเป็นแนวทางที่เข้ามามีบทบาทจัดการ และควบคุม วิถีชีวิตวิธีการผลิตของชาวบ้านอย่างมีนัยสำคัญ

ความทันสมัยส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มติดต่อกับสังคมภายนอก ค้าขายผลผลิต ทางการผลิต แต่ก่อนผลิตเพื่อยังชีพเข้าสู่ระบบการแข่งขัน การสะสมทุน พัฒนา ตามนโยบายภาครัฐ ทั้งการต่อรองช่วงชิงอำนาจ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังยึดเหนี่ยว ระบบสังคม และเศรษฐกิจด้วยรากเหง้าภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามแต่การดำเนินงานดังกล่าวส่งผลให้ความเป็นวิถีชุมชนชาวบ้าน เริ่มสั่นคลอน เนื่องจากชุมชนไม่ได้เป็นสังคมปิดที่โดดเดี่ยวอีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์กับภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของชุมชน แนวทางภาครัฐ ได้เข้ามามีอิทธิพลกำหนดวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยสร้างความน่าเชื่อถือจากความเชื่อ ว่า แนวทางการพัฒนาแนวคิดสมัยใหม่ทำให้เกิดความทันสมัยพร้อมทั้งก่อให้เกิดรายได้เป็น กอบเป็นกำสามารถยกระดับรายได้ชาวบ้านให้สูงขึ้น อันเป็นแนวทางภาครัฐนี้ได้ก่อให้เกิด ความชอบธรรม รัฐเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในรูปแบบภาษี เพื่อบริหารการพัฒนาประเทศ ต่อไป

บ้านภูในระยะแรกรัฐบาลได้ส่งเสริมการปลูกมันสำปะหลังและปอ ชาวบ้านภู ได้นำมันสำปะหลังมาปลูกในราวปี พ.ศ. 2510 ชาวบ้านเริ่มทำการถางป่าที่เคยอุดม สมบูรณ์ออกไป เนื่องจากทุกคนมีความต้องการพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้นเพื่อสร้างรายได้ให้มี มาก ๆ และเร็ว ๆ ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายเปิดป่า เพื่อเป็นการดึงมวลชนทำลายความ เป็นคอมมิวนิสต์ และการให้สัมปทานป่าทำให้สภาพแวดล้อมที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มถูก ทำลายมากขึ้น ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตลดลงส่งผลกระทบอาชีพพื้นบ้านโดยตรง และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากป่าในภูเขา อีกทั้งระบบน้ำได้ส่งผลกระทบตามมา เป็นห่วงโซ่ เพราะเมื่อน้ำเปลี่ยน พืชพันธุ์เปลี่ยน คนเปลี่ยน ชุมชนเปลี่ยน สังคมก็เปลี่ยน ตามวิถีการผลิตขึ้นอยู่กับรัฐและตลาดทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันของชุมชนโดยรอบ

ภูเขาหรือบนภูเขาตกลง ในปี พ.ศ. 2500-2515 มีราษฎรอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนบ้านภูมากขึ้นส่วนใหญ่มาจากตัวเมืองหนองสูง อาจกล่าวได้ว่าความสูญเสียสภาพป่าส่วนหนึ่งเกิดจากรัฐบาลด้วย

ชาวบ้านภูแต่ละครัวเรือนได้ดำเนินการเพิ่มพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างมาก มีความจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ในขณะที่แรงงานในครอบครัวมีจำนวนไม่เพียงพอทำให้เกิดการจ้างงานขึ้นเป็นครั้งแรก ประกอบกับช่วงนั้นรัฐมีนโยบายการกระจายรายได้ในรูปแบบเงินผัน โดยส่งเสริมการจ้างแรงงานราษฎรในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ประปา ขุดสระ เป็นต้น ส่งผลกระทบต่อสภาพทางสังคมที่เคยพึ่งพาอาศัยกันอันเกิดจากความเกื้อกูลกันในอดีตเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น แต่ก่อนนั้นชาวบ้านช่วยกันเอาแรงลงแขกทำงาน อันได้แก่ ดำนา เกี่ยวข้าว ก่อสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น ต่อมาก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นทางสังคมของชาวบ้านโดยคนที่มีเงินทุน กล่าวได้ว่าเป็นชนชั้นทุนว่าจ้าง และชนชั้นแรงงานรับจ้างเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาความแตกต่างทางชนชั้นของชาวบ้านจะพบว่า กระบวนการแยกชั้นของชนชั้นดำเนินไปอย่างช้า ๆ และในที่สุดความแตกต่างของชนชั้นได้ค่อย ๆ เลื่อนรางจางหายไป ชาวบ้านตกอยู่ในภาวะที่มีหนี้สินแทบทั้งสิ้น เพราะผลผลิตไม่มีราคา หรือมีเพียงน้อยนิดไม่เพียงพอกับต้นทุนที่ลงไป ประกอบกับนโยบายของภาครัฐ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นอันได้แก่ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง การปลูกยางพารา เป็นต้น

ในขณะที่เดียวกันจากนโยบายรัฐบาลจัดตั้งอาสาสมัครพัฒนาป้องกันชาติ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านรักชาติรักแผ่นดิน ประกอบกับหลังจากปิดการฝึกอบรมได้ แจกปืนมาใช้ในการป้องกันตนเอง ชาวบ้านเมื่อได้ปืนแล้วนำไปใช้ยิงสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าถูกทำลายลงไปจำนวนมากอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ให้เปลี่ยนแปลงไป ส่วนสภาพแวดล้อมภายนอกทางสังคมได้เข้ามาสู่บ้านภู มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ผ่านกลไกภายใต้ตลาดมากขึ้น ครั้งแรกการซื้อขายข้าวของชาวบ้านกับโรงสีข้าวสทไทย ทำให้พฤติกรรมของชาวบ้านเปลี่ยนไปกลายเป็นคนเริ่มเห็นแก่ตัว ฟุ้งเฟ้อ อยากรู้ได้อยากมี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเริ่มลดลง ภูมิปัญญาที่เคยสั่งสมมาในอดีตเริ่มลดความสำคัญลง วัฒนธรรมการบริโภคก้าวเข้าสู่การซื้อขายสินค้าและบริการ เนื่องจากมีความสะดวกในการซื้อหาได้ง่าย ชาวบ้านเริ่มซื้อขายทุกอย่าง แล้วนำเงินไปซื้ออยู่ซื้อกินตามวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปจากวิถีชีวิตแบบหาอยู่หากินหรือทำกินเองไปสู่วิถีชีวิตแบบซื้อขายกินทั้งสินค้าและบริการ และวัฒนธรรมการผลิตก็เปลี่ยนจากการเพาะปลูก

แบบยังชีพเพื่ออยู่เพื่อกินไปสู่การปลูกเพื่อการค้าโดยใช้เทคโนโลยีทันสมัยขึ้น จากเดิมชาวบ้านใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน โดยใช้วัวควายไถนาหันไปใช้รถไถนาแทน มีผลทำให้ฐานทางสังคมเคลื่อนย้ายออกไปจากชุมชนสู่ภายนอก จากการพึ่งพาอาศัยกันเหนียวแน่นควายเจ็บป่วย เคยใช้องค์ความรู้ที่มีในชุมชนด้วยการเรียกหาผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีองค์ความรู้เรื่องยาสมุนไพรมาช่วยรักษา แต่ขณะเดียวกันรถไถนาเสียผู้รู้หรือช่างในชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องไปพึ่งพิงสังคมภายนอกแทน

วิถีชีวิตชาวบ้านภูได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เมื่อมีระบบโครงสร้างพื้นฐานอันได้แก่ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการเข้ามาสู่หมู่บ้านในราวปี พ.ศ. 2500 มีการปรับทางเกวียนทางเท้าเป็นถนนลูกรัง ทำให้การเดินทางติดต่อกับภายนอกมีความสะดวกขึ้น จากนั้นในปี พ.ศ. 2516 ได้มีการต่อไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านที่มีเงินจากการขายมันสำปะหลัง ข้าวโพดและข้าว ได้นำไปซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า อันได้แก่ ตู้เย็น พัดลม วิทยุ โทรทัศน์ ส่งผลให้ความทันสมัยเข้าหมู่บ้านได้ง่ายหลายทาง จากการถ่ายทอดผ่านการสื่อสารโดยเฉพาะโทรทัศน์ ร้านค้านำสิ่งของมาขายตามโฆษณามากขึ้น เป็นการแผ่อำนาจลัทธิบริโภคนิยมให้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตามมาด้วยชาวบ้านต้องหารายได้มากขึ้น เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น

อาจารย์บุญธรรม ผู้นำอาวุโสในชุมชนกล่าวว่า ... “การที่ชาวบ้านดำเนินชีวิตตามความเชื่อในแนวทางขององค์กรภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐเป็นเหตุผลหนึ่งที่เป็นการศึกษาให้คนอ่อนปัญญาคิดเองไม่เป็น ทำเองและแก้ไขปัญหาตนเองไม่ได้จากการที่เอาแต่สูตรสำเร็จมาให้ ส่งผลทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวตน ไม่สามารถคิดหาทางออกให้กับชีวิต ขาดการวางแผน ขาดวิชาการ ขาดวิชาชีวิต และวิชาชีพ จนในที่สุดความเป็นอนาธิปัตย์ของชาวบ้านก็ถูกทำลายไปหมดสิ้น รัฐจึงกลายเป็นผู้กระทำ ชาวบ้านได้แต่ยอมเป็นทาสทางความคิด ... (บุญธรรม แก้วศรีนวม, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2558)

จากสภาพปัญหาของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาให้เกิดความทันสมัย แต่ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาทางออกได้ด้วยตนเองรอดแต่ความหวังจากรัฐเข้ามาช่วยเหลือ ในขณะที่บางกลุ่มก็ได้พยายามคัดสรรรับนโยบายจากภาครัฐที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และชาวบ้านภูยังใช้อำนาจช่วงชิงต่อรองต่ออำนาจรัฐบางอย่างเพื่อให้ชุมชนดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนไว้ ชาวบ้านภูไม่ได้สยบยอมรับชะตากรรมที่เกิดขึ้นจากความทันสมัย แต่ได้ต่อสู้เพื่อดำรงอยู่กับภาวะความทันสมัย

นอกจากนี้วัดได้ถูกกลบบทบาทด้านการให้การศึกษาลง โดยมีโรงเรียนเข้ามาแทนที่ เกิดค่านิยมส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนเพื่อรับราชการ มีหน้ามีตาในสังคม และการสร้างถนนสายหนองสูง-นิคมคำสร้อย ในปี พ.ศ. 2516 และมีไฟฟ้าในปี พ.ศ. 2517 ก่อให้เกิดความนิยมในการใช้รถยนต์แทนเกวียน ถนนกลายเป็นตัวแทนของความทันสมัยที่เข้ามายังชุมชน ในยุคนี้ทรัพยากรธรรมชาติในความหมายของพื้นที่สาธารณะหรือทรัพยากรส่วนรวมในอดีตเริ่มหายไป ผู้คนแสวงหากรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล รัฐก็เช่นกัน ในฐานะที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่สาธารณะ มีการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์รักษาสัตว์ป่าแปลงที่ 15 และ 16 เป็นเขตติดต่อบ้านบ้านญาติและในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2489 ถือเป็นความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรน ทุกวิถีทางเพื่อความอยู่รอด เมื่อสูญเสียสิทธิการใช้พื้นที่ภูเขา พื้นฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมชาวผู้ไทต้องอาศัยพื้นที่ป่าและภูเขาในการหาของป่า อาทิ สัตว์ป่า พืชผักที่เกิดตามป่าเขา หากเก็บมาเพื่อดำรงชีพ ในฐานะพื้นที่สาธารณะอย่างเดิม โดยเฉพาะอาชีพหาเก็บของป่า พืชผักพื้นบ้าน

อีกทั้งถนนทางหลวงทำให้ผู้คนภายนอกเข้ามามากขึ้น และทำให้ชาวบ้านมีอาชีพหลากหลายขึ้น ทั้งด้านการค้าและบริการ แต่จากการศึกษาของ พรรณพร ภริมย์วงษ์ (2552, หน้า 178-179) ชี้ชัดว่า ระบบเครือญาติชาวบ้านภูยังดำรงอยู่ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนที่ยังคงสืบต่อเนื่องมา แต่จิตจางลงทุกที เพราะพื้นที่อีกพื้นที่หนึ่งเกิดขึ้น คือพื้นที่ความรู้ วิธีคิดและองค์ความรู้จากกระแสการพัฒนาประเทศตามกระแสหลัก

ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านไม้สองชั้นครึ่งปูนครึ่งไม้ ในหมู่บ้านมีถนนตัดผ่านตลอดแนวชุมชนการสัญจรไปมาสะดวก มีไฟฟ้าทุกบ้าน มีโทรศัพท์ทุกบ้าน ถือว่าเป็นหมู่บ้านกิ่งเมืองกิ่งชนบท ลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น แต่ยังคงเป็นอยู่แบบพี่แบบน้องช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ส่วนการเมืองการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย และยังมีระบบเกื้อหนุน อาศัยผู้นำชุมชนติดต่อกำนอกหมู่บ้าน

4. ยุคที่สี่ : ยุคโลกาภิวัตน์

ช่วงที่สี่บ้านภู : ยุคการเชื่อมต่อกับความทันสมัยกับยุคหลังความทันสมัย (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน) การพัฒนาการเปลี่ยนแปลงช่วงยอมรับการเปลี่ยนแปลงกับความท้าทาย การเจริญเติบโต (Growth) ชุมชนบ้านภูดำเนินการภายใต้ 4 แนวคิด อันประกอบด้วย ชุมชนจัดการตนเอง การพึ่งตนเอง การพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนา

ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านภูหมู่บ้านผู้ไทรำลึก ลำน้ำของชาวผู้ไท อาทิตศกาลงานวันผู้ไทโลก

การตั้งบ้านเรือนมีความหนาแน่นมากขึ้นและขยายตัวไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้บริเวณริมถนนหลวงและริมถนนสายหน้าวัดศรีนันทารามในหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตก เช่น ถนนสายหลักอำเภอหนองสูง-อำเภอนิคมน้ำอ้อย และถนนเลียบบปากทางหลวงเข้าสู่หมู่บ้านภู มีบ้านเรือนซึ่งสร้างด้วยอิฐ และปูนแบบถาวรเพิ่มขึ้น และหันหน้าสู่ทางเดินยกระดับและถนนมากขึ้น มีการถมที่ให้สูงจากปัญหาน้ำท่วมขัง

ชาวบ้านภูยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง เป็นเพราะว่าที่บ้านภูยังคงปรากฏความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าและวิถีชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดึงดูดใจให้เห็นว่ายังมีอีกจำนวนมากนั้น เชื่อว่าเกิดจากการพัฒนาของชาวบ้านที่มีผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการได้มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกันแบบบูรณาการเป็นองค์รวมราวปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านภูลุกขึ้นมาเผชิญการเปลี่ยนแปลง ด้วยการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทในการปฏิสัมพันธ์ในบริบทการท่องเที่ยว เพื่อสนองนโยบายภาครัฐและเป็นการต่อรองอะไรบางอย่างเพื่อผลประโยชน์ในชุมชน

และสุดท้ายยุคหลังความทันสมัย (2531-ปัจจุบัน) เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังความทันสมัย บ้านภูยึดหลักการพัฒนาหมู่บ้านด้วยหลักการ “การพัฒนาพึ่งตนเอง การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ภายใต้กระแสชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง ท่ามกลางการเปลี่ยนที่ซับซ้อนทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชีวภาพ และอยู่ในภาวะความเสี่ยงในหลายมิติ (ทรง กลางประพันธ์ ; เพลิดเพลินดี แสนโคตร ; ถวัลย์ ผิวขำ ; บุญธรรม แก้วศรีนวม ; พงษ์สุดา ผิวขำ; คำมี ปัทม, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2558)

จากข้อมูลและสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปการเปลี่ยนแปลง
ได้ดังนี้

ตาราง 1 แสดงการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านภู ตำบลบ้านเป้า

ช่วงระยะเวลา	ช่วงการเปลี่ยนแปลงแบ่งตามยุคสมัย
ก่อนปี พ.ศ. 2470	ยุคแรก : สังคมประเพณีนิยม <ul style="list-style-type: none"> - อพยพมาจากเมืองอ้อมคำเขียวและเมืองวังมาสร้างบ้าน แปลงเมืองภายใต้รัฐไทย - สังคมชาวนา - เกษตรกรรม - ภัยธรรมชาติ
พ.ศ. 2471 - 2500	ยุคที่สอง : ประเพณีนิยมเชื่อมต่อกับภาวะความทันสมัย <ul style="list-style-type: none"> - เกษตรกรรม - อุตสาหกรรมเบา - พาณิชยกรรมและบริการ - โครงสร้างพื้นฐาน
พ.ศ. 2501 - 2530	ยุคที่สาม : ความทันสมัย <ul style="list-style-type: none"> - โครงสร้างพื้นฐาน - อุตสาหกรรมหนัก - ระบบราชการ - ทุนนิยม
พ.ศ. 2531 - ปัจจุบัน	ยุคที่สี่ : โลกาภิวัตน์ <ul style="list-style-type: none"> - ทุนนิยม - สังคมไร้พรมแดน - ดิจิตอลพาณิชยกรรมและบริการ - ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง - เศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา : ธีวาลัย ผิวขำ ; เพ็ญศักดิ์ แสนโคตร ; บุญธรรม แก้วศรีนวม,

สัมภาษณ์ 16 กรกฎาคม 2558

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของบ้านภู ในปี พ.ศ. 2557 ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 76,420 บาทต่อคนต่อปี และในปี พ.ศ. 2558 เพิ่มขึ้นเป็น 79,541 บาทต่อคนต่อปีและ ปี พ.ศ. 2559 รายได้เฉลี่ย 89,254 บาทต่อคนต่อปี รายได้รวมของหมู่บ้าน 19,834,600 บาท ซึ่งสูงกว่าในปี พ.ศ. 2558 คิดเป็นร้อยละ 12.21 รายจ่ายรวมของหมู่บ้าน 6,361,848 บาท ซึ่งเป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุนรวมของหมู่บ้าน จำนวน 1,103,480 บาท หนี้สินรวมของหมู่บ้านจำนวน 14,369,700 บาท เงินออมของหมู่บ้านรวม 6,402,640 บาท (สุดสาคร แสนสุข, สัมภาษณ์พัฒนาการอำเภอ, 3 มีนาคม 2559) หลังจากการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

วิถีชีวิต “เอื้อต่ออยู่เอื้อกิน” คำบอกเล่าของลุงแก้ว สุทธิรส ผู้อาวุโส วัย 86 ปี กล่าวว่า ...ชุมชนผู้ไทบ้านภูเดิมมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมชาวนา ชาวบ้านภูอยู่ใกล้ป่าหาอาหารจากการล่าสัตว์ ส่วนเครื่องนุ่งห่มทอเองโดยใช้กี่ธรรมดา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้ายไว้ทอผ้าใช้เอง ชาวบ้านในอดีตนิยมปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแล้วนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยก็ใช้ไม้จากป่าตัดเอง โดยเฉพาะไม้ไผ่สำคัญมาก เพราะนอกจากนำมาปลูกบ้านแล้วยังเอามาทำเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอย อาทิ สานกระเช้า ตะกร้า กระบุง กระด้ง หรือทำเครื่องมือดักสัตว์ เป็นต้น ...

(แก้ว สุทธิรส, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2558)

อาชีพที่ชาวบ้านภูส่วนใหญ่ คือ ทำนา สังเกตเห็นว่าชาวผู้ไทนิยมตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำ ลำห้วย ที่ราบลุ่ม และที่ดอนสำหรับเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการทำนา เกือบทุกครัวเรือนจะมีอุปกรณ์ทำนา ชีวิตมีความผูกพันกับพื้นที่นา ยายบุญนารัตน์ยังกล่าวว่า ... “ยายจำได้ว่าเมื่อ 50 ปีที่แล้ว สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ภูเขารายล้อมบ้านภูอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่โดยไม่จำเป็นต้องหวังว่าจะไม่มีกินแค่ขึ้นเขาไปล่าหาอาหารของป่าสักพักก็ได้ผักหวาน หน่อไม้ นก หนู ส่วนหนึ่งแบ่งไว้เป็นอาหารในบ้าน ส่วนหนึ่งก็ไปแลกเปลี่ยนหรือฝากเพื่อนบ้าน...” (บุญนารัตน์ กลางประพันธ์, สัมภาษณ์, 4 ตุลาคม 2558)

1. การผลิตของหมู่บ้านภู

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานการประกอบอาชีพของชาวบ้านภู พบว่าอาชีพหลักของชาวบ้านภูนั้นมีความหลากหลาย ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท ประกอบด้วย 1) ประเภทเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา การทำสวน และการทำไร่ ซึ่งได้แก่ นาปี สวนมะม่วง สวนมะพร้าว สวนกล้วย ไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด ไร่ข้าวฟ่าง ไร่ถั่วลิสง ไร่มันสำปะหลัง และการปลูกพืชผัก 2) ประเภทปศุสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงวัวเนื้อ เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่พื้นบ้าน 3) ประเภทพาณิชยกรรม ได้แก่ การค้าขายของชำ เสื้อผ้า ร้านอาหาร กิจกรรมปั้มน้ำมันขนาดเล็ก และโรงสีขนาดใหญ่หนึ่งแห่ง 4) ประเภทหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้าฝ้ายผ้าไหม การตัดเย็บเสื้อผ้าชุดเผ่าปักด้วยมือ และงานจักสาน 5) ประเภทรับจ้าง ได้แก่ รับจ้างทั่วไป รับเหมาก่อสร้าง และรับจ้างในตัวอำเภอและจังหวัด 6) ประเภทงานราชการ ได้แก่ ข้าราชการครู เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาพนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทหาร ตำรวจ และ 7) ประเภทการท่องเที่ยว ได้แก่ ธุรกิจโฮมสเตย์ ธุรกิจการแสดงพ็อนรำ ร้านขายของฝากของที่ระลึกที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประเภทเกษตรกรรมเป็นหลัก นอกนั้นก็มียาชีพเกี่ยวกับ พาณิชยกรรม หัตถกรรม รับราชการ ธุรกิจท่องเที่ยว รับจ้างทั่วไปเมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวสำหรับประชากรบางส่วน และบางส่วนประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอาชีพหลัก และบางส่วนทำเป็นอาชีพเสริมเมื่อว่างจากงานหลัก ซึ่งอาชีพประเภทหลังนี้เพิ่งเกิดขึ้นมาในราวปี พ.ศ. 2549 หลังจากมีการท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้าน โดยทำรายได้เฉลี่ยของประชากรในชุมชนปัจจุบันในอัตราเพิ่มที่สูงขึ้นเมื่อเทียบกับปีก่อน ๆ ที่ยังไม่มีธุรกิจประเภทนี้เกิดขึ้นมา อีกทั้งชาวบ้านภูได้ทำธุรกิจเปิดเป็นร้านค้าของชำที่เป็นของเอกชน 5 แห่ง ร้านค้าของชำที่ชาวบ้านร่วมกันถือหุ้นอีก 2 แห่ง เป็นร้านค้าขายอาหาร 5 แห่ง ร้านขายผลิตภัณฑ์เคมีเกษตร 1 แห่ง ร้านก๋วยเตี๋ยว 2 แห่ง ปั้มน้ำมันขนาดเล็ก 2 แห่ง นอกจากนี้ยังมีบริการเสริมสวยและร้านตัดเย็บเสื้อผ้า การทอผ้าพื้นเมือง การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ส่งขายในนามสินค้าใช้คำว่า “บ้านภูคีรีนคร” ครั้วเรือนในหมู่บ้านมีการหอม 100 เปอร์เซ็นต์ หมู่บ้านมีพื้นที่ทั้งหมด 6,338 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 3,549 ไร่

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มองค์กรในชุมชนที่สนับสนุนในด้านการผลิต สร้างอาชีพและรายได้ให้ชาวบ้านภู ประกอบด้วย กลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู หมู่ 1 สมาชิก 30 คน เงินทุน 50,000 บาท กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด สมาชิก 20 คน เงินทุน 115,345 บาท กลุ่มข้าวกล้อง ชกมอคีรีนคร สมาชิก 82 คน เงินทุน 60,630 บาท กลุ่มผู้เลี้ยงโคแม่พันธุ์

สมาชิก 91 คน เงินทุน 113,300 บาท กลุ่มกองทุนเงินล้านบ้านภู หมู่ 1 สมาชิก 54 คน เงินทุน 1,100,000 บาท กลุ่มออมทรัพย์เพื่อคุณภาพชีวิต สมาชิก 162 คน เงินทุน 2,723,610 บาท ธนาคารหมู่บ้านคีรีนครบ้านภู สมาชิก 722 คน เงินกองทุน 5,000,000 บาท กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกลุ่มแม่บ้านสายใยรักแห่งครอบครัว ตามรายละเอียดดังตาราง 2 (บุญธรรม แก้วศรีนวม; แสงสว่าง สีดี, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558) ทั้งนี้ยังพบว่า ครัวเรือนในหมู่ 1 จำนวน 132 ครัวเรือน มีที่ดินถือครองในการทำนารวมทั้งสิ้น 1,056 ไร่ ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินยึดครองมีเพียง 1 ครัวเรือน โดยเฉลี่ยแล้วแต่ละครัวเรือนถือครองที่ดินครัวเรือนละ 6 ไร่ ส่วนครัวเรือนในหมู่ 2 จำนวน 127 ครัวเรือน มีที่ดินถือครองทั้งหมด 1,155 ไร่ เฉลี่ยแล้วถือครองครัวเรือนละ 5 ไร่ (ชื่น อาจารย์ชัย ; ชุม อาจารย์ชัย, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558)

2. การบริโภค

ชาวผู้ไทบ้านภูนี้ เป็นคนขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ สืบทอดวิถีชีวิตแบบพอเพียงมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งตามบริเวณบ้านหรือหัวไร่ปลายนาพบว่า ‘ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกไว้’ ดังนั้นการบริโภคของชาวบ้านภู วิถีชีวิตชาวบ้านภูพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้สามารถผลิตข้าวและหาอาหารได้อาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำตามธรรมชาติจากท้องนา ป่าบุงป่าทามและป่าดง ความสมบูรณ์ของอาหาร ข้าว ผัก ผลไม้ ปลา เนื้อสัตว์ แมงแมลง ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของน้ำและป่า อาหารหลักชาวบ้านคือ ข้าวเหนียว ผัก ปลาและปลาร้า ผู้บริโภคมีวิธีปรุงแต่งอาหารแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน อาทิ ลาบก้อย การชุบแกงหยยใส่ไก่ การส้มตำ การอ่อม การเอาะ การจ่อม การแจ่วและการหมัก

3. การแลกเปลี่ยนสินค้าหรือการซื้อขาย

ชาวบ้านภูยังทำมาหากินเพียงเพื่อการยังชีพ ไม่ได้ทำเพื่อขาย ในอดีตนั้นมีการนำผลิตผลส่วนหนึ่งไปแลกเปลี่ยนของที่จำเป็นที่ตนเองไม่มี เช่น นำข้าวไปแลกเปลี่ยน พริก ปลา ไก่ หรือเสื้อผ้า การขายผลิตผลมีเพียงส่วนน้อย และเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงิน เพื่อเสียภาษีให้รัฐ ชาวบ้านนำผลิตผล เช่น ข้าว ไปขายในเมืองให้กับพ่อค้าหรือขายให้กับพ่อท้องถิ่นเช่นทางภาคอีสาน เรียกว่า “ฮ้อย” คนเหล่านี้จะนำผลผลิตบางอย่าง เช่น ข้าว ปลาร้า วัว ควาย ไปขายในที่ไกล ๆ ทางภาคกลางและเหนือมีพ่อค้าวัวต่าง ๆ เป็นต้น แม้ว่าความรู้เรื่องการค้าขายของคนสมัยก่อนไม่อาจจะนำมาใช้ในระบบตลาด เช่น ปัจจุบันได้ เพราะสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากแต่การค้าที่มีจริยธรรมของพ่อค้าในอดีต ที่ไม่ได้หวังแต่เพียงกำไร แต่คำนึงถึงการช่วยเหลือแบ่งปันเป็นหลัก

ยังมีคุณค่าสำหรับปัจจุบัน ผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตเพื่อจำหน่าย ได้แก่ ผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมือ เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าไหมชนิดต่าง ๆ เสื้อผ้าสำเร็จรูปจากผ้าพื้นบ้าน สิ่งของที่ระลึก ชุดผู้ไท ผ้าฝ้ายลายซิด เป็นต้น

4. การติดต่อขนส่งสินค้า

ในปัจจุบัน ชาวบ้านภูติดต่อค้าขายหรือขนส่งสินค้าสะดวกสบายมากขึ้นกว่าอดีตมาก ตั้งแต่ภาครัฐได้ก่อสร้างทางหลวงหมายเลข 2370 เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างอำเภอหนองสูงกับอำเภอนิคมน้ำอ้อย เมื่อปี พ.ศ. 2503 รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และมีการนำพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ คือ ปอกระเจาเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกที่บ้านภู เมื่อประมาณปีพ.ศ. 2510 ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2532 พลเอกชาติชาย นายกรัฐมนตรี บอกว่าต้องการ “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” และหลังจากนั้น เกษตรพันธะสัญญาแพร่เข้ามา การติดต่อขนส่งสินค้าผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นส่วนใหญ่

โครงสร้างทางสังคม

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไท และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้ชาวบ้านภูปฏิสัมพันธ์ต่อกันกลายเป็นระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกันและกันระหว่าง “คนกับคน” “คนกับธรรมชาติ” “คนกับสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ” ผู้วิจัยเห็นว่าโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ที่มีระบบความสัมพันธ์ของสถาบันหลักต่าง ๆ ในหมู่บ้าน รายละเอียดดังนี้

1. ลักษณะทางประชากร

ผู้คนที่อาศัยอยู่บ้านภู สมาชิกสภาเทศบาล (สท.) อนุรักษ์กาญจน์ เป็นผู้จัดเก็บข้อมูลประชากรในหมู่บ้านแล้วว่า ตนเองเป็นคนบ้านภูโดยกำเนิด บ้านภูทั้งสองหมู่บ้านเป็นชุมชนผู้ไทขนาดใหญ่ อาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น แต่ได้มีการขยายครัวเรือนไปทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านตามพื้นที่ไร่นาและแนวทางหลวงแผ่นดิน 2370 จากการจัดเก็บข้อมูลของอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2558 พบว่า ชุมชนบ้านภูจำนวนครัวเรือน 259 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 1,224 แยกเป็นหมู่ที่ 1 จำนวนครัวเรือน 132 ครัวเรือน จำนวนประชากร แยกเป็นชาย 335 คน หญิง 303 คน รวม 638 คน และหมู่ที่ 2 จำนวนครัวเรือน 127 ครัวเรือน ประชากรแยกเป็น ชาย 277 คน หญิง 309 คน รวม 586 คน จำนวนครัวเรือนตามฐานทางทะเบียนราษฎร 341 ครัวเรือน

ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 78 เป็นประชากรวัยแรงงาน 14-60 ปี โดยจำแนกจำนวนประชากรตามช่วงอายุต่าง ๆ ได้ดังนี้ต่อไป

ตาราง 2 ลักษณะประชากรแยกตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ	จำนวนประชากร (คน)
1 วัน - 3 ปี	42
3 ปี 1 วัน - 6 ปี	68
6 ปี 1 วัน - 12 ปี	97
12 ปี 1 วัน - 14 ปี	149
14 ปี 1 วัน - 18 ปี	167
18 ปี 1 วัน - 50 ปี	354
50 ปี 1 วัน - 60 ปี	233
มากกว่า 60 ปี	114
รวม	1,224

ที่มา : รายงานฐานฐานข้อมูลสาธารณสุขมูลฐานหมู่บ้านภู ฒ เดือนตุลาคม พ.ศ. 2558 (ณัฐกาญจน์ ปัทม ; แสงสว่าง สีดี, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2558)

ปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านประมาณร้อยละ 97 เป็นคนผู้ไท สัดส่วนที่เหลือเป็นคนนอกพื้นที่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือแต่งงานอยู่ภายในหมู่บ้าน ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากเมื่อบุตรธิดาภายในครอบครัวโตขึ้นมีครอบครัวก็แยกไปตั้งบ้านเรือนของตนเอง ยังมีน้อยมากที่อาศัยอยู่ร่วมกันในบ้านพ่อแม่ในลักษณะครอบครัวขยาย โดยเฉลี่ยแต่ละครอบครัวมีประชากรประมาณ 4-5 คน เท่านั้น

2. ลักษณะทางสังคม

“บ้านภู” เป็นสังคมชนบทวิถีสังคมแบบชาวนา ทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัด และเนื่องจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านภูเป็นชุมชนที่มีลักษณะทางสังคมที่พึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกหมู่บ้านค่อนข้างน้อย ทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมค่อนข้างแน่นแฟ้น มีวิถีชีวิตเป็นไปในรูปแบบอาศัยพึ่งพาซึ่งและกัน โดยมีระเบียบ

ประเพณีเป็นสื่อ นับถือผู้อาวุโสโดยเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายด้วยระบบล่ามและใช้วัดเป็น ศูนย์กลางในการทำกิจกรรมร่วมกัน (ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, วันที่ 21 มกราคม 2558)

3. ครอบครัวและเครือญาติ

จากความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และความเป็นมาหมู่บ้าน ทำให้ปัจจุบัน ทั้งสองหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ทางระบบครอบครัวและเครือญาติกันอย่างใกล้ชิด ด้วยสำนึกและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทของชาวบ้าน และระบบพ่อล่ามแม่ล่าม เป็นเครื่องมือสร้าง เครือข่ายทางสังคม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งครัวเรือนและชุมชน อาทิ

1) การเลือกคู่ครอง จากคำบอกเล่าของกำนันเผด็จศักดิ์ กล่าวว่า ครอบครัว และเครือญาติเป็นผลมาจากการแต่งงาน พ่อแม่ให้อิสระภาพแก่หนุ่มสาวเลือกคู่ครองของตนเองได้ตามความพอใจ พ่อแม่เป็นผู้รับรองและจัดการสู่ขอแต่งงานให้ในขั้นสุดท้าย การแต่งงานส่วนใหญ่กระทำระหว่างหนุ่มสาวที่อยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกันประมาณร้อยละ แปดสิบ ที่เหลือเป็นผู้ชายที่มาจากหมู่บ้านอื่น

2) การสืบมรดก ตามระบบการสืบมรดกชาวบ้าน ที่ดินที่ปลูกบ้านสืบทอด ต่อไปทางฝ่ายหญิง ปกติได้แก่ลูกสาวคนสุดท้าย หรือถ้าไม่มีลูกสาวก็เป็นลูกชายคน สุดท้ายหรือลูกที่แต่งงานที่หลังสุดและเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า เมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิตลง บ้านที่ดินติดกับบ้านและที่ดินส่วนของพ่อแม่ตกเป็นสิทธิแก่ลูกสาวคนสุดท้ายหรือลูกคนที่ ช่วยพ่อแม่อยู่เป็นคนสุดท้าย (เผด็จศักดิ์ แสนโคตร, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2557)

3) เชื้อสายพงษ์เผื่อนามสกุล การสืบค้นเชื้อสายพงษ์เผื่อนามสกุลของแต่ละ นามสกุลจึงมีความสำคัญและจำเป็นมากต่อการสร้างกระแสปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนช่วย รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของตนให้อยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณงามความดี มีความรัก ความผูกพันเคารพเชื่อฟังญาติผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้สังคมอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุก จากคำ บอกเล่าของลุงบรรจง ผู้อาวุโสในชุมชนกล่าวว่า ต้นนามสกุลจริง ๆ คือ ใครเป็นอะไรอยู่ที่ ไหนยังไม่สามารถสืบค้นได้ ในที่นี้จะนำมาเขียนเอาเฉพาะการสืบค้นบุคคลที่อพยพเข้ามา ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านภูเท่านั้น มีเชื้อสายของนามสกุลตระกูลใหญ่ ๆ ที่ได้พากันอพยพมาจาก เมืองหนองสูง ปัจจุบันการสืบต่อเชื้อสาย ที่ยังมีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านภู ได้แก่ สกุลสุนทรส ไตรยวงศ์ หนองสูง กลางประพันธ์ ปัทม อัจฉริยะ สุวรรณไตรย์ น้อยทรงค์ นามเหลา จันทร์เต็ม และนามสกุลแสนสุข เชื้อสายนามสกุลเหล่านี้ได้ฝังรกรากตั้งหลักปักฐาน มีลูกหลานสืบต่อกันมา ชาวผู้ไทบ้านภูให้ความสำคัญแก่ลูกชายในการสืบเชื้อสายนามสกุล

และการสืบมูลมรดกของพ่อแม่ แต่ส่วนลูกสาวนั้น เมื่อแต่งงานมีครอบครัวก็จะใช้นามสกุลสามี และส่วนใหญ่ไปอยู่กับฝ่ายชายปรนนิบัติญาติ พี่น้องสามี ถือเป็นประเพณี แนวปฏิบัติการสืบมรดกและใช้นามสกุลของคนท้องถิ่นนี้

4) ความสัมพันธ์และบทบาทในวิถีชีวิต มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน วงศ์ตระกูล พี่น้องเครือญาติมีความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอาหารแบ่งปันยามเจ็บไข้ได้ป่วยดูแลรักษา ให้ความเคารพเชื่อฟังญาติผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ชาวบ้านภูใช้สำนึกและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และเครือขายพ่อล้าแม่ล้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์และทำกิจกรรมร่วมกัน แม้แต่การปกครองในหมู่บ้าน (ปิ่นัง ปัททุม ; บรรจง กลางประพันธ์ ; ไทย สุนทรส, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558) จากคำบอกเล่าของอาจารย์ถวัลย์ว่า “ส่วนใหญ่จะมีการสืบต่ออำนาจจากรุ่นต่อกันมาโดยตลอด (ถวัลย์ พิวงษ์, สัมภาษณ์, 11 ธันวาคม 2557)

4. การเมืองการปกครอง

ชุมชนบ้านภู ปกครองกันโดยมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านภู หมู่ 2 บ้านภู หมู่ 3 บ้านเป้า หมู่ 4 บ้านคำพิ หมู่ 5 บ้านเป้า หมู่ 6 บ้านป่าแลด

บ้านภู ปัจจุบันอยู่ภายใต้การปกครองสองแบบ อันได้แก่ การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ยกฐานะการปกครองท้องถิ่นเป็นเทศบาล “เทศบาลตำบลบ้านเป้า” และการปกครองท้องที่ หมู่บ้านภูตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลบ้านเป้า ทำให้มีตัวแทนของชาวบ้านได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในเขตเทศบาลเข้าไปร่วมบริหารงานเทศบาล ด้วยปัจจุบันมีผู้ได้รับคัดเลือกให้ทำหน้าที่สมาชิกสภาเทศบาลตำบล จำนวน 3 คน ได้แก่ นายศักดิ์ดาชัย ปัททุม นางณัฐกาญจน์ ปัททุม และนายคำมี ปัททุม (ตำแหน่งประธานสภาเทศบาลตำบล)

การแบ่งกลุ่มบ้านย่อยลงไปอีกเป็นคุ้มบ้าน จำนวน 18 คุ้ม แต่ละคุ้มบ้าน สมาชิกประมาณ 10-30 ครัวเรือน โดยมีหัวหน้าคุ้มทำหน้าที่ประสานงาน และให้ข้อมูลข่าวสาร แบ่งเป็น คุ้มบ้าน คือ บ้านภู หมู่ที่ 1 มีด้วย 9 คุ้ม ประกอบด้วย คุ้มเจ้าวรสาร คุ้มเจ้าพิมราช คุ้มพระอินทร์ คุ้มสุดสะแนน คุ้มเจ้าราชวิวงศ์ คุ้มมหาเสนา คุ้มเจ้าเนตรวงศ์ คุ้มเจ้ากิตติราช คุ้มเจ้าพรหมสุรินทร์ และบ้านภู หมู่ที่ 2 มีด้วย 9 คุ้ม ประกอบด้วย คุ้มหาญชัย คุ้มมหาสงคราม คุ้มสุโพธิ์ คุ้มเมืองนนท์ คุ้มสุวรรณ คุ้มพรหมบาล คุ้มไฮต

สมบัติ คุ่มเทพราช คุ่มแพ่งคำร่วม (ถวัลย์ ผิวซ่า, บุญธรรม แก้วศรีนวม, เฟด็จศักดิ์ แสนโคตร, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์, 2558)

5. การศึกษา

จากคำบอกเล่าของอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า วัย 68 ปี อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภู ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่กล่าวต้อนรับแขกหรือนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ชาวบ้านภูเคยทำมา โดยเฉพาะราวปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านร่วมกันสร้างอาคารเรียนโรงเรียนบ้านภู ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมแห่งแรกในละแวกหมู่บ้านในตำบลบ้านเป้า และต่อมาในปี พ.ศ. 2518 ที่อาจารย์กล่าวว่า ชาวบ้านได้ร่วมมือกันไปยื่นเรื่องขอให้สร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตำบลขึ้น ตอนนั้นแม้แต่อำเภอหนองสูงยังไม่มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา จนได้รับอนุมัติจัดตั้งโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชื่อโรงเรียน “พลังราษฎร์พิทยาสรรพ์” ขึ้นพร้อมกับโรงเรียนมัธยมระดับอำเภอหนองสูง

ส่วนการศึกษาคนในชุมชนบ้านภูจัดโดยวัดและชุมชน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และกิจกรรมลานวัฒนธรรม (บุญธรรม แก้วศรีนวม, เฟด็จศักดิ์ แสนโคตร, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์, 2558) จากการสำรวจผู้วิจัยพบว่า เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาทุกคน มีจุดบริการศูนย์เด็กเล็กของหมู่บ้าน โรงเรียนประถมศึกษา จนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย สามารถแยกเป็น โรงเรียนบ้านภู คุณครู 7 คน นักเรียน 69 คน ศูนย์อบรมเด็กก่อนวัยเรียนบ้านภู คุณครู 2 คน นักเรียน 36 คน และโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ จัดกิจกรรมการเรียนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีคุณครู 15 คน นักเรียน 193 คน

นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านยังมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านจำนวน 2 แห่ง และปราชญ์ชาวบ้านอีกประมาณ 15 คน ถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านบุคคลของชุมชน อีกด้วย (ถวัลย์ ผิวซ่า, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2558)

6. สาธารณสุขชุมชน

จากคำบอกเล่าของลุงคำมี และลุงแก้ว ผู้อาวุโสในหมู่บ้านกล่าวว่า “ชาวบ้านภูในอดีตมีระบบดูแลสุขภาพรักษาโรคด้วยวิธีการประกอบพิธีหมอเหยาการรักษาและดูแลสุขภาพโดยอาศัยพืชสมุนไพรพื้นบ้าน พร้อมทั้งการแพทย์แผนโบราณในปัจจุบัน เปลี่ยนเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน” (คำมี ปัทม ; แก้ว สุนทรส, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2558)

นอกจากนี้ยังมีแพทย์แผนโบราณ มี 3 ท่าน คือ คุณลุงแก้ว สุนทรส เป็นหมอยาโรคกระดูก คุณลุงทองมา สุนทรส เป็นหมอเป่ารักษาโรคทางทนต์และโรคบริเวณ

ช่องปาก และคุณลุงคำมี บัททุม เป็นหมอรักษาโรคผิวหนัง นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านภู ทั้งสองหมู่บ้านอยู่ในเขตรับผิดชอบในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน ตำบลบ้านเป้า ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านเป้า มีอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานชุมชนหมู่บ้านละ 13 คน และเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบล จำนวน 7 คน (สมพร สุวรรณไตรย์, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2558)

7. ศาสนาและความเชื่อ

7.1 ด้านศาสนา

ชาวบ้านภูส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วัดจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ วัดศรีนันทาราม มีจำนวนพระสงฆ์และสามเณร 5 รูป วัดพระพุทธรังษี มีจำนวนพระสงฆ์และสามเณร 6 รูป และยังมีสำนักสงฆ์ 3 แห่ง คือ สำนักสงฆ์ถ้ำกระบุง มีจำนวนพระสงฆ์และสามเณร 3 รูป สำนักสงฆ์ภูถ้ำพระ มีจำนวนพระสงฆ์และสามเณร 2 รูป สำนักสงฆ์ภูถ้ำเม่น มีจำนวนพระสงฆ์สามเณร 4 รูป (คำบน บัททุม ; คำบน บัททุม, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2558) ส่วนประเพณีการทำบุญ ชาวบ้านไปร่วมงานบุญตามวัดอยู่ใกล้บ้าน มีวัดเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและงานประเพณีต่าง ๆ

7.2 ด้านความเชื่อ

7.2.1 ความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านภู “ผีปู้ตา” คือ บรรพบุรุษที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลคุ้มครองพวกเขา และเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า “ดอนปู้ตา” เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เจ้าจ้ำหรือพ่อจ้ำ เป็นผู้ทำพิธีกรรมที่จะสื่อสารกับปู้ตา พิธีไหว้ปู้ตาจะจัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 เครื่องเช่นปู้ตาได้แก่ น้ำหอม ดอกไม้ ฐูปเทียน เหล้าโรงไก่ต้ม ไช้ต้ม ส่วนความเชื่อตามพิธีหมอเหยา ความเชื่อเรื่องผีของชาวผู้ไทบ้านภู เป็นพิธีกรรมอันเกิดจากความเชื่อเรื่องผีของชาวผู้ไท ทำพิธีโดยหมอเหยาเพื่อรักษาผู้ป่วยไข้ให้หายเป็นปกติ กลุ่มหมอเหยาที่มีพิธีการเลี้ยงผีแบบเดียวกันกับบ้านหนองไธและบ้านโนนยาง มีการไปมาหาสู่กันเพื่อประกอบพิธีเหยาจนเป็นพิธีกรรมที่ใหญ่โต

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่า “บ้านภู” มีคุณสมบัติบางอย่างที่ทำให้ผู้วิจัยเองและจากการพูดคุยกับนักท่องเที่ยว รู้สึกตื่นตามตื่นใจไปกับสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านได้ อาจเป็นสิ่งที่ “หมู่บ้านท่องเที่ยว” ควรจะมีหรืออย่างไร ผู้วิจัยก็ไม่อาจตัดสิน แต่ที่ผู้วิจัยรู้สึกได้ คือ บ้านภูมีภูมิทัศน์ที่แตกต่างไปจากหมู่บ้านในต่างจังหวัดที่เคยไป จากการที่ผู้วิจัยเคยลงไปทั้งศึกษาดูงานและเข้าไปทำงานพัฒนาชุมชนภาคสนาม “คน” ในจังหวัดต่าง ๆ มาบ้าง แต่หมู่บ้านที่ผู้วิจัยไปนั้นไม่มีการจัดระเบียบการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านอย่างเป็น

ระเบียบเช่นนี้ ถนนภายในหมู่บ้านหลายแห่งมีเส้นทางวกวนเนื่องด้วยต้องตัดถนนตามเส้นทาง การตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านที่สร้างขึ้นก่อนแล้วจึงค่อยตัดถนน แต่บ้านญาติไม่ได้มีถนนในหมู่บ้านวกวนเช่นนั้น ทำให้ผู้วิจัยสงสัยและอยากรู้ที่มาของบ้านเรือนที่ตั้งเรียงรายอย่างเป็นระเบียบ

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านภู

จากการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทในการปฏิสัมพันธ์ของชาวบ้านภูพบว่า 1) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับการตั้งถิ่นฐาน 2) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย 3) ภาษา กับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไท 4) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับการแต่งกาย 5) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทอาหาร 6) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชนเผ่าผู้ไท 7) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม 8) ความเชื่อหลักที่ส่งผลต่อวิถีวัฒนธรรมผู้ไทบ้านภู 9) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ผู้ไทกับภูมิปัญญาท้องถิ่น 10) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับโบราณสถาน 11) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน รายละเอียดดังนี้

1. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับการตั้งถิ่นฐาน

คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ชาวบ้านภูกล่าวว่า ...ชาวผู้ไทดั้งเดิมนั้นตั้งถิ่นฐานหลุบเขาที่ราบสูงที่มีแหล่งน้ำและป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ หาอยู่หากินตามป่าเขาลำเนาไพร เพราะที่ตั้งสอดคล้องกับวิถีชีวิตในการทำนา ทำสวน ทำไร่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ตามเชิงภูเขา รวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งถิ่นฐานเดิมบ้านภูนั้นก่อนที่จะอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านภูในปัจจุบัน ตั้งอยู่ที่บ้านนาบ้านร้างเป็นที่ราบเชิงภูเขา อันได้แก่ ภูจ้อก้อ ภูผาขาว และหินเหล็กไฟไม่ไกลจากที่แห่งใหม่เท่าไร (แก้ว สุทธิรส, กุลา ไตรยวงศ์, ชุ่ม อาจวิชัย, ชื่น อาจวิชัย, ถ้ำ อาจวิชัย, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2558)

กลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่บริเวณจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร นอกจากนี้ยังมีผู้ไทในจังหวัดอื่น ๆ บางอำเภอ เช่น ยโสธร อุบลราชธานี อำนาจเจริญ หนองบัวลำภู อุดรธานี พระราชรัตนมงคล กล่าวว่า ในภาคกลางรู้จักผู้ไทในชื่อไททรงดำ หรือลาวซ่ง มีมากในจังหวัดเพชรบุรี และนครปฐม

(พระราชรัตนมงคล, 2546, หน้า 13-14) และงานศึกษาของถวิล ให้ไว้ว่า พงศาวดารหลายฉบับเป็นหลักฐาน ซึ่งชาวผู้ไทมี 2 พวก คือ ผู้ไทดำและผู้ไทขาวและต่างก็มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไทย (ปัจจุบันอยู่ในประเทศเวียดนาม) ต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง ซึ่งถิ่นฐานที่ตั้งมีลักษณะเป็นที่ราบสูงอาศัยอยู่ตามหุบเขาเชิงเขาที่มีทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2527, หน้า 1-2)

2. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย

คำว่า “เฮิน” เป็นคำที่ชาวบ้านภูใช้เรียก “เรือนที่อยู่อาศัย” เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวบ้านภู ปลูกสร้างบ้านเรือนสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมคือ อิทธิพลทางความเชื่อ อิทธิพลทางสภาพภูมิอากาศ ลังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ เฮินผู้ไท “เฮินโหลง” (บ้านหลังใหญ่) มีความยาวนานเป็นช่วงเสา ใต้ถุนสูงโล่ง ผู้ไทบ้านภูส่วนมากเฮินโหลงมักจะปลูกสร้างเป็น 3 ห้องเสา เรียกว่า เฮิน 3 ห้อง ตั้งजूตามทิศการเดินตะแคง (ดวงอาทิตย์) พื้นที่ภายในของเฮินโหลงจัดแบ่งส่วนใช้สอย ดังนี้

สอง คือ ห้องเปิงบริเวณที่กันไว้ให้เป็นที่นอนพวกผู้ชาย หรือใช้เป็นที่นอนแขกที่มาเยี่ยมเยือน ที่ฝาผนังทางหัวนอนจัดเป็นหิ้งสำหรับตั้งพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาอื่น ๆ

ห้องโล้ม (ห้องนอนที่มีผนังกัน ทำประตูเข้า-ออกหนึ่งหรือสองทาง) ใช้เป็นที่พักผ่อน หลังนอนของลูกผู้หญิงที่เจริญเติบโตเข้าสู่วัยสาว เป็นที่เก็บหีบสมบัติหรือผ้าแพรเครื่องนุ่มห่มที่สมาชิกของครอบครัวได้พากันจัดหามา

ห้องโก้ง (โถง) คือ บริเวณภายในบ้านที่เหลือจากสองและห้องโล้มทั้งหมด ใช้เป็นที่หลับนอนของพ่อแม่ และเด็ก ๆ บางครอบครัวจะใช้แจเฮินโหลง (มุมห้องโถง) ที่อยู่ด้านเดียวกันกับห้องโล้ม จัดทำเป็นต่อไฟด้วยก็ได้

เตอล้างเฮิน (ใต้ถุนบ้าน) ส่วนหนึ่งใช้เป็นบริเวณพักผ่อนตอนกลางวันในหน้าร้อน และใช้เป็นที่ทำหัตถกรรมครัวเรือนที่วางที่ทอผ้า และอีกส่วนหนึ่งใช้ทำหิ้งเก็บสิ่งเครื่องใช้

นอกจากนี้ชาวบ้านภูยังนิยมปลูกสร้างที่อยู่อาศัยต่อเติมจากเฮินโหลงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยให้ได้รับความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย กะเทิบ (ระเบียงหรือเกย) คือ ส่วนที่ต่อเติมออกจากเฮินโหลง หลังคาและพื้นของกะเทิบจะมีระดับต่ำกว่าของเฮินโหลงอย่างน้อย 30 เซนติเมตร ชานเนาะ (ชานนอก) ระดับพื้นของชานเนาะจะลดระดับลงมาอีกเพื่อสะดวกต่อการนำพาน้ำหรือยกน้ำขึ้นไปไม้ที่ใช้ทำชาน

เลือกจากไม้เนื้อแข็งที่ทนแดด ทนฝน พื้นล่างของชานน่าจะจึงเป็นซีซีก (น้ำขังและมีโคลนตม เมื่อหมูลงเกลือกจะมึกลื่น) เอินไฟ (เรื่อนคร้ว) นิยมทำเป็น 2 ห้องเสา ปลูกสร้างตั้งแยกห่างจากเอินโหลง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตก (ปลูกขวางตะวัน) ประมาณ 2-3 เมตร ทำชานมนเชื่อมระหว่างเอินไฟกับเอินโหลง พื้นเอินไฟมีระดับความสูงเท่ากันกับพื้นกะเทิบ ส่วนใหญ่ปูพื้นด้วยไม้ไผ่สับพากบริเวณภายในเป็นที่วางตอไฟ และ ชานมน เป็นชานเชื่อมต่อระหว่างเอินโหลงกับเอินไฟ โครงทำด้วยไม้เนื้อแข็งทนแดดทนฝนเช่นเดียวกับชานน่าจะ ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อนตากอากาศยามแดดร่มลมเย็น พื้นที่ว่างมักใช้ตั้งหมอนนิล และ อุปกรณ์การย้อมผ้า เป็นต้น

ส่วนเล่าข้าว (ยุงข้าว) ลักษณะยกใต้ถุนสูงพอดีกับการเทียบเกยที่ชนข้าวเปลือกข้าวยุงข้าวได้ เล่าข้าวแต่ละบ้าน สามารถเก็บข้าวเปลือกได้นานเป็นปี ขนาดเล่าข้าวสร้างใหญ่หรือเล็ก ขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นเจ้าของที่ทำนาในแต่ละปี ใต้ถุนเล่าข้าวส่วนมากจะทำคอกเปิด คอกไก่ ต่อบึงตามแนวยาว ของเล่าข้าวด้านใดด้านหนึ่ง กว้างประมาณ 3-4 เมตร มุงด้วยหญ้าคา ไม้ยกพื้น เพื่อเป็นที่ตั้งชกมอง (ครกกระเดื่อง)

3. ภาษากับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไท

จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่โพธิ์ฤทธิ์ ผู้อาวุโสอดีตผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า สำเนียงภาษาพูดชาวผู้ไทบ้านภู เป็นสำเนียงภาษาที่มีลักษณะเฉพาะของชาวบ้านภู “ภาษาผู้ไท” ซึ่งมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เฉพาะตนมีความแตกต่างจากคนอื่น ชาวบ้านภูมีภาษาเป็นของตนเองแต่ไม่มีภาษาเขียน โดยลักษณะคำพูด เป็นคำไทยโดดที่คล้ายกับภาษาไทยในภาคกลาง แต่มีสำเนียงและบางคำที่แตกต่างกันอยู่บ้างแต่ถือว่ามืรากคำเดียวกัน และสามารถสื่อสารกันได้ในระหว่างชาวผู้ไท ลักษณะการพูดอักษรแตกต่างจากภาษาไทยและภาษาอีสานกลุ่มอื่นในปัจจุบันไปบ้างมีข้อสังเกต คือ อักษร ข ห และ ฮ บางคำใช้สลับแทนที่กันบ้าง เช่น ขาออกเสียงเป็นหา ผ้าห่มออกเสียงเป็นผ้าสม ขาดออกเสียงเป็นฮาด ขึ้นเรือนออกเสียงเป็นฮั้นเอิน ให้ออกเสียงเป็นแฮ้อ, แฮ้อ สระไอไม้มลายออกเสียงไอตามปกติแต่สระไอไม้ม้วนออกเสียงเป็นเออ เช่น ผู้ใหญ่ออกเสียงเป็นผู้เหยอ เอาใส่ออกเสียงเป็นเอาเซอ คำที่ใช้ ก สะกดออกเสียงสั้น เช่น ลูกใครออกเสียงเป็นลูเพอ เป็นต้น ชาวบ้านภูมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากคนผู้ไทในอำเภอหนองสูง และจังหวัดใกล้เคียง เช่น นครพนม สกลนคร อานาจเจริญ เพราะโดยทั่วไปจะออกเสียงซ้ำเนิ่น มักจะออกเสียงสระเสียงยาวในการออกเสียงสระเสียงสั้นจะมีน้อยมาก โดยต่างฝ่ายต่างใช้ภาษาของตัวเอง ความต่างนั้นมีอยู่ทั้งในระดับเสียงและระดับคำ ส่วนโครงสร้างของประโยค

จะเหมือนกัน (สุภิตา ไชยสวัสดิ์, 2542, หน้า 47) ภาษาผู้ไทยังเกี่ยวข้องกับกลุ่มเดียวกับพวน และลาวซ่ง เพราะทั้งสามกลุ่มนี้มีลักษณะทางภาษาใกล้เคียงกันมากแทบกล่าวได้ว่าเป็นภาษาไทยสาขาเดียวกัน (ถวิล เกสรราช, 2512, หน้า 11-12)

สำเนียงภาษาของชาวผู้ไทบ้านภูเป็นสิ่งที่ยังบอกถึงความเป็นชาวผู้ไทได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้สื่อสารภายในหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้ไทเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาในตระกูลภาษาไท-กะได (พิเชษฐ สายพันธ์, 2544, หน้า 1) เป็นตระกูลเดียวกับภาษาไทยลาวแต่สำเนียง และถ้อยคำจะแตกต่างกันออกไป ภาษาผู้ไทของบ้านภูเป็นภาษา ผู้ไทสำเนียงเร็ว เนื่องจากการพูดเร็ว เสียงดัง และเสียงหัวเราะของคนผู้ไทบ้านภูก็คล้ายกับแม่ไก่กระต๊าก สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นวิถีชีวิตที่กระฉับกระเฉง แคล่วคล่องว่องไว ชยันขันแข็งการทำงานต่าง ๆ ทั้งในการประกอบอาชีพ

4. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับการแต่งกาย

คำบอกเล่าของคุณป้าสำหรับ ผู้เป็นประธานกลุ่มทอผ้าไหม วัย 56 ปี กล่าวว่า การแต่งกายและรูปแบบการแต่งกาย เครื่องแต่งกายและเครื่องนุ่งห่มของชาวผู้ไทบ้านภูนั้นมีการแต่งกายที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มตน การแต่งกายของชาวผู้ไทบ้านภู ในอดีต การแต่งกายของผู้หญิงสาวนุ่งซิ่นลายผ้าทิว สวมใส่เสื้อสีดำหรือกรมท่าเย็บด้วยมือ แขนกระบอก สไบสีแดง ใส่กำไลเงิน ผู้ชายตัดผมสั้นแบบสยามไว้เคราสั้น และสวมใส่เสื้อแบบคนลาวอื่น ๆ นุ่งผ้าม่วงในท้องถิ่น ทำจากไหมหรือฝ้าย ปัจจุบันแต่งตามสมัยนิยม ส่วนชาวบ้านภูเริ่มแต่งกายเป็นแบบเดียวกัน ในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ.2547 เป็นต้นมา โดยก่อนหน้านี้กลุ่มที่ทำหน้าที่พ่อนต้อนรับผ้าป่าไม่ได้แต่งตัวเหมือนกันกับที่แต่งในปัจจุบัน เช่น ฝ้ายผูกผมในปัจจุบัน ทำจากไหมพรมสีขาว แต่ชาวบ้านคนหนึ่งอายุ 40 ปี บอกว่าสมัยที่เธอพ่อนต้อนรับผ้าป่าประมาณ 20 กว่าปีที่แล้ว ใช้ดอกไม้สด เช่น ดอกรัก พันผม เครื่องแต่งกายก็แต่งไปจากปัจจุบัน ชุดที่สวมใส่ในการพ่อนตัดจากผ้าฝ้าย ใส่เสื้อแขนยาวสีดำ และหมวกสไบสีขาว รวมทั้งตัวอักษรคำว่า “ศิรินคร” ปักในตัวเสื้อ

ภาพประกอบ 6 แสดงการแต่งกายของผู้หญิงบ้านภู

ภาพประกอบ 7 แสดงการแต่งกายของเด็กเยาวชนในชุมชนเผ่าผู้ไท

5. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับอาหาร

ความเป็นผู้ไทคนบ้านภู สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ตั้งแต่เรื่องอาหาร ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่กล่าวว่า กินข้าวเหนียว ทั้งเวลาเช้า กลางวันและเย็น การกินข้าวเหนียวของชาวบ้าน คือ ความเป็นผู้ไทในความคิดของผู้วิจัยเป็นการที่ชาวบ้านกระทำในสิ่งที่เขาคุ้นเคยจนเป็นเรื่องปกติธรรมดา และเห็นว่าการกินข้าวสวย เป็นเรื่องปกติธรรมดาของแขกที่มาพัก การกินข้าวเหนียวหรือข้าวสวย ถือเป็นความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความคุ้นเคย และความเป็นรากเหง้า (Primordial) เป็นการแบ่งความเป็นพวกเราและพวกเขาผ่านอาหารหลักที่กินในชีวิตประจำวัน

“อาหารชาวบ้านภู” ชาวบ้านนั้นกินข้าวเหนียวกับแกงต่าง ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้อาหารของชาวบ้านภูที่กินเป็นประจำ ในช่วงนั้นขึ้นอยู่กับฤดูกาลด้วย เช่น ในฤดูฝนมีเห็ดและหน่อไม้ ชาวบ้านขึ้นภูเขาไปเก็บเห็ด และหน่อไม้มาแกง นอกจากนี้หน่อไม้มาแกงยังนำหน่อไม้มาต้มลวกเวลากินจิ้มกับแจ่วซอมน้ำพริก นอกจากนี้ในฤดูฝนยังมีแกงเห็ด ในแกง 1 ถ้วย ใส่เห็ดหลายอย่าง เท่าที่สามารถหามาได้ในวันนั้น เช่น เห็ดถ่าน เห็ดผึ้ง เห็ดระโงก ผู้วิจัยได้พูดคุยมา พบว่า เห็ดระโงก เป็นเห็ดที่ชาวบ้านชอบกิน เพราะมีรสชาติหวานอร่อย ในฤดูร้อนช่วงเดือนมีนาคม เป็นเวลาที่ผักหวานขึ้นมาก “เขารู้จักแกงหวาน และบ้านเขาก็มีแกงหวาน” (เผด็จ แสนโคตร, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2558) แต่แกงหวานก็ได้กลายเป็นอาหารที่คนบ้านภูใช้เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ของตน อาทิเช่น

5.1 แกงกะบั้งเทิงภู ชาวบ้านภูกับแกงกะบั้งเทิงภู (บนภูเขา) วิธีชนเผ่าผู้ไท บ้านภูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีอาชีพหลัก การทำนา อาชีพรอง ทำสวนทำไร่ ผู้ชายเลี้ยงสัตว์ผู้หญิงทอผ้า ใช้วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย กินง่ายอยู่ง่าย (แบบพอเพียง) มีฐานะมั่นคง หลังจากฤดูปักดำเสร็จ ผู้ชายไปเลี้ยงสัตว์บนภูเขา เช่น วัว ควาย การเลี้ยงสัตว์นั้นไปครั้งละนาน ๆ จึงกลับมาบ้านครั้งหนึ่ง บางทีก็ 10-15 วัน มีการเตรียมข้าวสารอาหารแห้ง ขึ้นไปบนภูเขาเพื่อเตรียมไว้เป็นอาหาร (เจตดาใส แก้วศรีนวม ; จินดา อาจวิชัย, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2258)

ภาพประกอบ 8 แสดงการประกอบอาหารแกงกะบั้ง

5.2 แจ่วซ็อม ตำรับอาหารไทยพื้นบ้านผ่านสามประเทศ (เวียดนาม ลาว ไทย) ตามหลักฐานตำนานการอพยพย้ายถิ่นชาวผู้ไทหนองสูง อาหารและโภชนาการ แจ่วซ็อมผู้ไทบ้านภู ‘แซ่บ’ อย่างมีคุณค่า หากจะถามถึงผู้ที่คิดค้นสูตรการทำแจ่วซ็อม ผู้ไทบ้านภู ที่เป็นตำรับอาหารอันลือชื่อ เป็นหนึ่งในเมนูอาหารที่พบอยู่บนชั้นโตกพาแลงที่ ชาวบ้านภูจัดเลี้ยงต้อนรับประกอบการบายศรีสู่ขวัญให้แก่นักท่องเที่ยว ณ ลานวัฒนธรรม ผักนานาชนิดที่เป็นผักปลอดสารอันได้แก่ ผักพื้นบ้านตามฤดูกาล เช่น ดอกขจร ต้อยติ่ง (ม่วงหมู) ผักน่องม้า บวบก ผักหวานป่า และพืชผักสวนครัวที่ปลูกอยู่ตามหน้าบ้าน ช่างบ้าน สวนหลังบ้าน ได้จัดหานำมาลวกและรับประทานแบบสด ๆ จิ้มกับแจ่วซ็อม อร่อย แซ่บ อย่างบอกใคร คิดใจทุกคน ทั้งคนภาคกลาง อีสาน เหนือใต้ ที่ได้สัมผัสสัมผัสลองต่างร้อง เป็นเสียงเดียวกันว่า ‘อร่อย อร่อย’ แจ่วซ็อมเป็นการปรุงอาหารประเภทน้ำพริก เครื่องปรุง ประกอบด้วยผักพื้นบ้านที่มีรสจัด เช่น รสเผ็ดจัดจากพริก รสเค็มของปลาร้า รสเปรี้ยวของ มะนาว มะเขือเทศ มะกอก หรือมะขาม ปรุงด้วยเครื่องเทศที่มีคุณค่าทางโภชนาการ เป็นอาหารในวัฒนธรรมอีสานช้านานกว่า 2,000 ปี หากมีอึดในพาข้าว (สำหรับกับข้าว) ปราศจากซึ่งแจ่วซ็อม แจ่วปลาแดก การกินข้าวในมือนั้นมีความรู้สึกเหมือนกับยังไม่ได้ กินอะไรลงท้อง (หงษ์สุดา ผิวขำ ; เทียมสมสมัย นามเหลา ; มะลิวัลย์ คำนนท์, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2558)

5.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวสาง ข้าวสางเป็นผลผลิตจากชุมชนบ้านภู เป็นข้าวต้นน้ำได้รับฝุ่นแร่ธาตุจากภูเขา ทำให้บริเวณพื้นที่ในการทำนาของท้องถิ่นมีเนื้อที่ ประมาณ 3,000 ไร่ มีความอุดมสมบูรณ์ ปลูกข้าวได้งอกงาม เมล็ดเต็มชนวนรับประทาน กลิ่นหอม นุ่มอร่อย “ข้าวสาง” เป็นข้าวที่เมล็ดยังไม่แก่จัดแต่มีความจำเป็นต้องการ นำมาใช้ในการบริโภคเนื่องจากว่าข้าวเปลือกที่เก็บไว้กินมันหมดไม่ชนปี จึงเก็บเกี่ยวข้าว ที่ยังไม่แก่ซึ่งอยู่ในระยะพลับพลึงมาทำการบริโภค เนื่องจากเมล็ดข้าวที่ยังไม่แก่จัดจะทำให้ หลุดร่วงออกจากรวงได้ยาก จึงใช้วิธีการนำรวงข้าวเออลงแช่น้ำนานประมาณ 1 วัน ทำให้ เมล็ดข้าวอุ่มน้ำ จึงหลุดร่วงออกจากรวงได้ง่าย จากนั้นก็นำเมล็ดข้าวที่ได้ปฏิชีวนเคมีกับน้ำ นั้นไปนึ่งให้สุก แล้วนำไปตากแดดนานประมาณ 2 แดด เป็นเมล็ดข้าวสาง

เมื่อนำเมล็ดข้าวสางไปตำในครกกระเดื่อง เพื่อกะเทาะเปลือก หรือสีได้ข้าวสาร สีทอง เมื่อเอาไปนึ่ง หรือหุงพร้อมรับประทาน คติพจน์ชาวบ้านภู “กินข้าวสางเป็นยา กินปลาเป็นหลัก กินผักเป็นพื้น กินสิ่งอื่นเป็นรอง” การเพาะงอกจะกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยา ชีวเคมี ทำให้เกิดสารอาหารเพิ่มขึ้น ข้าวสางที่เพาะงอกจากข้าวเปลือกมีสารอาหาร

วิตามินแร่ธาตุ ไฟเบอร์และกลิ่นหอม มีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่าธัญพืชทั้งหลายช่วยให้สุขภาพแข็งแรง (ถวัลย์ ฝิวซ่า ; แก้ว สุพรรณรส ; นวล ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์ , 22 สิงหาคม 2558)

6. อັตลัษณ์ทงชดัพัันธูผู้ไทกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน

“เคยได้กินข้าวส่วมพา เคยได้กินปลาส่วมห่วย เคยได้กินกล้วยส่วมหวี เคยได้กินปลีส่วมกาบ เคยได้อาบน้ำส่วมซอน เคยได้นอนส่วมห้อง ชุมเฮาจ้งได้มาตุ้มโฮมกัน เตอพี่น้องผู้ไทเอ้ย” คำพญาผู้ไทโบราณ สะท้อนวิถีสายสัมพันธ์อันแน่นเ็นของชาวผู้ไท (บุญธรรม แก้วศรีนวม, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2558)

ผู้วิจัยรู้ว่าบ้านภูเป็นหมู่บ้าน “ผู้ไท” ตั้งแต่ยังไม่ได้เดินทางมาถึง จากการได้ยินได้ฟังจากและดูสารคดีการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเมื่อผู้วิจัยเดินทางมายังหมู่บ้านแล้วได้พบกับชาวบ้านพวกเขาบอกว่า ภาษาที่ชาวบ้านใช้พูดคุยกัน คือ ภาษาผู้ไท นอกจากนั้นชาวบ้านยังประกาศตนเองว่าเป็นหมู่บ้าน วัฒนธรรมผู้ไทด้วย รวมไปถึงคำขวัญอำเภอหนองสูงที่ว่า “หนองสูงถิ่นผู้ไท เมืองพระไกรสรราช ตาดโตนน้ำตกสวย ห้วยบังอี่น้ำใส ผ้าไหมเลิศหรู ภูจ้อก้อแหล่งธรรม ลีกล้วยี่เหยา ทิวเขางามตา”

ภาพประกอบ 9 แสดงวิถีชีวิตชนเผ่าผู้ไท

ชาวบ้านภู “วิถีพอเพียง” ประเพณีของชาวผู้ไทส่วนใหญ่แล้วเป็นการทำบุญตามฤดูกาลปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เช่น บุญประเพณีประจำปี บุญกองข้าว บุญเดือนเก้า บุญเดือนสิบ บุญท้อข้าวสาก เป็นต้น (จอมศรี คนหาญ, สัมภาษณ์ 11 ตุลาคม 2558) บุญประเพณีชาวมุกดาหารที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ การจัดงานกาชาดหรือที่รู้จักกันในงานมะขามหวานชายโขงถือว่าเป็นงานประจำปีชาวจังหวัดมุกดาหาร จัดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ทุกปี (ทนใจ ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2558) และประเพณีการทำบุญตามเดือนต่าง ๆ หรือจัดงานขึ้นเป็นประจำทุก ๆ ปี อาทิ งานกาชาดประจำจังหวัดมุกดาหาร ที่รวมการแสดงวิถีชีวิตชนเผ่าแปดเผ่าไว้ด้วยกัน และมีกิจกรรมมากมายในศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร (บุญทวี สุวรรณไตรย์, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2558) และ การทำบุญในวัดต่าง ๆ ที่ใกล้กับหมู่บ้านในวันพระและวันสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และการทำบุญประเพณีของหมู่บ้าน เช่น บุญเดือนเก้า บุญเดือนสิบและบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น (ทนใจ ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2558)

7. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม

ภาพประกอบ 10 แสดงวิถีชีวิตทางชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านภู

7.1 สัตครองชาวผู้ไทบ้านภู

คำบอกเล่าของลุงคำบน วัย 76 ปี ผู้เป็นหมัดคทาทยกวัดศรีนันทาราม กล่าวว่า บ้านภูนั้นมีจารีตประเพณีที่คนในท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติ ซึ่งชาวบ้านภูนับถือศาสนาพุทธ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นแบบชาวอีสานทั่วไปที่ยึด การดำเนินชีวิตที่เรียกว่า “ฮิตสิบสองครองสิบสี่” อันถือเป็นจารีตประเพณีของชาวบ้านถือ ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน เห็นว่า เป็นประหนึ่งบทบัญญัติในการควบคุม พฤติกรรมสังคม เป็นการกำหนดระเบียบสังคมที่พึงประพฤติปฏิบัติ ถ้าละเลยมิได้ประพฤติ ปฏิบัติตามเชื่อกันว่าจะเกิดอัปมงคลเกิดความพินาศล่มจมแล้วแต่กรณี

คำว่า “ฮิตสิบสอง” เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีความประพฤติที่ดั่งงามหรือ ประเพณีทำบุญ 12 เดือน อันได้แก่

ฮิตที่ 1 เดือนเจียงเดือนอ้าย บุญเข้ากรรมบุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ เรียกว่า เข้าปริวาสกรรม โดยให้พระภิกษุสงฆ์ที่ต้องอาบัติ (กระทำผิด) สังฆทิสเสส ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์เพื่อเป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน แล้วปรับตัว ประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย พิธีเข้าปริวาสกรรมกำหนดไว้ 9 ราตรี กำหนดให้พัก อยู่ในสถานที่สงบ ไม่มีคนพลุกพล่าน ส่วนกิจของชาวบ้านในบุญเข้ากรรมนี้คือ การหาข้าว ของเครื่องอุปโภค บริโภคถวายพระ เชื่อว่าได้บุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป (วิชัย พยัคฆโส, 2542, หน้า 251-255) ฮิตที่ 2 เดือนยี่ บุญคุณลานการทำบุญคุณลาน ทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว พิธีนี้มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์ แก่ชาวบ้านลานข้าว ที่นาและต่อข้าวบริเวณใกล้ลานข้าวถือว่าเป็นศิริมงคล ทำให้ข้าวนา อุดมสมบูรณ์เจ้าของนาอยู่เป็นสุข ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าเจริญงอกงามและได้ผลดี ในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญคุณลานข้าวแล้วชาวบ้านจึงขนข้าวใส่ยุ้งและเชิญขวัญข้าว คือ แม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญกับสู่ข้าวแล้ว (ยุ้ง) ข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตนเอง และเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้าวไม่ว่าเป็นผีปูด ผีตาแสดหรือ เจ้าแม่โพสพ เป็นต้น

ฮิตที่ 2 เดือนยี่นี้ลุ่มเผด็จ กำนันเล่าว่า พิธีกรรมสำคัญกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทบ้านภู เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับทำบุญที่วัดแล้ว พิธีกรรมที่สำคัญที่ชาวบ้านสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น คือ บุญสู่ขวัญข้าว มีการเตรียมเครื่องเช่นคือ ไก่ต้ม ข้าวกำลังจะเอาขึ้นแล้ว เพื่อบูชา แม่โพสพ ชาวบ้านถือตะกร้าไปเก็บเอาข้าวในนาและรวงข้าวในนาไหว้ขอขมา แล้วเรียก ขวัญข้าว โดยใช้คำพูดว่า “มาเย้อ ขวัญข้าว ขวัญน้ำเอ้ย เจ้าอย่าอยู่ในดิน เจ้าอย่าอยู่ในป่า

หญ้า งูคอบางกวางคอเห็น หละมาเหยียมมาอย่าได้ ขอเชิญขึ้นไปอยู่ฉาง อยู่เล่าอยู่ลาน”
(แผ่นดินศักดิ์ แสนโคตร,ทรง กลางประพันธ์, สัมภาษณ์, วันที่ 7 พฤษภาคม 2558)

ฮีตที่ 3 เดือนสาม ประเพณีบุญกองข้าวได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันกำหนดเอาวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีเป็นวันเปิดประตูเล่า ลู่วัวข้าวเอาฝุ่นใส่เนา ซึ่งบรรพบุรุษมีความเชื่อว่า เมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ฟ้าเริ่มเปิดประตูน้ำทำให้ฝนเริ่มตกสู่โลกมนุษย์ เป็นระยะเวลาที่ชาวไร่ชาวนาเตรียมดินเพื่อเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 โบราณกล่าวว่า โลกมีความอุดมสมบูรณ์ถึงที่สุด คือ เป็นวันที่กบไม่มีปาก นากไม่มีรูทวาร เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ กบไม่ต้องกิน นากไม่ต้องถ่าย เป็นอุดมฤกษ์ทุกอย่างที่สมบูรณ์ เป็นวันมหัศจรรย์จึงจัดพิธีกรรมขึ้น คือ ประเพณีลู่วัวข้าว เปิดประตูเล่าเอาฝุ่นใส่เนา สร้างพิภพให้ชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ บูชาพระแม่โพสพ ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน (ขันธ 5) ผ่าผืนแพรวา ข้าวเหนียวหนึ่ง ไข่ต้ม ขนม น้ำ เหล้า ใบคูณ ใบยอ น้ำหอม พร้อมฝ้ายผูกขวัญ เข้ายามโพล้เพล้เจ้าของเปิดประตูเล่า นำเครื่องประกอบพิธีวาง กล่าวสำนึกในบุญคุณของข้าว ขอให้ผลผลิตเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป นำน้ำหอมประพรมบริเวณ และสิ่งของเครื่องใช้ ขอบคุณสัตว์พาหนะวัวควาย ที่ให้แรงงาน ขอให้ตกลูกเพิ่มแพร่หลายมากยิ่งขึ้น แล้วนำปุ๋ยคอกใส่แปลงนา ซ่อมแซมรักษาพัฒนาพื้นที่ และสุดท้ายมีการผูกข้อมือขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อ แม่และ ผู้มีพระคุณทั้งหลาย จากนั้นในวันนี้ชาวบ้านนำข้าวเปลือกไปรวมกันที่วัดจัดเป็นบุญกองข้าวในตอนเย็นมีการทำบุญตั้งบุญคุณ (พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์) โยงด้ายสายสิญจน์รอบกองข้าวและบริเวณให้เกิดความเป็นสิริมงคล และมีกิจกรรมการแสดงมหรสพคบงันสนุกสนาน สร้างความสัมพันธ์ผูกพันด้วยการร่ำวงการกุศลหาเงินเพื่อเป็นปัจจัยในการทะนุบำรุงวัดวาอารามตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าเป็นเสร็จพิธี ขณะเดียวกันนั้นบุญข้าวจึงเป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ

ฮีตที่ 4 เดือนสี่ บุญพระเวส บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ คำนี้ออกเสียงว่าพะเหวด เป็นสำเนียงของชาวอีสานที่มาจากคำว่า พระเวส ซึ่งหมายถึงพระเวสสันดร การทำบุญพะเหวด เป็นการทำบุญและฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก หรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสันดร ผู้ซึ่งบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยการให้ทานหรือทานบารมีในชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า บุญพะเหวดเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน นิยมทำกันทุกหมู่บ้าน

ด้วยความเชื่อว่าหากได้ฝังเทคนัมมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์จบภายในวันเดียว อาณิสสงส์จะดับ
บันดาลให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอารียเมตไตรย เป็นยุคแห่งความสุข ความสมบูรณ์
ตามพุทธคติที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล

ฮีตที่ 5 เดือนห้าบุญสงกรานต์ (บุญสงรงน้ำ) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทย
แต่โบราณนิยมทำในเดือนห้าเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนถึงวันที่ 15 เมษายน คำว่า
สงกรานต์ เป็นคำสันสกฤต แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในที่นี้หมายถึง พระอาทิตย์
ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีหนึ่งเป็นเดือนที่เริ่มต้นปีใหม่ ซึ่งการทำบุญ
สงกรานต์จะมีพิธีสงรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ นอกจากนี้ชาวบ้านทำบุญ
ตักบาตรก่อบพระเจดีย์ทรายและมีการละเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้ง 3 วัน

ฮีตที่ 6 เดือนหก บุญบั้งไฟบุญบั้งไฟเป็นงานสำคัญของชาวอีสานก่อนลงมือทำ
นาด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์
ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข ในงานมีการแห่บั้งไฟ และจุดบั้งไฟเพราะเชื่อว่าเป็นการส่ง
สัญญาณขึ้นไปบอกพญาแถน ให้ส่งน้ำฝนลงมาระหว่างที่มีการจุดบั้งไฟชาวบ้านมีการแข่ง
อย่างสนุกสนาน การทำบุญบั้งไฟนับเป็นการชุมนุมที่สำคัญของคนในท้องถิ่นที่มาร่วมงาน
บุญกันอย่างสนุกสนานเต็มที่ มีการนำสัญลักษณ์ทางเพศมาล้อเลียนในขบวนแห่บั้งไฟ
โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่อง หยาบคาย การทำบุญบั้งไฟนี้บางที่ตรงกับประเพณีบุญวันวิสาขบูชา

ฮีตที่ 7 เดือนเจ็ด บุญซำฮะ บุญซำระเป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็น
เสนียดจัญไรอันทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง เป็นการปัดเป่าความชั่วร้ายให้ออก
จากหมู่บ้านชาวบ้านพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อยเป็นการทำความสะอาดครั้ง
ใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ขจัดออกไปเพื่อความบริสุทธิ์ดีของทุกคนในหมู่บ้าน
มูลเหตุที่มีการทำบุญซำฮะเนื่องมาจากสมัยพุทธกาลมีโรคห่า (อหิวาตกโรค) ระบาดมีผู้คน
ล้มตายกันเป็นจำนวนมากที่เมืองไพศาลี พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาโปรดทำให้เกิดฝนห่า
ใหญ่มาชำระบ้านเมือง มีการสวดบั้งระความ และประพรมน้ำมนต์ตามหมู่บ้าน และ
แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลนอกจากทำบุญซำฮะแล้วยังมีการทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษ
ผีบ้าน ผีเมือง ผีป่า ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) และเช่นสำรวจหลักเมืองเพื่อเป็นการระลึก
ถึงผู้มีพระคุณเพื่อให้บ้านเมืองสงบสุข

ในช่วงเดือนหกเดือนเจ็ด ชาวบ้านภูทำพิธีเลี้ยงปู่ตาเป็นช่วงก่อนลงมือทำนา
เพื่อขอฟ้าขอฝนบูชาเจ้าที่เจ้าทาง และขอพรให้การผลิตได้ผลดี อุดมสมบูรณ์ คุ่มครอง
สุขภาพของสัตว์เลี้ยงและชาวนา โดยในพิธีมีการเตรียมหมู เหล้าขาว เนื้อที่ชาวบ้านเรียก

ในภาษาผู้ไทว่า “ซิ่นหาบ ซิ่นหาม” ดอกไม้ ธูปเทียน น้ำ เจ้าจำเป็นผู้นำในพิธีกรรมชาวบ้าน ในหมู่บ้านเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ เพื่อเป็นศิริมงคลให้กับครอบครัวในการทำการผลิตแต่ละปี นอกจากนี้พิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวกับการผลิตแล้ว ในการจัดพิธีแต่งงานของชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อเรื่องการแต่งงานเฉพาะเดือนที่เป็นเลขคู่เท่านั้น เพราะถือว่าเป็นการเริ่มต้นให้ครองคู่กันยาวนานยั่งยืน การแต่งงานในเดือนคี่เป็นเรื่อง ชะล่า ในหมู่บ้าน

ฮีตที่ 8 เดือนแปด บุญเข้าพรรษาการเข้าพรรษาเป็นกิจของภิกษุสามเณร อยู่เป็นประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน กำหนดเอาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรไปพักแรมคืนที่อื่น การทำบุญเข้าพรรษาเป็นประเพณีทางศาสนาโดยตรงจึงคล้ายกับภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย ในพิธีมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร ฟังธรรมเทศนา ชาวบ้านหล่อเทียนขนาดใหญ่ถวายวัดเป็นพุทธบูชาและเก็บไว้ตลอดพรรษา การทำเทียนถวายวัดในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มีความเชื่อแต่โบราณว่า หากใครทำเทียนไปถวายวัด เมื่อเกิดชาติใหม่ผู้นั้นจะได้เสวยสุข หากมิได้ขึ้นสวรรค์แต่เกิดบนโลกมนุษย์ผู้นั้นจะมีความเฉลี่ยวณลาด มีสติปัญญาไหวพริบเป็นเลิศประดุจแสงเทียนอันสว่างไสว

ฮีตที่ 9 เดือนเก้า บุญข้าวประดับดินเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านทำข้าวปลาอาหารคาวหวานพร้อมหมากพลูตั้งแต่เช้ามีดห่อใส่ใบตอง เรียกว่า ข้าวประดับดิน นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ในบริเวณวัด เพื่อให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นมากิน เพราะเชื่อว่าเป็นช่วงเดือนเก้าผู้ที่ล่วงลับแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ ในพิธีบุญข้าวประดับดินชาวบ้านวางข้าวประดับดินไว้พร้อมจุดเทียนบอกกล่าวให้มารับเอาอาหารและส่วนบุญนี้ นอกจากนั้นชาวบ้านยังเอาอาหารไปทำบุญตักบาตรถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร สมทานศีลฟังเทศน์และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ฮีตที่ 10 เดือนสิบ บุญข้าวสากเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยมีการทำสลากให้พระจับ เพื่อถวายของตามสลากนั้น เป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีในเดือนเก้าเพราะถือว่าเป็นการทำบุญส่งผู้ล่วงลับไปแล้วที่ได้ออกมาท่องเที่ยว ให้กลับสู่แดนของตน ในเดือนสิบนี้ชาวบ้านนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารและผลบุญที่อุทิศให้

ฮีตที่ 11 เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษาเดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญที่สืบเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด

ที่พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลานานถึง 3 เดือน ดังนั้นในวันที่ครบกำหนด พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นมารวมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา วันนี้เป็นวันที่ภิกษุสามเณรมีโอกาสมาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียงกันที่วัดชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญและเป็นระยะที่ชาวบ้านหมดภาระในการทำนาไร่ อากาศในช่วงนี้เย็นสบายจึงถือโอกาสมาร่วมกันทำบุญ ตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร มีการกวาดข้าวทิพย์ถวาย รับศีลสวดมนต์ ฟังเทศน์และถวายผ้าจำนำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน บางท้องถิ่นอยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำจะมีการไหลเรือไฟ (ล่องเรือไฟ) เพื่อเป็นการบูชาคารวะแม่คงคาบางแห่งมี การแข่งเรือยาวเพื่อความสนุกสนานและสามัคคีร่วมกันในงานอีกด้วย

ฮีตที่ 12 เดือนสิบสอง บุญกฐินเป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือนงานบุญนี้มีระยะเวลาทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐินนั้น มีเรื่องเล่าว่า มีพระภิกษุจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างการเดินทางนั้นยังเป็นช่วงหน้าฝนและระยะทางไกลจึงทำให้ผ้าจีวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำเปรอะเปื้อนโคลนไม่สามารถหาผ้าผลัดเปลี่ยนได้ พระพุทธเจ้าได้เห็นถึงความยากลำบากนั้น จึงมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้ากฐินได้เป็นเวลาหนึ่งเดือนหลังออกพรรษาชาวบ้านจึงได้จัดผ้าจีวรนำมาถวายพระภิกษุในช่วงเวลาดังกล่าว จนกลายเป็นประเพณีทำบุญกฐินมาจวบจนปัจจุบัน ก่อนการทำกฐินเจ้าภาพต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า เตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมอัฐบริวารและเครื่องไทยทาน บอກบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัดและแห่กฐินเวียนประทักษิณ รอบอุโบสถ 3 รอบ จึงทำพิธีถวายผ้ากฐินจากปูผ้ายจนสามารถนำไปทอดให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาเริ่มทำเชื่อว่าจะได้บุญมากกว่าอย่างอื่น (คำบ่น ปัทมม; เสด็จศักดิ์ แสนโคตร; บุญธรรม แก้วศรีนวม; ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2558)

เดือน 12 เทศกาลบุญกฐิน ชาวบ้านภูจะมีส่วนร่วมในการจัดบุญกฐิน เพื่อทอดถวายจำนวน 2 วัด และ 1 สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดศรีนันทาราม วัดพุทธคีรี และสำนักสงฆ์ ถ้ำกะพุงวัดศรีนันทาราม และวัดพุทธคีรีในแต่ละปีจะมีเจ้าภาพของกฐินไว้ล่วงหน้า ซึ่งประเพณีนิยมทำเป็นกฐินสามัคคี ให้โอกาสทุกคนได้ร่วมเป็นเจ้าภาพจัดเป็นกอง ๆ ปัจจุบันสร้างค่านิยมใหม่ร่วมกันตั้งกองกฐินอยู่ในศาลาการเปรียญของวัด จัดคั้งกฐินด้วยการนิมนต์พระนักเทศน์มาให้ชาวบ้านได้รับฟังตลอดคืน ในตอนเช้ามีการทำพิธีถวาย

โดยไม่ต้องมีขบวนแห่ใด ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต และบ้านภูเป็นสถานที่จัดบุญจุลกฐิน (กฐินแล่น) ถือเป็นนโยบายการท่องเที่ยวสมาคมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหารจุลกฐิน การเตรียมตัวอยู่มากตั้งแต่การเตรียมแปลงปลูกฝ้ายในช่วงเดือนพฤษภาคม วันงานพราหมณ์ทำพิธีเก็บดอกฝ้าย แล้วนำดอกฝ้ายไปสูบน้ำขึ้นตอนการแปรรูปต่าง ๆ จนออกมาเป็นผืนผ้าให้เสร็จภายในวันเดียวจึงสมบูรณ์ ได้อานิสงส์มาก ชาวบ้านภูจัดงานปั่นฝ้ายสายบุญจุลกฐินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหารเป็นประจำทุกปี ใน พ.ศ. 2555 นับเป็นปีที่ 3 งานมีขึ้นในวันที่ 10-11 พฤศจิกายน ทอดที่วัดถ้ำกะพุงเชิงเขาภูพานขาว (สงวน อัจฉิชัย; ชุ่ม อัจฉิชัย; ปิ่น บัททุม, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558)

บ้ำสำหรับอธิบายว่า ในงานบุญทั้ง 12 เดือนของชาวผู้ไทบ้านภู งานบุญที่มีชาวบ้านให้ความสำคัญ คือ บุญเดือนหก บุญบั้งไฟ ทำกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมีขบวนแห่ที่สวยงามมีการประกวดการตกแต่งรถแห่บั้งไฟ ขบวนพาแดงไก่อ และขบวนอื่น ๆ ซึ่งแสดงถึงความพร้อมเพียงกันเป็นอย่างดีของคนในชุมชน และมีบ้านอื่นนำบั้งไฟมาร่วมในงานเยอะมาก แต่ขบวนแห่มีเฉพาะของบ้านภู รองลงมาคือ งานประเพณีลอยกระทง มีการจัดกันที่หมู่บ้าน มีการประกวดกระทง ประกวดนพมาศ และงานปีใหม่ ฟีน้องญาติมิตรมาจากต่างถิ่นมาร่วมกันทำบุญตักบาตร การใส่บาตรของชาวบ้านเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเป็นแถวเป็นแนวเหมือนกับดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาของชาวบ้านภูในอดีตจนถึงปัจจุบัน (สำหรับ งานไว, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2558)

7.2 ประเพณีชาวผู้ไทบ้านภู

ประเพณีสำคัญที่ชาวบ้านภูปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นหลักจากอดีตครองในรอบปี ดังมีรายละเอียดดังนี้

7.2.1 ประเพณีบุญพะเหวด (บุญเดือนสี่) คำบอกเล่าของลุงถ้ำ วัย 78 ปี ผู้อาวุโสกล่าวว่า “บุญพะเหวด เป็นบุญที่เกี่ยวกับเรื่องราวพระเวสสันดร นิยมทำกันในวันใดวันหนึ่งของเดือนสี่ ชาวผู้ไทบ้านภูจัดเตรียมอาหารกินกัน เช่น ขนม ข้าวต้ม และอาหารคาวต่าง ๆ สำหรับถวายพระภิกษุสามเณร และเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เตรียมจัดหาปัจจัยไทยทาน สำหรับใส่กัณฑ์เทศน์” ส่วนทางวัดก็แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ต่าง ๆ หนังสือถูกหนึ่งเอาตแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์โดยทั่วถึงกัน มอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณร วัดนั้นเตรียมไว้เทศน์ นอกนั้นก็ยังมีนิมนต์พระวัดอื่นมาเทศน์ด้วยโดยมีฎีกาไปนิมนต์ พร้อมบอกชื่อกัณฑ์และบอกเชิญชวนชาวบ้าน มาร่วมทำบุญด้วย (ถ้ำ อัจฉิชัย, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2558)

เจ้าอาวาสวัดศรีนันทาราม พระครูนันทสารโสภิต กล่าวว่า ประเพณีบุญพะเหวด มีเรื่องเล่าไว้ในเรื่อง มาลัยหมื่นมาลัยแสน ไหว้พระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบพระศรีอริยเมตไตรย พระองค์ได้ดำรัสสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก เช่น การฆ่าบิดามารดา สมณพราหมณ์ อาจารย์ ทำร้ายพระพุทธรูปเจ้าและยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียว แล้วให้นำไปปฏิบัติจะได้พบพระศาสดาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์ ได้บอกให้มนุษย์ทราบโดยเหตุนี้ผู้ปรารถนาพบ ศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ได้พากันทำบุญพะเหวดสืบต่อมา (พระครูนันทสารโสภิต, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2557 ; บุญธรรม แก้วศรีนวม ; ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2557)

7.2.2 ประเพณีบุญบั้งไฟ (บุญเดือนหก) งานเทศกาลประเพณีงานบุญบั้งไฟ เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อการดำเนินวิถีชีวิตพร้อมทั้งความเชื่อเรื่อง การขอฝน จากพญาแถนของชาวผู้ไทบ้านภูและเป็นประเพณีที่เก่าแก่และสำคัญที่สุดในเทศกาลบุญเดือนสิบสองของชาวผู้ไทบ้านภู มูลเหตุทำบั้งไฟ ลุงแก้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่า “...มาจากความเชื่อเรื่องพญาคันคาก หมายถึง คางคกนั่นเองชาวบ้านภูมีความเชื่อว่าพญาคันคากเป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ ก่อนมาเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าโดยมีเรื่องเล่าต่อกันว่า การละครหนึ่งนานมาแล้ว บ้านเมืองเกิดเดือนร้อนเกิดยุคเข็ญข้าวยากหมากแพง ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาลบรรดาคนสัตว์พืชต่างได้รับความเดือดร้อนไปตามตามกันพื้นดินแห้งแล้งแต่กระแหร่งน้ำจะดื่มใช้บริโภคก็ยังมี ยังมีพญาคันคากที่มีอิทธิฤทธิ์เป็นสัตว์วิเศษปกครองอยู่พื้นดินออกไปตรวจตราหาสาเหตุว่าทำไมฝนฟ้าจึงไม่ตก ลงมาก็ได้ความรู้จริงว่า เพราะพญานาคแถน ไม่ส่งฝนลงมาให้โลกมนุษย์...”

พญาคันคากรู้เช่นนั้น จึงอาสาทำต่อสู้อำนาจสงครามกับพญาแถน โดยนำกองทัพสัตว์ในโลกมนุษย์ขึ้นไปต่อสู้นบนสวรรค์ จนชนะพญาแถน พญาแถนจึงปล่อยฝนลงมาให้สรรพสัตว์บนโลกมนุษย์ แต่มีข้อแม้ว่าชาวโลกจะต้องทำบุญบั้งไฟจุดขึ้นไปบอกด้วยว่าต้องการฝนเมื่อใด เวลาใด ช่วงใด ดังนั้นเมื่อถึงฤดูการทำนาชาวภูต้องการฝนก็จะทำบุญบั้งไฟจุดบั้งไฟขึ้นไปบอกพญาแถน เพื่อให้พญาแถนปล่อยฝนลงมาด้วยความเชื่อตามนิทานดังกล่าว ชาวบ้านภูจึงได้ทำบุญบั้งไฟมาจนถึงปัจจุบัน (ศักดิ์ดาชัย ปัทม ; ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2558)

7.2.3 ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เกี่ยวข้องกับเทศกาลเข้าพรรษา ชาวผู้ไทบ้านภูมาก เพราะชาวบ้านมีความเชื่อเดิมเกี่ยวกับผีมาตั้งแต่โบราณกาลและฝังราก

ลิกจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน บุญประเพณีนี้ จึงได้รับการปฏิบัติสืบทอดมาไม่ขาดระยะ ชาวอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับฮีต คล้ายกับฮีตที่ 10 คือ บุญข้าวสาก ที่ต้องส่งส่วยให้ผีอาฮักและ พี่บรรพบุรุษ เพื่อให้ผีดังกล่าวได้ช่วยดลบันดาลให้ชีวิตความเป็นอยู่ทรัพย์สินของข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ไม่มีภัยร้ายใดใดมาเยือน เนื่องมาจากคนลาวผู้ไท และไทยอีสานมีความเชื่อสืบทอดกันมาแต่โบราณกาลแล้วว่ากลางคืนของเดือนเก้า ดับ (วันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า) เป็นวันที่ประตูนรกเปิดยมบาล จะปล่อยให้ผีนรกออกมาเยี่ยมญาติ ในโลกมนุษย์ ในคืนนี้คืนเดียวเท่านั้นในรอบปี ดังนั้นจึงพากันจัดห่อข้าวไว้ให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วถือว่าเป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว

เมื่อเตรียมทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ก็รอประกอบพิธีกรรมต่อไป ครั้นถึงเช้าวันรุ่งขึ้น คือวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 ตอนเช้ามีต ประมาณ 4-5 นาฬิกา ชาวบ้านนำสิ่งของที่เตรียมไว้ดังกล่าวไปวางตามพื้นดินบ้างข้างโบสถ์ศาลาบ้าง ข้างต้นไม้บ้างหรือห้อยตามกิ่งไม้บริเวณวัด พร้อมกับจุดธูปเทียน บางแห่ง ก็ไม่ต้องจุดธูป กล่าวคือผีบรรพบุรุษจะกลัวไฟ ไม่กล้าเข้ามา แล้วบอกกล่าวแก่ (ผีเปรต) ให้เข้ามารับเอาส่วนบุญ (ห่อข้าว) เมื่อนำข้าวประดับดินไว้ตามที่ต่างๆแล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระ แผ่ส่วนกุศลหาผู้ตายตลอดจนผีไม่มีญาติต่อไป ฟังพระเทศนาเกี่ยวกับอานิสงส์ของการทำบุญ รับพรจากพระเป็นอันเสร็จพิธี (พระครูนันทสารโสภิต, สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2558)

7.2.4 ประเพณีบุญเดือนสาม ประเพณีบุญเดือนสามหรือเปิดประตูเล่า จัดขึ้นในวันขึ้นสามค่ำเดือนสาม เป็นการนำข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวที่เก็บไว้บนเส้าหรือยุ้งฉางลงมาทำบุญก่อนที่จะนำมาใช้ในครัวเรือน ก่อนหน้าจะถึงวันปิดประตูเล่าจะไม่นำข้าวที่เอาขึ้นเส้ามาใช้ เมื่อถึงวันงานบุญในอดีตจะมีการไปหาอาหารในป่าเพื่อทำพิธีทำขวัญข้าว วันงานจะมีการเอาข้าวออกจากเส้ามารวมกันที่วัด ทำขวัญข้าวและทำพิธีทางศาสนา และมีการนำฝ้ายผูกแขนมาทำขวัญสัตว์เลี้ยง นอกจากนั้น ยังเป็นวันเริ่มต้นการทำ การเกษตรรอบใหม่ เริ่มการไถนาเพื่อเพาะปลูก พ่อจ้ำซึ่งเป็นตัวแทนในการติดต่อกับปู่ตา จะทำพิธีบอกกล่าวแก่ปู่ตาว่าจะทำการเกษตรรอบใหม่ และขอให้ปู่ตาคุ่มครอง ดลบันดาลให้การเกษตรได้ผลดี

7.2.5 ประเพณีบุญเดือนหก ประเพณีบุญเดือนหกหรือแห่ปู่ตา เป็นการแห่เพื่อขอบคุณปู่ตาที่ช่วยดูแลรักษาลูกหลาน พ่อจ้ำจะทำพิธีแต่เช้า ทำการแห่ปู่ตามาจาก

คอนปู้ตา คนร่วมชบวนแห่จะเพิ่มขึ้นระหว่างทางเรื่อย ๆ มีการพ้อนรำ แห่บั้งไฟอย่างสนุกสนาน เมื่อผ่านหน้าบ้านใครก็จะมีอาหารที่จัดเตรียมไว้ให้ปู้ตา พ้อจ้ำก็จะกินอาหารนั้นเป็นพิธี เมื่อเสร็จแล้วก็แห่ไปบ้านอื่น ๆ ต่อ บางบ้านก็จะมีการสาดน้ำใส่ชบวนแห่ เชื่อว่าจะทำให้ฝนตก ข้าวอุดมสมบูรณ์ และมีการจัดตั้งกองบุญเพื่อบวชอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ

7.3 ประเพณีย่อยที่ชาวผู้ไทบ้านภูสืบทอดและคงดำรงอยู่ อันได้แก่

1) การเกิดและการอยู่ไฟ แม่คำวัน วัย 79 ปี ผู้อาวุโสกล่าวถึงการอยู่ไฟว่า สืบเนื่องมาจากการอยู่ไฟ การคลอดลูก หรือเรียกอีกอย่างว่าการเกิด หญิงที่ตั้งท้องชาวผู้ไทเรียกว่า “แม่मार” สาเหตุที่เรียกอย่างนั้น เพราะมีความเชื่อว่าจะถูกมารต่าง ๆ คอยเบียดเบียนอยู่เสมอ เช่นอาการแพ้ท้องอย่างรุนแรงต้องระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ข้อระมัดระวังต่าง ๆ ได้มีผู้แนะนำให้ผู้หญิงแม่मारพึงปฏิบัติหรือเป็นความเชื่อในเรื่อง การเกิดมีความสำคัญต้องกระทำตามอย่างเคร่งครัดมีสาเหตุ อยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ป้องกันเหตุร้ายอันอาจเกิดขึ้นแก่หญิงมีครรภ์เพราะสมัยก่อนถือว่าเป็นตอนที่จะได้รับอันตรายได้ง่าย
- 2) เพื่อให้คลอดง่าย และไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตถือว่าการคลอดลูกนั้นสำคัญ
- 3) เพื่อป้องกันทารกที่คลอดออกมา ซึ่งเป็นระยะที่ร่างกายบอบบางอ่อนแอและตายง่ายกว่าที่ชีวิตจะเจริญเติบโตต่อไปได้

2) ประเพณีแต่งงานของชาวผู้ไท การแต่งงานของผู้ไทเรียกว่า “พะซู่” หรือ “ปะซู่” เริ่มพิธีการแต่งงาน ชั้นแรก เรียกว่า “ไปโอม” เป็นสู่ขอนั่นเอง ฝ่ายชายจะส่งแห่แม่เรียกว่า “พ่อล่ำม” ไปโอม (สู่ขอ) กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงซึ่งเรียกว่า “ลุงตาพาเข้า” ชั้นที่สอง เรียกว่า “หมาย” คือการจับจองตัวเจ้าสาวนั่นเอง โดยพ่อล่ำมแม่ล่ำม ชั้นที่สาม เรียกว่า “ส่งของฝาก” ต่อมาก็ถึงชั้นที่สี่ เรียกว่า “ปะซู่” หรือ “พะซู่” ชั้นที่ห้า เรียกว่า “แปลงออก” ชั้นที่หก เรียกว่า “กินดอง” ชั้นที่เจ็ด เรียกว่า “กินต่าง” ชั้นที่แปด เรียกว่า “กินซอด” และสุดท้าย ชั้นตอนที่เก้า เรียกว่า “กินหมูถมฮอย” (คำมี ปัทม, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2558)

3) ประเพณีการบวชของชาวผู้ไทบ้านภู คำบอกเล่าของอาจารย์บุญธรรมข้าราชการครูบ้านนาญผู้เคยบวชเรียนมาก่อนกล่าวถึงการบวช ทำให้นึกถึงคำอยู่ 2 คำ คือ บรรพชา กับ อุปสมบท ชาวผู้ไทบ้านภู ประเพณีการบวชหรือว่ามีความสำคัญเพราะการบวชถือว่าเป็นการล้างบาปให้กับชีวิต ได้ตอบแทนบุญคุณบุพการีและถือได้ว่าใช้ได้ที่ได้ผ่านการบวชแล้วจะเป็นชายชาติหรืออย่างเต็มตัว ได้ผ่านการศึกษาอบรมด้านจิตใจพร้อม

ที่จะแยกตัวออกไปมีครอบครัวของตนเอง เพราะถือได้ว่าสามารถรู้ผิดชอบชั่วดีสร้างครอบครัวของตนเองให้เจริญรุ่งเรือง และมีความสุขได้สืบไป (บุญธรรม แก้วศรีนวม, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558)

4) ประเพณีการเลี้ยงผีของชาวมุขไท คำบอกเล่าของพ่อคำบ้อง วัย 79 และแม่บุรี วัย 68 หมอผีฟ้ากล่าวไว้ว่า ชาวมุขไทสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ปฏิบัติติดต่อกันมา เหตุที่ต้องมีการเลี้ยงผีนั้นสาเหตุส่วนใหญ่มาจากความเชื่อหลายอย่าง คือ (1) ความเชื่อของคนแต่ละท้องถิ่นเกิดจากปัญหาการดำรงชีวิตประจำวัน (2) ชาวมุขไทมีความเชื่อเรื่องผี มาแต่ครั้งโบราณ เรื่องจากโบราณนั้นนับถือศาสนาพุทธและพราหมณ์คู่กันมา ชีวิตชาวมุขไทอยู่ตามไร่ตามนาห้วยหนองคลองบึง จำเป็นอยู่เองที่ต้องหาที่พึ่งทางใจ (3) เนื่องจากสภาพสังคมที่ไม่รับรองสถานภาพของชาวมุขไทจากความแรงแค้นที่ขาดการช่วยเหลือ ทำให้เขาต้องดิ้นรนหาที่พึ่งยามเจ็บป่วย พวกเขาไม่มีหมอปริณูญรักษา สิ่งจำเป็นต้องอยู่เองที่ต้องใช้หมอผีแทน (คำบ้อง นามเหล่า ; บุรี อาจิวิชัย, สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2557)

8. ความเชื่อหลักที่ส่งผลต่อวิถีวัฒนธรรมชาวมุขไทบ้านภู

ความเชื่อเป็นเรื่องราวของจิตใจเป็นแรงอำนาจเร้นลับอันแฝงอยู่ภายใต้จิตใจ ความเชื่อของชาวมุขไทบ้านภูอำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหาร ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย และเครื่องมือเครื่องใช้ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

8.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหาร จากคำบอกเล่าของลุงคำบ่น วัย 76 ปี ผู้อาวุโส (พราหมณ์ผูกแขนและมัดคทาหยก) กล่าวว่า ชาวมุขไทบ้านภูมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอาหารอยู่มาก ทั้งนี้มีเหตุผลและไม่มีเหตุผลทั้งที่เป็นข้อควรปฏิบัติและเป็นข้อห้ามไม่ให้ปฏิบัติอันได้แก่ 1) ข้าวที่ถวายพระควรเป็นข้าวกันหวด เพราะเป็นข้าวที่นึ่งสุกก่อนข้าวที่อยู่บนนั้นอาจเป็นข้าวเย็นที่นำมาอุ่น 2) ข้าวที่เหลือจากการใส่บาตรควรปั้นเป็นก้อนวางไว้ตามเสารั้วเพื่อให้ทานแทนกและญาติ 3) การตักบาตรควรใส่แต่ข้าวสุกส่วนกับข้าวนั้นทำไปถวายพระที่วัดเพราะถ้าใส่พร้อมกันลงในบาตรจะทำให้อาหารรวมกันหมดไม่สามารถรับประทานได้ 4) ข้าวที่นำไปบริภคณอกบ้าน ถ้าเหลือให้นำมาด้วยทุกครั้ง เพราะเชื่อว่าถ้านำอาหารที่เหลือไปทิ้งนอกบ้านจะไม่เจริญในครอบครัวทำให้ยากจน เป็นต้น

ความเชื่อที่เป็นข้อห้าม เช่น 1) ห้ามเด็กรับประทานหัวปลา ไตเบ็ดไก่ เพราะเชื่อว่าจะทำให้สมองทึบ 2) ห้ามเด็กรับประทานพุงปลา เพราะจะทำให้เด็กเป็นคนขี้หนาว 3) ห้ามเด็กรับประทานไข่दान หรือไข่ที่ไม่สามารถฟักเป็นตัวได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ เป็นคนดื้อดาน 4) ห้ามเด็กรับประทานหน่อไม้ส้ม (หน่อไม้ดอง) และเนื้อไก่ เพราะจะทำให้ไม่เจริญเติบโต 5) ห้ามคนใช้รับประทานผลไม้บางชนิด เช่น แดงโม ฝรั่งมะม่วง กัลยวน้ำว่า พักทอง ถั่ว ส้มตำ เพราะจะทำให้พิษไข้กำเริบ เป็นต้น

8.2 ความเชื่อเรื่องการรักษาโรค ชาวผู้ไทบ้านภูมีความเชื่อเรื่อง การรักษาโรค ประกอบด้วย 1) วิธีสวดมนต์ อ้อนวอน ชาวผู้ไทบ้านภูเชื่อว่าการสวดมนต์ อ้อนวอน สามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยได้ เพราะสาเหตุที่เกิดจากการเจ็บป่วยนั้น เพราะภูตผีและวิญญาณดลบันดาลให้เกิดขึ้น 2) วิธีแบบมายาศาสตร์และไสยศาสตร์ โดยใช้หมอป่องหรือหมอเหยา 3) วิธีทำบุญ ชาวผู้ไทบ้านภูเชื่อว่า เมื่อมีการเจ็บป่วย จากการไม่สบายกายไม่สบายใจนั้น การทำบุญทุกรูปแบบ เช่น การตักบาตรการช่วย ปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทำบุญทอดกฐิน ไปวัดฟังธรรม ตลอดจนพิธีมงคลต่าง ๆ นั้น เมื่อได้ทำบุญแล้วจะทำให้จิตใจสบาย เมื่อจิตใจสบายร่างกายก็จะหายจากอาการเจ็บป่วย ได้ ผู้วิจัยเห็นว่า พื้นฐานเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องการรักษาโรคของชาวผู้ไทบ้านภูนั้น ในเรื่องเกี่ยวกับภูตผีและวิญญาณเป็นความเชื่อที่เด่นชัดมาก ซึ่งเป็นการรักษาโรค แบบดั้งเดิมและยังปรากฏอยู่ในสังคมผู้ไทบ้านภูมาจนถึงทุกวันนี้

8.3 ความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย และเครื่องมือเครื่องใช้

ชาวผู้ไทบ้านภูมีความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์เดือน มีคติความเชื่อ คือ เดือนอ้าย นาคนอนตื่น ปลูกเรือนอยู่ดีมีสุข เดือนยี่ นาคสุขกายสบายใจ ปลูกเรือนอยู่ดี ทุกกลายเป็นสุข เดือนสาม นาคหากินอยู่ทางเหนือ มีดี อยู่ฮ้อย ไฟจักไหม้ เดือนสี่ นาคหากินอยู่เหนือปลูกเรือนอยู่ดี เป็นมงคล เดือนห้า นาคพ่ายครุฑหนี ปลูกเรือน ฮ้อนอกฮ้อนใจ มีดี เดือนหก มีบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน เงินทอง มีตรสหายมากแล เดือนเจ็ด นาคพ่ายหนี จักได้พราวจากเฮือนมีดี เดือนแปด นาคเห็นครุฑ จักได้เสียงของมีฮู้แล้ว เดือนเก้า นาคประดับตน ปลูกเรือนมีข้าวของกินมีฮู้หมด เดือนสิบ นาคถอดเครื่องประดับปลูกเรือน อยู่เชยใจและเจ็บไข้ตาย เดือนสิบเอ็ด เกิดทุกข์ภัยและภยันตราย ๆ มักมีคนฟ้องร้องและ จักมีโทษทัณฑ์แล เดือนสิบสอง จักได้ทรัพย์สินเงินทองข้าวของและคนใช้ดีหลีแล

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อฤกษ์วัน เกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัยชาวผู้ไทยึดถือกันมา คือ ปลูกเรือนวันอาทิตย์ วัน 1 จักชิบหายไฟจักไม่ ปลูกเรือนวันจันทร์ วัน 2 ฮ้อนใจใช้หนาว ปลูกเรือนวันอังคาร วัน 3 ไฟจักไม่ ปลูกเรือนวันพุธ วัน 4 ฮ้อน ปลูกเรือนวันพฤหัสบดี วัน 5 อยู่เย็นใจมีสุข ปลูกเรือนวันศุกร์ วันที่ 6 อยู่เย็นใจ ปลูกเรือนวันเสาร์ ย่อมได้สิ่งของมากมายนักแล (คำบน ปัทม, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2557)

8.4 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลจากคำบอกเล่าของชาวผู้ไทกล่าวว่า เพราะความอายุการแต่งงานและที่อยู่อาศัยที่แตกต่างจากชาวไทย-ลาวทั่วไป ชาวผู้ไทไม่ค่อยคบกับบุคคลภายนอก แต่ชาวผู้ไทส่วนใหญ่เป็นคนขยันหมั่นเพียรซื่อสัตย์ อาศัยรวมกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่คบค้าสมาคมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ยึดถือธรรมเนียมประเพณีอย่างเหนียวแน่นนับถือและให้เกียรติผู้อาวุโส ยกย่องนับถือคนมีศีลธรรมให้เกียรติสตรี ส่วนหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองแต่โบราณ ชาวบ้านภูมิข้อห้าม อันได้แก่ 1) ห้ามเลือก ผู้ที่มีสายเลือดเดียวกัน มาเป็นคู่ครอง ได้แก่ บิดามารดาบุตร หรือญาติพี่น้องที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน 2) ห้ามมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างบุตรที่เกิดจากพี่น้องหรือพ่อแม่เดียวกันไม่ว่าจะเพศใดก็ตาม 3) ห้ามมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน (วันคำ โปธิสาร, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2557)

ผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องราวความเชื่อของชุมชนผู้ไทบ้านภู อำเภอนองสูง พบว่า ชาวบ้านภูยังมีความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าศาสนาพุทธจะมีบทบาทในวิถีประชาของสังคมอย่างแท้จริงก็ตาม แต่ปรัชญาหรือหลักธรรมของศาสนาพุทธหาได้ลบล้างความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณในสังคมชาวผู้ไทบ้านภูไม่ฉะนั้นเมื่อพิจารณาฮิตสิบสอง จะพบว่ามีการตีประเพณี หรือพิธีกรรมอันเนื่อง ด้วยความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณไม่น้อยกว่าพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและยังพบว่าพิธีกรรม อันเนื่องด้วยความเชื่อ เรื่องภูตผี วิญญาณไม่น้อยในบ้านภู ได้นำพระภิกษุมาร่วมพิธีอยู่ด้วยซึ่งพระภิกษุเหล่านั้นหาได้ปฏิเสธ พิธีกรรมเหล่านั้น นอกจากนั้นยังพบว่าพิธีกรรมเนื่องด้วยผีที่ชาวบ้านมาใช้วัดเป็นสถานที่ จัดกิจกรรม และ พระภิกษุ เป็นผู้นำในการประกอบกิจกรรม เช่น การแห่บั้งไฟ (ใช้วัดเป็น ศูนย์กลาง การสร้างประดับตกแต่งบั้งไฟ)

ความเชื่อในเรื่องโลกและจักรวาลที่ดี การสร้างโลกที่ดีการกำเนิดมนุษย์ ตลอดจนจนพิธีกรรมในรอบชีวิตของบุคคล (การเกิด แก่ เจ็บตาย แต่งงาน) มักจะวนเวียน อยู่ในความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณยังฝังแน่น

อยู่ในกระแสจิตสำนึกของสังคมชาวบ้านในอดีตและปัจจุบัน ถึงแม้กระแสสำนึก ค่านิยมใหม่ ๆ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอยู่มากแล้วก็ตาม

8.5 ความเชื่อเรื่องล๋ามกับเครือข่ายทางสังคมชาวผู้ไทบ้านภู

ท่ามกลางแรงเหวี่ยงของโลกาภิวัตน์ทำให้สังคมโลกเกิดการเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเดียวกันเกิดพหุวัฒนธรรมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของคนในชุมชนไม่ว่าบ้านเล็กบ้านน้อย ที่อยู่ห่างไกล แต่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านผู้ไทบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น หนึ่งในกลไกของชุมชนในการปกป้องรักษาวิถีของตนคือ “ล๋าม” ที่ทำหน้าที่เกะเกี้ยวสังคมด้วยการขยายเครือข่ายไปในทุกครั้งที่มีการแต่งงาน

ล๋ามบุคคลสำคัญของสังคมผู้ไท ในอดีตชนเผ่าผู้ไทเป็นกลุ่มคนที่ย้ายมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ของสยาม โดยตั้งรกรากในหลายพื้นที่ เช่น จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดอื่นทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่นของประเทศไทย ชนเผ่าผู้ไทมีภาษา วัฒนธรรมความเชื่อและวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์หลากหลายมีความต่างในการปฏิบัติโดยเฉพาะ ในบทนี้มีอีกหนึ่งที่อยู่ผู้วิจัยนำเสนอคือ พิธีแต่งงาน เพราะนอกจากจะเป็นการเริ่มสร้างครอบครัวและเพิ่มสมาชิกให้แก่ชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างญาติพี่น้องแก่คู่บ่าวสาวเพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อย 1 ครอบครัว ผ่านคู่คนที่เรียกว่า “ล๋าม” ผู้กุมบทบาทสำคัญในพิธีแต่งงาน

“ล๋าม” เป็นคู่สามีภรรยาที่อยู่กินกันอย่างยาวนานและไม่มีฝ่ายใดตัวนเสียชีวิตไปก่อน คนผู้ไทเรียกคู่สามีภรรยาที่ว่า “พ่อล๋ามแม่ล๋าม” และคู่สมรสก็กลายเป็น “ลูกล๋าม” ของพ่อล๋ามแม่ล๋ามในภายหลังพิธีแต่งงานแล้วเสร็จ

อาจารย์บุญธรรม แก้วศรีนวม อายุ 67 ปี ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านที่เคยเป็นลูกล๋ามและเป็นคนหาพ่อล๋ามแม่ล๋ามให้กับลูกชาย อธิบายถึงคุณลักษณะของพ่อล๋ามแม่ล๋ามว่า “...คนที่พ่อแม่เลือกมาให้เป็นพ่อล๋ามแม่ล๋ามของครอบครัวลูกชายหลานชายจะเลือกคนที่เราเห็นว่าสามารถที่จะเป็นที่ปรึกษาให้กับลูกชายได้เป็นคนที่ดีเลี้ยงลูกได้ดีช่วยเหลือสังคม ร่วมงานพัฒนาของชุมชนอยู่ตลอดไม่เคยขาด และเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูกชายและลูกสะใภ้ได้...”

ป่าเตยยังให้ข้อมูลกับผู้วิจัยเพิ่มเติมว่า การคัดสรรคู่สามีภรรยาที่จะมาเป็นพ่อล๋ามแม่ล๋ามในพิธีแต่งงานนั้น ครอบครัวฝ่ายชายจะเป็นผู้คัดเลือกและคัดสรรเอา

เฉพาะผู้ที่เหมาะสม เช่น คู่สามีภรรยาที่ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต จากนั้นก็พูดคุยหาบาทมพร้อมยกขันห้า (เครื่องบูชา ได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียนอย่างละ 5 คู่) เพื่อเป็นการคารวะแล้วเอ่ยปากขอให้เป็นพ่อล่อมแม่ล่อมให้กับครอบครัวของลูกชายของตน

บ้ำสำหรับ งานไว เล่าว่า เมื่อผ่านพิธีแต่งงานแล้ว ลูกเขยคนใหม่ของชาวผู้ไทยังต้องมีภารกิจสำคัญยิ่ง คือ ต้องถูกซักถามจากฝ่ายหญิงเพื่อให้คำมั่นสัญญาว่าจะเป็นเขยที่ดี ชาวผู้ไทบ้านภูเรียกว่า “เขินเขย” ผู้ร่วมในพิธีนอกจากเจ้าบ่าวแล้วยังมีพ่อล่อมร่วมพิธีด้วย ซึ่งนอกจากจะมาในฐานะพยานแล้วยังต้องร่วมรับปากให้คำมั่นสัญญาร่วมกับเจ้าบ่าวด้วย ผู้จะทำหน้าที่เขินเขย ได้แก่ ผู้หลักผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว ถ้าเป็นไปได้ก็ใช้พี่ชายของแม่เจ้าสาว หากไม่มีก็ใช้ญาติผู้ใหญ่คนอื่น สารสำคัญของ การซักถามเจ้าบ่าวก็เพื่อจะให้เจ้าบ่าวให้คำมั่นให้ได้ว่าจะ เป็นเขยที่ดี ท่ามกลางญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายที่ล้อมวงรับฟังการซักถาม

ในส่วนคำถามที่ใช้ซักถามเจ้าบ่าวมักเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนของเจ้าบ่าว ภายหลังจากแต่งงาน เช่น จะเกียจคร้านหรือไม่ จะซื่อสัตย์ต่อภรรยาหรือไม่ จะให้ความเคารพญาติของฝ่ายผู้หญิงหรือไม่ จะให้เกียรติผู้เป็นภรรยาหรือไม่ เป็นต้น เมื่อทั้งเจ้าบ่าวและพ่อล่อมเอ่ยปากให้คำมั่นสัญญาแล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี

หลังพิธีเขินเขย คู่บ่าวสาวและญาติจะออกไปส่งพ่อล่อมแม่ล่อมจนถึงบ้าน เรียกว่า พิธีส่งล่อม แล้วสามีภรรยาคนใหม่จะแบ่งอาหารบางส่วนจากงานแต่งงานของตน มาสมทบที่บ้านพ่อล่อมแม่ล่อม เพื่อเลี้ยงแขกหรือที่บ้านของพ่อล่อมแม่ล่อม งานเลี้ยงนี้ เรียกว่า “กินล่อม” เมื่อชาวบ้านที่เป็นญาติของทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะผูกข้อไม้ข้อมือให้กับพ่อล่อมแม่ล่อม รวมถึงลูก ๆ ของพ่อล่อมแม่ล่อมเสมือนเป็นการสร้างเครือญาติกัน เมื่อเรียบร้อย จึงจะถือว่าพิธีแต่งงานเสร็จสมบูรณ์

9. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

อาจารย์บุญธรรม ข้าราชการครูบ้านนาญท่านหนึ่งในชุมชน กล่าวว่า บ้านภูยังมีผู้รู้เป็นปราชญ์อาจารย์ที่เป็นชาวบ้าน ที่มีความสามารถที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษด้านต่าง ๆ อาทิ ทองมา สุนทรส อยู่บ้านเลขที่ 110 ด้านหมอเป่า สามารถเป่าได้ทั้งคนและสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านที่เป็นโรคภัย เช่น ควายตาแดง คนที่เป็นงูสหวัด สำหรับสัตว์เลี้ยงเป่าโดยไม่เห็นตัวสัตว์ก็ได้ บุญพันธ์ วิเศษศรี อยู่บ้านเลขที่ 83 ด้านหมอสมุนไพร ทอม สามาอาพัฒน์ อยู่บ้านเลขที่ 99/2 ด้านผลิตลายผ้าไหม พามี น้อยทรงค์ อยู่บ้านเลขที่ 123 ด้านการละเล่นพื้นเมือง พงษ์ษา กลางประพันธ์ อยู่บ้านเลขที่ 3 ด้านทำพานบายศรี

คำบาง ปัทม อยู่บ้านเลขที่ 142 ด้าน ทำเครื่องดนตรีพื้นเมือง ชุ่ม อาจวิชัย อยู่บ้านเลขที่ 60 ด้าน ดนตรีพื้นเมือง ชื่น อาจวิชัย อยู่บ้านเลขที่ 60/2 ด้าน หมออุของหาย (จับยามสามตา) (บุญธรรม แก้วศรีนวม, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2558)

9.1 พญา คำสอย ลำผู้ไทบ้านภู บ้านภูหมู่บ้านผู้ไทปัญญาปรัชญา

“พญา คำสอย ลำผู้ไท” เป็นการแสดงและเพลงร้องพื้นบ้าน “พญา” นับได้ว่าเป็นปัญญาปรัชญา ความฉลาด เป็นกลุ่มภาษาเดียวกัน พญา เป็นลักษณะแห่งความคิดที่แสดงออกมาทางคำพูด เป็นการพูดที่มีไหวพริบ สติปัญญา ทำให้ผู้ฟังได้ทั้งความรู้ได้ทั้งความคิด เกิดสติปัญญา อาทิ คำพญา “คนเจ้าได้ชี้ข้างกั้งฮ่มสัพท...” อย่าได้ลืมคนจนผู้หนา ตีนข้าง ซึ่งแปลว่า ถ้าได้ดิบได้ดีหรือได้เป็นใหญ่แล้วก็อย่าลืมผู้ที่อยู่รอบข้าง นอกจากนี้ยังมีพญาของชาวบ้านอีกมากมาย เช่น เสือตายเพราะหนัง ช้างตายเพราะงา พระยาตายเพราะสมบัติ ลิปดาสิ่งอยู่ปากน้ำอย่าพ้าวอวคินงา สองสิ่งมามือให้ฮีบกำเอาไว้ ย่าเก็บดอกหวานบ้านเพิ่นมาชม ให้เจ้าอดสาตมดอกกะเจียวแค่มฮั่ว (ณัฐกานท์ ปัทม ; ลอย ปัทม ; คำบาง ปัทม, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2558)

9.2 ธรรมชาติและจักรวาลวิทยาการแพทย์แผนไทย

การย่างขี้หมา การย่างไฟด้วยการย่างขี้หมา การย่างไฟ เป็นวิธีการรักษาอาการของเลือดคั่ง เลือดตกใน ปวดเมื่อยตามร่างกาย และการอยู่ไฟ เป็นการรักษาแบบวิธีการกระจายเลือดโดยใช้ความร้อนเข้าช่วย สาเหตุที่ทำให้เกิดอาการเลือดคั่งเลือดตกในนั้นมาจากการเกิดอุบัติเหตุ เช่น ตกต้นไม้ ควายชน คนชกต่อย เห็นบอย ๆ คือ อุบัติเหตุที่เกิดจากรถ เป็นต้น การปวดเมื่อยตามร่างกายส่วนใหญ่นั้นแล้วสาเหตุที่เกิดมาจากการที่ทำงานหนักเกินไป ปวดตามเส้นเอ็น และกล้ามเนื้อ การย่างไฟจะทำให้เลือดลมดี ไม่มีอาการแพ้ง่าย เป็นการรักษาแบบพื้นบ้านโบราณผู้ที่มีหน้าที่รักษาได้แก่หมอพื้นบ้าน (หงษ์สุดา ผิวซ่า ; อีสาน นามเหล่า ; คำบน ปัทม, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2558)

10. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทกับสถาปัตยกรรมโบราณสถาน

10.1 กุฎี (เก่า) วัดศรีนันทาราม ไทบ้านหลุบภูได้พากันตั้งวัดอยู่ริมฝั่งขวา

ของห้วยกระเบียน บริเวณวังกอไฟในปัจจุบัน ณ บริเวณนั้นเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกปี จึงย้ายบ้านเรือนมาตั้งบริเวณภูน้อย ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2445 และพร้อมกันนี้ได้ย้าย วัดมาตั้งในที่ปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล ปฏิบัติธรรม จำศีลแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นที่ชาวบ้านร่วมกันทำขึ้น ได้แก่ ศาลาใหญ่ หอกลอง กุฎี วัดนอกจากทำพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นที่ เล่น พักผ่อน

หย่อนใจที่ประชุม สร้างความอบอุ่นให้กับชุมชนอีกด้วย (ศักดิ์ชัย ปัทม ; แก้ว สุนทรส ; นवल ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2558)

10.2 โบสถ์เก่า (ลิมเก่า) วัดศรีนันทาราม เป็นศิลปกรรมพื้นบ้าน

โบราณสถาน เป็นงานช่างฝีมือดั้งเดิม ลิมเก่า (พระอุโบสถ) วัดศรีนันทาราม ชาวบ้านภู เป็นชนเผ่าผู้ไทอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงราวปี พ.ศ. 2387 ในครั้งเดียวกันกับชาวเมืองหนองสูง เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมฝั่งห้วยบังอี่ เรียกชื่อว่า ไทบ้านบังอี่ ต่อมาเจ้าสุโสมบัตินพาลูกบ้านประมาณ 20 ครั้วเรือน ย้ายบ้านข้ามเขาเข้าตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บนฝั่งห้วยกระเบียน เมื่อ พ.ศ. 2424 เรียกชื่อว่า ไทบ้านหลุบภู ได้พากันตั้งวัดอยู่ริมฝั่งขวาของห้วยกระเบียน บริเวณวังกอไฟในปัจจุบัน ณ บริเวณนั้นเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกปี จึงย้ายบ้านเรือนมาตั้งบริเวณภูน้อย ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2445 และพร้อมกันนี้ก็ได้ย้ายวัดมาตั้งในที่ปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล ปฏิบัติธรรม จำศีล แก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นที่ชาวบ้านร่วมกันทำขึ้น ได้แก่ ศาลาใหญ่ หอกลอง กุฏิ วัดนอกจากทำพิธีทางศาสนาแล้ว ยังเป็นสถานที่ พบปะ พูดคุย เล่น ออกกำลังกายพักผ่อนหย่อนใจ ที่ประชุม สร้างความอบอุ่นให้กับชุมชนอีกด้วย ชาวบ้านหลุบภูให้ชื่อวัดว่า วัดโพธิ์ศรีแก้วกลางเขาไกรลาส สมัยของอัญญาครุฑอด อัญญาคุณชั้น ในสมัยนั้นผู้ชายนิยมพากันบวชเรียน จึงมีพระ เณรอยู่ในวัดนี้เป็นจำนวนมาก (ศักดิ์ชัย ปัทม ; แก้ว สุนทรส ; นवल ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558)

10.3 พระพุทธรูปท่ามกลางป่าเขาบริเวณที่ลาดเชิงเขาภูจ้อก้อที่อยู่ติดกับ

เส้นทางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2370 อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหนองสูงมาทางทิศใต้ตามถนนคดโค้งประมาณ 4.5 กิโลเมตร ถนนลาดยางออกจากสามแยกอำเภอหนองสูงแล้วข้ามสะพานห้วยบังอี่ผ่านเลยบ้านป่าเม็กไป ต่อจากนั้นเริ่มเป็นเส้นทางลัดเลี้ยวเคี้ยวคดขึ้นสู่เชิงเขาภูจ้อก้อ บริเวณลาดริมเชิงเขาทางด้านขวามือ จะมองเห็นพระพุทธรูปปางสมาธิใหญ่สีทอง พินิจพุทธลักษณะทั่วทั้งองค์พระล้วนสมส่วน มีพระพุทธรูปนั่งที่งดงามมาก ประทับองค์อยู่บนฐานชุกชีโดยหันพระพักตร์สู่ถนนทางทิศตะวันออก ผู้ที่เดินทางผ่านไป-มา ต่างพากันบูชากราบไหว้ พุทธศาสนิกชนทั่วไปกล่าวขานนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระเจ้าใหญ่ (ศักดิ์ชัย ปัทม ; แก้ว สุนทรส ; นवल ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558)

11. อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผู้ไทกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

11.1 วงดนตรี ในปัจจุบันการแสดงออกถึงสำนึกทางชาติพันธุ์บนเวทีลานวัฒนธรรม เพื่อบรรเลงประกอบ การกินเลี้ยงขันโตกพาแลง การพ้อนรำ ชาวบ้านจึงริ่หรือสร้างวงดนตรีขึ้น ตั้งชื่อว่า “หนุ่มผาขาวสาวผาแดง” ซึ่งบ้านภูล้อมรอบด้วยภูเขาทั้งสี่ด้าน แต่ภูเขาขาวและภูเขาแดงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวภูเป็นอย่างมาก เป็นแหล่งหาอยู่หากิน ด้วยความภาคภูมิใจในพื้นที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่สวยงาม จึงทำให้คนในท้องถิ่นมีอารมณ์ที่สุนทรีย์ อยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกสนุกสนานเพลิดเพลิน

ภาพประกอบ 11 การแสดงวงดนตรีหนุ่มผาขาวสาวผาแดง

ราวปี พ.ศ. 2511 กลุ่มหนุ่มสาวศิรินครได้ตั้งวงดนตรีชื่อ วงดอกฟ้าร่วม สมาชิกกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวงดนตรี การละเล่น การแสดง พ้อนประกอบลายดนตรี เพื่อต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เป็นกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมายาวนาน จนกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครได้ยกเลิกสลายตัวซึ่งเป็นไปตามเหตุการณ์ตามกาลสมัย เมื่อ พ.ศ. 2531 ชาวบ้านภูตั้งวงดนตรีชุมชนอีสานขึ้น เนื่องจากได้รับงบประมาณจากโครงการอีสานเขียวส่งเสริมสนับสนุนเครื่องดนตรีพื้นเมือง ได้แก่ โปงกลาง พิณ แคน ไหวด กลองกรับ ฉาบ ฉิ่ง ตลอดจนจัดหาเครื่องดนตรีไทยหลายชนิดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านภูได้เรียนรู้ และ ทำการฝึกซ้อม สำหรับวงดนตรีชุมชนอีสานได้ทำการแสดงต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง งานบุญงานกุศล ช่วยกิจกรรมทางราชการหลายหน่วยงาน ต่อมาโรงแรมภูคดาอาหารแกรนด์ ไฮเทลล์ มีความต้องการดนตรีพื้นเมืองแสดงต้อนรับคณะนักท่องเที่ยว

ซึ่งมีนักท่องเที่ยวเข้าพักโรงแรมหลายต่อหลายคณะต่างให้ความสนใจในชนเผ่าผู้ไท เรียกร้องให้จัดกิจกรรมดนตรีพื้นเมืองต้อนรับ ผู้มีใจรักดนตรีพื้นเมืองในบ้านภู จึงรวมตัวกันตั้งวงดนตรีพื้นเมืองขึ้นใช้ชื่อของหนุ่มของสาวและชื่อชุมชนเขาที่โอบล้อมท้องถื่นเป็นชื่อวงว่า “หนุ่มผาขาว สาวผาแดง” ประกอบด้วยนักดนตรีคนเก่า และคนใหม่ร่วมใจฝึกซ้อม ทั้งการเล่นลายพออนประกอบลาย และการร้องเพลงรำวงพื้นบ้านต่าง ๆ (ถวัลย์ ผิวซ่า ; ชุ่ม อาจวิชัย ; ปิ่น ปัทม, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2558)

11.2 การละเล่นพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้าน จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยเห็น การละเล่นของคนในหมู่บ้านที่พบบ่อยคือ การเล่นหมากสะบ้า และการเล่นหมากเก็บ เพราะจะเห็นเฉพาะนักเรียนที่จับกลุ่มกันเล่นในวันหยุดโรงเรียนและมีการเล่นกระโดดยาง อีกด้วย ที่พบเห็นบ่อยและเห็นเด็กเล่นก็มีการเล่นหมากเก็บ การเล่นขิดเม็ดมะขามและการกระโดดเชือก เป็นต้น (ไพฑูริ วิเศษศรี, สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2558) การละเล่นพื้นบ้านที่พบเห็นมีการเล่นวิ่งเปี้ยว การเล่นลูกข่าง และการเล่นสะบ้า (ทนใจ ไตรยวงศ์, สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2558) การละเล่นพื้นบ้านที่พบเห็นอาทิ การเล่นหมากสะบ้า การเล่นชาโลกเถก การเล่นวิ่งเปี้ยว การเล่นหมากเก็บ การเล่นสะบ้า และการเล่นขิดมะขาม ที่เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่พบเห็นบ่อยในหมู่บ้านและโรงเรียน (บุญทวี สุวรรณ ไตรย์, สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2558) การละเล่นพื้นบ้านคือ การเล่นเป่ากบ และการเล่นหมากสะบ้า และวิ่งเปี้ยว เป็นต้น (สุภลักษณ์ อุบัติญา, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558)

ผู้วิจัยได้สอบถามว่าแล้วอำเภออื่น ๆ มีการละเล่นของเด็กเยาวชนอย่างไร การรำไซ่ทั้งบั้ง ที่อำเภอดงหลวง และการรำแสกเด่นสาก รวมไปถึงการลำหัดอนตาล หรือเรียกอีกอย่างว่าการลำผายย่อนั่นเอง (ธนชัย ทองมา, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558) การละเล่นที่เด่นชัดของอำเภออนตาลคือการเล่นกะเลิงเซิงกะลา ที่เป็นการเล่นประจำกลุ่มของชาวบ้านบางหมู่บ้านที่ไม่ค่อยจะพบเห็นแล้วในปัจจุบัน (เรวัช นัทธี, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558) ในหมู่บ้านการละเล่นที่พบเห็นนั้นมีการเล่นสะบ้า เล่นหมากเก็บ และเล่นยาง เป็นต้น (วิบูลย์ นิยมุกดา, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558) ในส่วนของการละเล่นพื้นเมืองที่พบบ่อยมากที่สุดในพื้นที่อำเภอหนองสูง มีการเล่นสิงห์หลัก เล่นลูกข่าง และเล่นหมากเก็บ ที่เป็นเด็กนักเรียนเล่นกัน (วิรัชชัย บุตติวงศ์, สัมภาษณ์, 26 กรกฎาคม 2558)

11.3 การฟ้อนของชาวบ้านภู

“การฟ้อนผู้ไท” ซึ่งเป็นการแสดงเพื่อต้อนรับแขกที่เข้ามาในชุมชน ตั้งแต่อดีตก็จะเป็นการทำบุญหรืองานเทศกาลต่าง ๆ ในการปฏิบัติตามฮีตครองของหมู่บ้าน เช่น ฟ้อนเพื่อต้อนรับผ้าป่า หรือนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน ทุก ๆ ปี ตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบันมีผ้าป่ามาที่บ้านภูทุกปี ซึ่งหนุ่มสาวจะต้องมีหน้าที่ในกิจกรรม ก็จะเป็นการฟ้อน ซึ่งการแสดงที่แสดงรับผ้าป่าและนักท่องเที่ยวคือ ฟ้อนผู้ไท ฟ้อนไม้ (ลาวกระทบไม้) และเซิ้ง ในการฝึกซ้อมนั้นมีทั้งชาวบ้านซ้อมกันเอง ขณะเดียวกันกิจกรรมการฟ้อนจะดำเนินการควบคู่ไปกับการร้องเพลงพื้นบ้านและวงดนตรีหนุ่มสาวชาวสาวผาแดงด้วย

ภาพประกอบ 12 แสดงการฟ้อนรำผู้ไท

11.4 เพลงพื้นบ้าน จากคำบอกเล่าของอาจารย์ถวัลย์ กล่าวว่า ท่านเป็นผู้ประพันธ์และรวบรวมเพลงเกี่ยวกับหมู่บ้านภู โดยอาศัยทำนองเพลงอีสานพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่งอีสาน ใช้ในการขับร้องในวงดนตรีของหนุ่มสาวชาวบ้านภูร่วมกันจัดตั้งขึ้น มีเนื้อร้อง อาทิ

เพลงพีชผักสวนครัว

มีพีชมีผักสวนครัวไม่ต้องกลัวจะขาดสน สุขใจไม่ต้องกังวล จงปลูกทุกคนไว้ริมรั้วบ้าน จะทำอาหารได้ทันთვის

ไม่ต้องไปซื้อไปหา ประหยัดเงินตราไว้แหละดี ข้า ตะไคร้ควรมี พริก ผักชี
 โหระพา ทั้งกะเพรา ค่ะน้ำไปซื้อไปหาเขามาทำไม ปลุกวัวกินได้ จะสุขสดใสได้ไวตามีน
 ปลุกหอมไว้ใส่คั่วขึ้น ปลุกผักตำลึงลวกกินกับแจ่ว ปลุกผักแพวไว้ใส่ลาบก้อย
 ซอยแซ่แม่นี่ใส่ปี ดีแล้วมีผักบั้ง ต้นหมากหุง หอมเป สาละเพแนวผักอ่อมแกงกะยังได้
 สังวรใจไว้ด้วย ถึงยามชวยคิดให้ถ้วนถี่ คั้นแม่นมีกะละซุบหมากมี ยังลิได้แม่นใส่หอม นั้น
 ละนาคนไค่นีนา ต้มส้มไก่ยังได้ใส่ข้า ต้ม ส้มปลายังพอได้ใช้ ปลุกหัวซิกโคอยู่ริมรั้ว ปลุกหัว
 ซิกเคอ อยู่ฮิมฮั่ว

เพลงบ้านภูถิ่นผู้ไท

บ้านภูอยู่กลางหุบเขา พวกเราสายเลือดผู้ไท วัฒนธรรมยิ่งใหญ่ สืบสายฝั่งซ้าย
 โขงงาม จากถิ่นสิบสองจุไท เลื่อนไหลเข้าสู่เขตคาม สร้างเมืองอุดมงาม เกิดนามบ้านภู
 ผู้ไท

ของดีมีมากหลากหลายผ้าไหมผู้ไทเด่นดี งดงามในประเพณี ดนตรีพื้นบ้านกลม
 ใจ พักผ่อนนอนโสมสเด็จ สรวลเสพาแลงแกงหวาย สร้างสามัคคีสุขกาย ชมฝ้ายลายขิด
 ติดใจ

บ้านภูรู้ว่าพอ คำพ่อสอนไว้ให้จำ ชนเผ่าผู้ไทน้อมนำ เชื่อคำพ่อหลวงห่วงใย
 ชาวบ้านภูอยู่อย่างเพียงพอ ตามรอยพ่อสานต่อร่วมใจ เศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงกายใจ
 ไกลไกลคนใคร่มาเยือน ทั่วไทยต่างใคร่ได้เยือน

เพลงพัฒนาบ้านภู

พัฒนาบ้านภู ได้นำอยู่หมู่บ้านงามตา ชมไม้ดอกแสนสุขขุรา ไร่ละเนื้อ ตั้ง ตั้ง ตั้ง
 ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ๆ เหลียวมองไปใจเปรมปรีดี หลายหลากสีพันธุ์นานา มวลไม้ดอกตระการตา
 ชมโสภานาเพลิงเพลินใจ ปลุกเป็นแนวแถวถ่องอำไพ ชมชื่นใจสองข้างไหล่ทาง ไม่เว้นว่าง
 เราพัฒนา ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ๆ

คุณพื้นฐานบ้านเฮือน ใครได้เยือนจะต้องกล่าวชม จัดได้สมบ้านพัฒนา ไร่ละเนื้อ ตั้ง
 ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง ๆ บ้านเฮือนชานชาบบ้านภู อยู่ถาวรมิขัดสน ทุกครัวเฮือนดำรงตน
 ไม่หมองหม่นคนพัฒนา จ.ป.ฐ. เป็นฐานครองตน ใครได้ยล เอ่ยปากชม ตั้ง ตั้ง ตั้ง ตั้ง
 ตั้ง ตั้ง ตั้ง

เพลงออนซอนบ้านภู

ชาวบ้านภูสามัคคี สืบวิถีแบบพอเพียง รักถิ่นสร้างชื่อเสียง ร้องเผติยงเอ่ย
 ขานไซ้ บ้านภูมุกดาหาร อยู่สำราญถิ่นวิไล ชาวบ้านเบิกบานใจ ภูเฉิดโฉมเคียงสวรรค์

ถิ่นดีศรีมุกดา เขตชูหน้าค่าสูงชั้น ต้นแบบแหล่งสร้างสรรค์ โสรวัดเด่นมาก
มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมดีพร้อมเกษตรอินทรีย์ แหล่งต้นน้ำพีชพรรณดี กระแสอินทรีย์
มุ่งเสริมหนุน ท่องเที่ยวโดยชุมชน โฮมสเตย์เลื่องลือคุณ วิถีเอื้อเจือจุน บุญคลองเก่าฮีตสิบ
สาน ถิ่นฐานเนา เฮาส์สร้างสรรค์

ออนซอนदैว ใ้ ใ้ ใ้ ใ้ ใ้ ใ้ นอ อ้อนซอนदै นอ ออนซอน दै นอ दै
น้อ दै น้อ

ซอนเอ้ย เสียงแคน ปี่ โหวด ดนตรีเป่ากล่อมกัน กลอง โปงกลางตีลัมพันธ์ พิณ
อีสานม่วนธรรมชาติ ฟ้อนรำประกอบลายหมู่หญิงชายออกลีลา ลูกหลานสืบสานพารวมสรร
หาเด่นวิถีมาเย้อ ตุ่มโฮมกันพิพิธภัณฑลัษคันมี ท้องถิ่นตำนานดีชู้ดักดีศรีวิถีชุมชน รวงวัล
พระราชทานบ้านอยู่เย็นเป็นสุขล้นโฮมสเตย์ท่องเที่ยววยล อยู่พึ่งตนแนวเพียงพอ มาเย้อ
มาช่วยกันก่อ ภูเฮาน้อ บ้านของเขา

ผู้วิจัยยังจำได้ว่าเมื่อครั้งแรกที่ผู้วิจัยได้มาศึกษาดูงานประมาณราวปี
พ.ศ. 2549 ให้ความสนใจกับเรื่องราวของเพลงของบ้านภูนั้นเกิดมาจาก ขั้นตอนหนึ่ง
ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ของชาวบ้านกล่าวคือ เมื่อมีคณะดูงานเดินทางมาที่หมู่บ้าน
ชาวบ้านจะตั้งแถวต้อนรับ และคณะดูงานมานั่งในบริเวณชั้นล่างของศาลาวัด ประจำ
หมู่บ้าน หลังจากนั้นอาจารย์ถวัลย์ ผิวข่า ประธานคณะกรรมการ โฮมสเตย์ของหมู่บ้าน
ได้กล่าวต้อนรับและมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง เป็นผู้หญิงอายุราว 50 ถึง 60 ปี ออกไปยืน
ด้านหน้าและ ร้องเพลง “ฝึกสวนครัวรั้วกินได้” เมื่อกลุ่มแม่บ้านของบ้านภูร้องเพลง
ทั้งชาวบ้านภูเองและแขกที่มา ที่นั่งอยู่ในที่นั้น ต่างช่วยกันปรบมือตามไปด้วย ซึ่งถือเป็น
ขั้นตอนหนึ่งที่ทำให้เกิดความสนุกสนานขึ้น และเกิดบรรยากาศที่ผ่อนคลายระหว่างเจ้า
บ้านและแขกผู้มาเยือน

การร้องเพลงนี้ยังมีอีก ในขั้นตอนของกิจกรรมในเวลาเย็นจนถึงค่ำที่แขกมา
รวมตัวกันอยู่ที่วัด เมื่อกินอาหารเย็นและชมการแสดงที่ชาวบ้านเตรียมไว้ อาจารย์ถวัลย์
ทำหน้าที่เป็นพิธีกร และในระหว่างการพูดคุยก็ได้ร้องเพลง ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบ้านภูด้วย
ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในเรื่องเพลงต่าง ๆ ที่อาจารย์ถวัลย์ และกลุ่มแม่บ้านได้ร้องให้แขกฟัง
อาจารย์ถวัลย์ ผิวข่า ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เพลงต่าง ๆ ที่ร้องกันในกิจกรรม ของหมู่บ้านนั้น
เป็นเพลงที่อาจารย์ถวัลย์ แต่งเนื้อร้องเองบ้าง โดยนำเนื้อร้องมาใส่กับทำนองเพลงที่เป็นที่
นิยมกันในขณะนั้น

เนื้อร้องของเพลงที่อาจารย์ถวัลย์ได้แต่ง เป็นตัวแทนที่ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึง กระแสหลักการบริหารการพัฒนาหมู่บ้านยังพึ่งพิงอยู่กับสถาบันหรือภาครัฐเป็นหลัก ช่วงเวลานั้น จากการที่อาจารย์ถวัลย์เป็นผู้นำด้านกิจกรรมหมู่บ้าน และเป็นคนที่ชาวบ้าน ยกย่องว่า มีความรู้ความสามารถ สิ่งที่เป็นผลงานของอาจารย์ถวัลย์ ซึ่งก็คือ เนื้อเพลง สามารถบ่งบอกภาพรวมของหมู่บ้านในช่วงเวลานั้นได้ ผู้วิจัยสังเกตว่า เนื้อร้องในเพลง ดังกล่าว มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับรัฐอยู่มากแสดงถึงความเป็นคนที่รักชาติ จงรักภักดีต่อ พระมหากษัตริย์ หวงแหวนแผ่นดินและหมู่บ้าน ที่มีความสามัคคี ทั้งยังรวมภาพความเป็น ผู้ไทไว้ในเพลงด้วย ดังที่เห็นได้ในเพลง “ผู้ไทบ้านภู” ไม่สามารถยืนยันได้ว่าเป็นสิ่งที่อยู่ใน เนื้อหาของเพลง เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม หรือเป็นอัตลักษณ์ของอาจารย์ถวัลย์ในฐานะ ที่เป็นข้าราชการครูในสมัยนั้น มีการแสดงอัตลักษณ์ของตนผนวกกับอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน และถ่ายทอดลงไป เนื้อร้อง แต่ที่สำคัญที่สุด ผู้วิจัยเห็นว่าในปัจจุบันชาวบ้านเป็นพลเมือง ของรัฐที่ดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ

สรุปท้ายบท

บริบทกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทบ้าน ภูวางให้เป็นพื้นฐานของการจัดการ ท้องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนผู้ไทบ้านภูแห่งจังหวัดมุกดาหาร เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่มี ชื่อเสียงระดับประเทศ เช่นเดียวกับชุมชนเชียงคาน จังหวัดเลย เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับการดูแลรักษาไว้ได้ตามแบบอย่างดั้งเดิมอย่างดีที่สุดแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และลักษณะพื้นที่ตั้งชุมชนแสดงลักษณะสภาพพื้นที่ เฉพาะตัวที่เป็นการผสมผสาน การดำเนินวิถีชีวิตตามนโยบายภาครัฐและวิถีชีวิตดั้งเดิม ได้อย่างลงตัว โดยจะเห็นได้จากบ้านที่ได้ถูกใช้เป็นโฮมสเตย์ รวมทั้งถนนหน้าบ้านมีการ ตกแต่งด้วยไม้ดอกไม้ประดับอย่างสวยงาม ไม่เว้นแม้แต่พื้นที่ซีเมนต์ยังได้จัดวางกระถาง พืชผักสวนครัวรวมทั้งไม้ดอกไม้ประดับเรียงรายเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเช่นกัน ชาวบ้านภูยังคงดำเนินชีวิตตามแบบประเพณีดั้งเดิม อีกทั้งบ้านภูยังตั้งอยู่ในภูมิประเทศ สวยงามเป็นรูปเนินเตี้ย ๆ ในหุบเขาที่เกิดจากภูเขาล้อมรอบทั้งสี่ทิศและมีลำห้วยไหลผ่าน รอบ ๆ หมู่บ้าน ในช่วงฤดูฝนภูเขาซึ่งเหล่านั่นจะมีน้ำตกไหลตลอดและบางแห่งยังมีน้ำตก ไหลทั้งปี บ้านภูจึงเป็นสถานที่ที่ได้รับความสนใจจากผู้คนทั่วไปเดินทางมาชื่นชมและ พักผ่อนที่นี่ โดยเฉพาะบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ อาทิเช่น เจ้าหน้าที่ อบต.จากจังหวัด

สมุทรสงคราม เจ้าหน้าที่ อบต. จากจังหวัดสมุทรสาคร และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในภูมิภาคและต่างภูมิภาค ที่ต้องการเข้ามาเรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ตามนโยบายรัฐบาล ซึ่งแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่าและคณะ รวมถึงเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอหนองสูง ร่วมกันออกแบบจะไม่ตายตัว สั้นไหลเปลี่ยนปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และนโยบายภาครัฐแต่ละยุคสมัย ซึ่งบ้านภูจะเปิดรับนโยบายพร้อมทั้งร่วมปฏิบัติตามนโยบายที่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาส่งเสริม ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน ส่วนใหญ่จะเห็นผลเป็นรูปธรรมได้อย่างรวดเร็ว และสามารถนำไปเป็นต้นแบบของการพัฒนาได้

การเดินทางท่องเที่ยวของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม นำมาซึ่งการพบปะ การแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความเจริญที่ไหลเวียนกระจายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นที่รู้จักกันภายใต้คำว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) และวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น เทคโนโลยี โทรคมนาคม การพักผ่อน การบริโภคสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน หรือสิ่งที่ต้องการตามความพึงพอใจ โดยเกิดขึ้นในบริบทสังคมท้องถิ่น (Locality) ที่ยังคงเก็บรักษาลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตนเองไว้ ปრაการณทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ในสถานการณ์การปะทะสังสรรค์ของผู้คนจากสังคมแตกต่างหลากหลายพื้นที่ในชุมชนบ้านภูเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นบนแผ่นป้ายที่ใช้ตามพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะในเขตศูนย์เรียนรู้และอาคารพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในราชการที่ 9 ซึ่งเป็นปราการณทำนองเดียวกับที่เกิดขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ในโลก โลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งเป็นที่รู้จักในฐานะปราการณที่ไม่อาจควบคุมได้และเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนและมีความหลากหลาย โดยแสดงออกมาในมิติหลากหลายมิติ อาทิเช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ได้แพร่ขยายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในโลก รวมทั้งในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งรวมถึงชุมชนบ้านภูด้วย โดยเฉพาะในชุมชนเขตเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าปราการณโลกาภิวัตน์ที่ชักนำมายังชุมชนบ้านภู อันได้แก่ การท่องเที่ยว การโทรคมนาคม การสื่อสาร เป็นต้น ปัจจุบันนี้ผู้คนทั้งหลายใช้ชีวิตอยู่ในบริบท “การผสมผสานทางวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการผสมกันระหว่างวัฒนธรรมจากพื้นที่หลากหลายที่ ด้วยเหตุนี้ กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งได้เชื่อมโยงสำคัญโลกเข้าหากันมาช้านานแล้ว ทำให้โลกทั้งโลกเป็นหนึ่งเดียวกันขึ้นมา กระแสโลกาภิวัตน์แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว และมีผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก รวมทั้งชุมชนบ้านภูด้วย

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผู้ไทเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการต่อรองเพื่อสร้างคุณค่าเป็นเครื่องมืออุปถัมภ์ค้ำชูการอนุรักษ์วัฒนธรรมในการสร้างความหมายและสัญลักษณ์ นัยยะวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเป็นวิถีชุมชนในการดำรงอยู่ต่อผู้ต่อรอง ช่วงชิงและยอมรับ รวมทั้งวิถีความเป็นอยู่ทั้งแหล่งรายได้และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม อาทิ วิถีชีวิตชุมชน ภาษาผู้ไท เครื่องแต่งกายชุดชนเผ่าผู้ไทสีน้ำเงินแดง อาหาร เรื่องราว ประวัติศาสตร์ ฐานเรียนรู้ชุมชน ลานวัฒนธรรมผู้ไท ตลอดจนการฟ้อนผู้ไท และการผลิตสินค้าและบริการของชุมชน ซึ่งบริบทชุมชนเกิดขึ้นจากธรรมชาติและคนในและนอกชุมชน สร้างแต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เกิดจากคนในและชุมชนหรือสังคมนิยมและให้ความหมาย สร้างขึ้นมีความสั่นไหวตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม อย่างไรก็ตามแต่ ผู้วิจัยมองพื้นที่การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้านภู พื้นที่ที่มีการจัดการแบบทับซ้อนกันอยู่ระหว่างพื้นที่ ตัวอย่าง เช่น ลานวัฒนธรรมผู้ไท ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ลานวัฒนธรรม แต่ปรากฏว่า เป็นพื้นที่วัดศรีนันทาราม คือ เป็นพื้นที่ความเป็นสามัญ มาปะทะกับพื้นที่โลกทางจิตวิญญาณ ซึ่งเจ้าอาวาสท่านได้มอบให้ชาวบ้านได้ดำเนินกิจกรรมเพื่อเป็นการอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างวัดกับชาวบ้านในขณะเดียวกัน เช่น หากนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว 300 คน กว้างงานจะเลิกก็เกือบเที่ยงคืน คิดดูสภาพวัด จะอยู่อย่างไร วัดเป็นที่แคบ ๆ ที่ใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมภาคกลางคืนเรียกว่า “ลานวัฒนธรรม” ปรากฏว่าพระท่านเรียกว่า “นี่คือวัด” มันเป็นการช่วงชิง แต่ไม่ใช่ความขัดแย้ง แต่มีนัยของการจัดการในชุมชนนั้นที่มีอยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ซ้อนทับกันอยู่ ขณะเดียวกันนั้น ผู้วิจัยกล่าวถึงพลังเขปในบทนี้ บอกให้ทราบว่ามีวิถีชีวิตสามัญ โดยมองผ่านแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออกจากความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบ้านภู ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลและปรากฏการณ์ เป็นพื้นฐานที่ชาวบ้านภู อาจารย์ถวัลย์ และกลุ่มจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู จักได้นำไปใช้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป